

**YABANCI SERMAYELİ ŞİRKETLERİN
TÜRK EKONOMİSİNDEKİ YERİ
SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**

**Ayşe HEPKULA
(Yüksek Lisans Tezi)**

Eskişehir, 1998

**T.C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YABANCI SERMAYELİ ŞİRKETLERİN
TÜRK EKONOMİSİNDEKİ YERİ
SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**

Ayşe HEPKULA

İktisat (Para ve Banka) Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**Danışman
Yrd.Doç.Dr.Sevgi GEREK**

Eskişehir, 1998

ÖZET

Gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'nin en büyük sorunlarından birisi 1973 Petrol krizinin başlangıcından itibaren dış ödemeler dengesinin sürekli açık vermesidir. Bu açığın kapatılmasında en önemli yollardan biride yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişini teşvik etmekten ve bu yatırımları artırmaktan geçmektedir.

Yabancı sermaye yatırımları, ödemeler dengesini olumlu yönde etkilemesinin dışında, ekonomide sermaye birikimini dolayısıyla yatırımları arttırmakta, ekonomik büyümeye ivme kazandırmaktadır. Diğer yandan ülke içinde kişi başına düşen milli geliri arttırmakta, işsizliğin azalmasına katkı sağlamakta ve ulusal şirketlerin verimlilik ve kalite düzeylerinde artış sağlanmasına neden olmaktadır.

Bu açıdan yabancı sermaye ekonomiye kısa sürede refah getirecek bir araçtır. Fakat belli bir süre sonra yabancı sermayenin anapara, faiz, rant ve kâr transferleri nedeniyle ödemeler dengesini ve yatırımları olumsuz etkilemesi kaçınılmazdır.

Bugün dünyada yabancı sermayenin gideceği ülkede aradığı en önemli kriterlerden birisi "pazarın çekiliciliğidir". Ayrıca doğal kaynakların bolluğu ve ucuzluğu, kalifiye ve ucuz işgücü, ulaşım kolaylığının bulunması cazibeyi arttıran diğer faktörlerdir. Türkiye'de bu sayılan özelliklerin hepsi mevcuttur. Ülkemiz bu bakımdan oldukça şanslı görünmektedir.

Bugüne kadar beklenen düzeyde yabancı sermaye yatırımı gerçekleşmemiştir. Ancak bundan sonra ülkemizde sağlanacak ekonomik, politik ve sosyal istikrar yabancı sermaye yatırımlarının artışında olumlu etkiler yaratacaktır.

ABSTRACT

As in developing countries, one of Turkey's greatest problems is the continuous deficit on the external payment balance since the 1973 petrol crisis. One of the most important means of closing this deficit is to encourage the entrance of foreign capital investments into the country and to increase these investments

Foreign capital investments, besides having a positive effect on payment balance, increases capital accumulation in the economy and therefore increases investments and accelerates economic development. Besides, it increases the national income per capital within the country, helps the reduction of unemployment and causes increases in the productivity and quality of national companies.

From this respect, foreign capital is a tool which will bring prosperity to the economy in short term. But after a certain time, foreign capital will inevitably have a negative effect on payment balance and investments due to the transfer of capital, interest, unearned income and profit.

Today, one of the most important criteria that foreign capital seeks for in the country that it will go is the "attraction of the market". Other factors that also increase the attraction are abundance and cheapness of natural resources, qualified and cheap labor and ease of transportation. Our country seems to be quite lucky from this respect.

Foreign capital investment has not occurred in expected amounts up to now. But the economical, political and social stability that will be achieved in our country from now on will have positive effects on the increase in foreign capital investments.

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR.....	x
GRAFİKLER.....	xiii
KISALTMALAR.....	xiv
GİRİŞ.....	xv

BİRİNCİ BÖLÜM

YABANCI SERMAYE ŞİRKETLERİNİN TANIMI ve KAPSAMI

I. TANIMI VE KAPSAMI.....	1
A. Yabancı Sermayenin Tanımı.....	1
B. Yabancı Sermayenin Kapsamı.....	2
II. YABANCI SERMAYE ŞİRKETLERİNİN YATIRIM KARARLARINDA TEMEL FAKTÖRLER.....	4
A. Ekonomik Faktörler.....	5
B. Davranışsal Faktörler.....	5
C. Pazarlama İle İlgili Faktörler.....	7
D. Diğer Faktörler.....	9

III. YABANCI SERMAYE ŞİRKETLERİNİN YATIRIM

KARARLARINDA STRATEJİK FAKTÖRLER.....11

- A. Pazar.....11
- ✓ B. Hammadde Araştırması.....12
- C. Üretim Etkinliği.....12
- ✓ D. Teknoloji.....12
- ✓ E. Monopolist Yapıdan Yararlanma.....13
- F. Politik Güvence.....13
- G. Sosyo-Kültürel Yapı.....14

IV. YABANCI SERMAYELİ ŞİRKETLERİN DIŞA AÇILMA YOLLARI...15

- A. Satış Büroları.....15
- B. Portföy Yatırımları.....15
- C. Lisans Anlaşmaları.....15
- D. Şube Açma.....16
- E. Ortak İşletme Kurma.....16

V. YABANCI SERMAYEYİ KABUL EDEN ÜLKE AÇISINDAN

ETKİLERİ.....17

- A. Milli Gelir Etkisi.....18
- B. Ödemeler Bilançosuna Etkisi.....21
- C. Teknoloji ve İşletmecilik Bilgisine Etkisi.....24
- D. Sermaye Birikimine Etkisi.....26
- E. Ekonomik Büyümeye Etkisi.....27
- F. İstihdama Etkisi.....28
- G. Gelir Dağılımına Etkisi.....31
- H. İhracata Etkisi.....31
- İ. Üretime Etkisi.....32
- I. Döviz Gelirlerine Etkisi.....32
- K. Ülke İçi Rekabete Etkisi.....32
- L. Vergi Gelirlerine Etkisi.....33
- M. Diğer Etkileri.....34

VI. YATIRIMCI ÜLKE AÇISINDAN ETKİLERİ.....	35
A. Olumlu Etkileri.....	35
1. İç Piyasa Koşulları.....	35
2. Pazar.....	35
3. Bazı Malların Stratejik Bir Öneme Sahip Olması.....	36
4. İşgücü Maliyetinin Düşük Olması.....	36
5. Vergi.....	37
6. Ana Ülkedeki Faaliyetlerin Maliyetlerinin Yüksek Olması.....	37
B. Olumsuz Etkileri.....	37
1. Ödemeler Blançosu.....	37
2. Vergi.....	38
3. İşsizlik Sorunları.....	38

III. YABANCI SERMAYE ŞİRKETLERİNE UYGULANAN

TEŞVİKLER.....	39
A. Tanımı.....	39
B. Çeşitleri.....	39
1. Mali Teşvikler.....	39
2. Finansal Teşvikler.....	40
3. Diğer Teşvikler.....	40
C. Teşviklerin Yabancı Sermayenin Yatırım Kararları Üzerinde Etkisi.....	40
D. Yabancı Yatırımın Stratejisi ve Teşvik Politikaları.....	42
1. İhracat Teşvikleri.....	42
2. İç Pazara Yönelik Yatırımlar.....	42
3. Bölgesel Teşvikler.....	43
4. Teknoloji Transferi.....	43
5. Katma Değer.....	44
6. Teşvik Paketleri.....	44

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE

I. TARİHSEL GELİŞİM.....	45
A. Osmanlı Dönemi.....	45
B. Cumhuriyet Dönemi.....	50
C. 1980 Öncesi Dönem.....	56
1. Birinci BYKP Dönemi.....	56
2. İkinci BYKP Dönemi.....	58
3. Üçüncü BYKP Dönemi.....	60
4. Dördüncü BYKP Dönemi.....	63
D. 1980 Sonrası Dönem.....	66
1. Beşinci BYKP Dönemi.....	67
2. Altıncı BYKP Dönem.....	68
3. Yedinci BYKP Dönem.....	69
II. YABANCI SERMAYENİN TÜRKİYE'YE GELİŞ YOLLARI.....	70
A. 13 Sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Kararına Göre Gelen Sermaye.....	71
B. 5583 Sayılı Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edilmesine ve Döviz.....	71
Taahhüdünde Bulunulmasına dair Kanuna Göre Gelen Sermaye	
C. 5821 Sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanununa Göre Gelen.....	72
Sermaye	
D. 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununa Göre Gelen Sermaye.....	72
1. 1980 Öncesi.....	72
2. 1980 Sonrası.....	73
3. Uygulama ve Sonuçları.....	75
E. 6326 Sayılı Petrol Kanununa Göre Gelen Sermaye.....	76
F. 17 Sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında Karara Göre Gelen.....	77
Sermaye	
G. 7462 Sayılı Ereğli Demir Çelik Fabrikaları Kanununa Göre Gelen Sermaye.....	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YABANCI SERMAYELİ ŞİRKETLERİN TÜRK EKONOMİSİNDEKİ YERİ, KATKILARI, SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

I. YABANCI SERMAYELİ ŞİRKETLERİN TÜRK EKONOMİSİNDEKİ YERİ.....	78
A. Türkiye'nin Yabancı Sermaye Politikası.....	78
B. Yabancı Sermayeli Şirketlerin Kuruluş ve Faaliyetleri.....	81
C. İzin Verilen Yabancı Sermayenin Ülkelere Göre Dağılımı.....	85
D. İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörlere Göre Dağılımı.....	90
E. İzin Verilen Yabancı Sermayenin Yıllara Göre Dağılımı.....	96
F. Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yatırım Türleri, Yerleri ve Kuruluş Tarihlerine Göre Dağılımı.....	99
G. Türkiye'nin 500 Büyük Firması Arasında Yer Alan Yabancı Sermayeli Şirketlerin Türk Ekonomisine Katkıları (1995-1996 Yılları).....	107
1. Üretimden Satışlar.....	107
2. Satış Hasılatı.....	109
3. Bilanço Karı.....	110
4. Öz Sermaye.....	120
5. İstihdam.....	121
6. İhracat.....	122
7. 500 Büyük Firma İçindeki YSK ile İlgili Göstergeler.....	124
II. YABANCI SERMAYE KONUSUNDAKİ SORUNLAR BEKLENTİLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ.....	126
A. Sorunları.....	126
B. Beklentileri.....	130
C. Çözüm Önerileri.....	133
SONUÇ.....	142
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	145

TABLolar

<u>Tablo No</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
1	Yatırım Kararlarını Belirleyen Faktörler	41
2	1892-1911 Yılları Arasında Faaliyette Bulunan Bazı Yabancı Şirketlerin Uğraşı Alanı ve Sermayeleri	49
3	1929 Yılında Türkiye’de Yerli ve Yabancı Şirketlerin Durumu	54
4	6224 Sayılı Kanun Kapsamında 1980 Yılına Kadar Türkiye’ye Gelen Yabancı Sermaye	55
5	I. BYKP’da Yabancı Sermaye İzinleri ve Fiili Yabancı Sermaye Girişleri	58
6	II. BYKP’da Yabancı Sermaye İzinleri ve Fiili Yabancı Sermaye Girişleri	59
7	III. BYKP’da Yabancı Sermaye İzinleri ve Fiili Yabancı Sermaye Girişleri	62
8	IV. BYKP’da Yabancı Sermaye İzinleri ve Fiili Yabancı Sermaye Girişleri	65

9	V. BYKP'da Yabancı Sermaye İzinleri ve Fiili Yabancı Sermaye Girişleri	67
10	VI. BYKP'da Yabancı Sermaye İzinleri ve Fiili Yabancı Sermaye Girişleri	69
11	Yabancı Sermayeli Kuruluşların 1997 Tarihi İtibariyle Ülkelere Göre Dağılımı	86
12	İzin Verilen Yabancı Sermayenin Ülkelere Göre Dağılımı	89
13	Türkiye'de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kuruluşların 1997 Tarihi İtibariyle Sektörlere Göre Dağılımı	92
14	İzin Verilen Yabancı Sermaye'nin Sektörel Dağılımı	94
15	Türkiye'de Yıllara Göre Yabancı Sermaye	99
16	1995 Ocak-Ekim Dönemi İzin Verilen Yabancı Sermayenin Yatırım Cinsine Göre Dağılımı	100
17	1996 Ocak-Ekim Dönemi İzin Verilen Yabancı Sermayenin Yatırım Cinsine Göre Dağılımı	101
18	Bazı Ülkelere Yıllar İtibariyle Giren Yabancı Sermaye Miktarları	103
19	Türkiye'de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Şirketlerin İllere Göre Dağılımı	104
20	YSK'ların Üretiminden Satışlar İtibariyle 500 Firma İçindeki Dağılımı	108

21	500 BBF ve YSK'ları Karlılık Durumları	111
22	1995 Yılında Türkiye'nin 500 Büyük Firması Arasında Yabancı Sermayeli Kuruluşların Yeri ve Önemi	112
23	1996 Yılında Türkiye'nin 500 Büyük Firması Arasında Yabancı Sermayeli Kuruluşların Veri ve Önemi	116
24	Türkiye'de 500 Büyük Şirket ve Yabancı Sermayeli Kuruluşların İhracaat Karşılaştırması	123
25	Yerli Şirketler ve YSK'ların 1995-1996 Yılı Faaliyetlerinin Karşılaştırması	124
26	500 Büyük Firma İçinde YSK ile İlgili Göstergeler	125
27	Türkiye'nin Yabancı Sermaye Açısından Değerlendirilmesi	129

GRAFİKLER

<u>Grafik No</u>	<u>Grafik Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
1	1980-1997 Döneminde Türkiye’de Mevcut Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı	95
2	Yabancı Sermayeli Şirketlerin Yatırım Yerlerine Göre Dağılımı	105
3	Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kuruluşu Tarihlerine Göre Dağılımı	

GİRİŞ

Dünyadaki ekonomik ilişkilerin hızla artması ve ülkelerin ekonomik entegrasyonlara girmesi ile sermaye hareketlerinin değişik boyutlarda ele alınması gereğini doğurmuştur.

Ekonomik yönden geri kalmış ülkelerin, geri kalmışlık zincirini biran önce kırabilmeleri yatırımlarını artırmakla mümkün olur. Sermaye yetersizliği, kalkınma yolundaki ülkelerin önemli sorunu olup, ihtiyaç duydukları sermaye birikimini sağlamada dış borç yerine, yabancı sermayeye yönelmeleri yirminci yüzyılın son çeyreğinde, uluslararası sermaye hareketlerini ön plana çıkarmıştır.

Ülkelerin dış borç yerine yabancı sermayeye yönelmelerinin nedeni, alınan dış borç faiz ödemelerinin ülkelere bir süre sonra aşırı yük getirmesidir. Ayrıca alınan kredilerin etkin bir şekilde değerlendirilememesi de kötü sonuçlar doğurmaktadır. Üretime yönlendirilemeyen kaynaklar işsizlik sorununu arttırmakta ve kısıtlı üretim sonucu piyasada mal arzı darlığı yaratarak enflasyona neden olmaktadır. Yabancı sermaye yatırımları dış borç ihtiyacını azaltırken ülkeye giriş anında döviz gelirini arttıracığından ödemeler bilançosunu düzeltici yönde etkiler. Yeni, yüksek teknolojiyi ve işletmecilik bilgisini ülke ekonomisine kazandırır.

Yetersiz tasarrufu kısmen gideren bir kaynak olarak değerlendirilen yabancı sermaye yatırımları etkin bir şekilde yönlendirilebildiğinde geri kalmış yörelerin kalkınmasına, üretim faktörlerinin verimli bir şekilde kullanılmasına, mevcut üretim kapasitelerinin genişlemesine neden olur. Üretimdeki artış rekabet ve pazarlık gücünü arttırdığından dış pazarlardan daha çok pay alma imkanı sağlar. Bu da ülke içinde yeni sektörlerin kurulmasına istihdam olanaklarının artmasına neden olur. Yeni verimli sektörler ise ihraç mallarının artmasına ve çeşitlendirilmesine imkan sağlar.

Ancak yabancı sermayenin olumlu etkileri yanında olumsuz etkileri de vardır. Yabancı sermaye yatırımları, ekonomi de bir yandan ithal ikamesi sağlayıp, diğer yandan ihracatı artıracak yönde teşvik edilemezse ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etki yaratacaktır. Yine yabancı sermaye getirdiği teknolojinin, sermaye yoğun olması nedeniyle gelişmekte olan ülkelerde yatırımın istihdam etkisinin sınırlı kalması sonucunu doğurmaktadır. Kullanılan teknolojinin yüksek olması nedeniyle üretilen mallar sınırlı tüketici gruplarının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olduğundan, toplumun temel ihtiyaçlarını da karşılamamaktadır. Ayrıca hazır teknoloji transferi alışkanlığının yaygınlaşması yerli mühendis ve bilim adamlarını da yaratıcılıktan uzaklaştırmaktadır.

Yabancı sermaye ithal eden ve ihraç eden ülkelerin yatırımlardan beklentileri de farklı olmaktadır. Yabancı sermaye ithal eden ülke, yatırım imkanlarını geliştirmek ve buna bağlı olarak meydana gelecek gelişmelerden faydalanmayı amaçlarken, yabancı sermaye ihraç eden ülke ise genel olarak daralan pazar imkanlarını geliştirmek ve kârını maksimize etmek amacındadır.

Yatırım yapacak ülkeler, yatırımlarını gerçekleştirecekleri ülkelerde seçici davranmaktadırlar. Bu ülkeler genellikle uzun süreli politik istikrarın sağlandığı ülkeleri tercih etmektedirler. Türkiye’de yabancı sermayenin geçmişi eskilere dayanmakla beraber geçmişte olduğu gibi günümüzde de istenen düzeye ulaşamamıştır. Çeşitli ülkeler yabancı sermayeyi kendilerine çekmek için çok değişik yöntemler kullanırken Türkiye’de bu sağlanamamıştır.

Her ülke kendi geleceğini planlarken, Avrupa Birliği’ne katılmayı arzu eden ülkemizde de yabancı sermaye yatırımlarının uluslararası alanda ve miktarda gerçekleşmesi beklentisi mevcuttur. Bunun için Türkiye’nin yabancı sermaye yatırımlarında ki yeni gelişmelere kayıtsız kalması söz konusu değildir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yabancı sermaye hareketlerinin ekonomik boyutları, ülkeler üzerindeki etkileri, uygulanan teşvikler genel olarak ele alınmış, ikinci bölümde 1980 öncesi ve sonrası Türkiye’deki gelişimi, mevzuattaki yeri, sistemli bir

şekilde incelenmiş olup, üçüncü bölümde, Türk ekonomisindeki yeri ve 1995-1996 yılları arasında ISO'nun "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" çalışması çerçevesinde yerli ve yabancı kuruluşların faaliyetleri ve ekonomik karşılaştırılması yapılmıştır. Sonuçlar değerlendirilmeye çalışılarak sorunlara çözüm önerileri getirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YABANCI SERMAYE ŞİRKETLERİNİN TANIMI VE KAPSAMI

I. TANIMI VE KAPSAMI

A. Yabancı Sermayenin Tanımı

Uluslararası ekonomi literatüründe “yabancı sermaye yatırımı” veya “özel yabancı sermaye yatırımı” olarak kullanılan terimler arasında önemli derecede bir anlam farkı yoktur.

Terimlerde geçen “yabancı” kelimesi, bir ülkenin milli sınırları dışında olmak anlamındadır. “Yabancı sermaye” ise, bir ülkedeki mevcut sermaye stokuna, başka ülkenin sahipliğini ifade etmektedir. “Özel” kelimesi, ülkeye gelen yabancı sermayenin o ülkenin devletine değil, vatandaşlarına ait olduğunu göstermektedir. “Doğrudan” kelimesi ise, sermaye ile birlikte değişen ölçüde teknoloji, know-how, işletmecilik bilgisinin de ülkeye geldiğini açıklamaktadır. Böylece doğrudan yatırımlar bir yabancı ülkede çıkarılan hisse senedi ve tahvillerin uluslararası sermaye piyasalarından satın alınması yoluyla yapılan “portföy” yatırımlarından ayrılmaktadır.

Bu çalışmanın kapsamı açısından özel doğrudan yabancı sermaye yatırımları önem kazanmaktadır.

Buna göre, doğrudan yatırım, bir ülkede bir şirketi satın almak veya yeni kurulan bir şirket için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir şirketin sermayesini arttırmak yoluyla o ülkede bulunan şirketler tarafından diğer bir ülkede bulunan şirketlere yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır⁽¹⁾.

Diğer bir tanıma göre doğrudan yatırım, yabancı ülke menşeli şirketlerin, kendilerine verilen müsaade uyarınca ülkemizde yatırım yapmaları, tek başlarına yahut yerli ortaklarla şirket kurmaları ve üretim faaliyetlerinde bulunmalarıdır⁽²⁾.

Bir şirketin üretimini ana merkezin bulunduğu ülke sınırları dışına yaymak üzere yabancı ülkelerde üretim tesisi kurması veya mevcut tesisleri satın alması bir “dolaysız yabancı sermaye yatırımı”dır. Bu şekilde bir ana merkeze bağlı olarak yurt dışında faaliyet gösteren şirketler de “yabancı sermaye şirketi” olarak nitelendirilmektedir.

Farklı ülkelerde kurduğu şubelerle aynı anda birçok ülkede birden fazla üretim faaliyetine katılan şirketlere “Çokuluslu Şirket” adı verilmektedir⁽³⁾.

B. Yabancı Sermayenin Kapsamı

II. Dünya savaşına kadar yabancı sermaye şirketleri, sömürgecilik ile birlikte yürümüş bu yüzden yabancı sermayeye bu tarihe kadar şüpheyle bakılmıştır. Ancak bu tarihten sonra özellikle 1960’lardan sonra hızla yaygınlaşmışlardır⁽⁴⁾. Çokuluslaşma olayına ilk katılanlar Amerikan şirketleri olmuş, onları Batı Avrupa ve Japon şirketleri izlemiştir⁽⁵⁾.

1 S.Rıdvan KARLUK, **Uluslararası Ekonomi**, Bilim Teknik Yayınevi, 3.Baskı, İstanbul, 1991, s.422-423.

2 Süreyya HİÇ, **Türkiye Ekonomisi**, Filiz Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul 1994, s. 108.

3 Halil SEYİDOĞLU, **Uluslararası Finans**, İstanbul 1994, Güzem Yayınları, Sirkeci-İstanbul, s. 300.

4 HİÇ, s.108.

5 SEYİDOĞLU, Uluslararası Fin.... s.300.

Yabancı Yatırımlar; yatırımcının türüne, yatırım amacına ve yatırımcının üstlenmeyi düşündüğü riskin derecesine göre değişik şekillerde ortaya çıkmaktadır. Aşağıda gelişmekte olan ülkelerde ve birçok gelişmiş ülkelerde halen kullanılan yatırım tipleri bulunmaktadır. Bunlar;

- Ülke Fonları

Bu yatırım aracı, yatırımcıların belli ülkelerdeki gelişen menkul kıymetler pazarlarına katılmalarına imkan sağlamak üzere geliştirilmiştir. Bu tür fonlar çoğu zaman “sıcak para” olarak da tanımlanmaktadır.

- Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY)

Bu yatırım aracında yatırımcılar, yüksek derecedeki risklerle ilgili olarak uzun dönemli kararlar vermek durumundadırlar. Doğrudan yabancı yatırımlar çeşitli şekillerde gerçekleşebilir. Bunlar; a) Ev sahibi ülke şirketlerinin azınlık hisseleri (yerel menkul kıymetler borsalarından doğrudan hisse senedi almak sureti ile) b) Ev sahibi ülke şirketleri ile lisans anlaşmaları (bu şirketler belirli bir teknolojiyi kullanma haklarını yerel pazarda üretim ve pazarlamadan sorumlu olan bir yerel şirkete devredebilir) c) Ortak Girişimler (yabancı yatırımcılar ile genellikle özel şirketler, bazen devlete ait kuruluşlar veya hükümet ajansları gibi yerel ortakların birlikte kurdukları ve sahip oldukları şirketlerdir) d) Ev sahibi ülkedeki tümüyle mülkiyetine sahip olunan yan kuruluş (yabancı şirket yönünden en yüksek risk ve yüklenimi ifade eder ve genellikle çok yüksek kâr potansiyeline sahip olduğu görülen yerel pazarlar için geçerlidir) ⁽⁶⁾.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımının (DYSY) portföy yatırımlarından farkı, uluslararası sermaye transferinin, piyasa işlemi olmadan bir ülkeden diğerine aktarılması şeklinde olmasıdır.

⁶ EGİAD, **Yabancı Yatırımların Özendirilmesi**, İşletme Yönetimi ve Kalkınma Araştırmaları Dizisi: 1, United States Information Agency, Eylül 1992, s. 14-18.

Genellikle doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY), sanayi sektörüne yöneliktir ve daha çok A ülkesinden sermaye transferi şeklinde değil, A ülkesinin X sanayi dalından, B ülkesinin X sanayi dalına akış şeklindedir. Özellikle doğrudan yatırımlar iki sanayi kesimi arasında bir sermaye akışı özelliği taşımaktadır. Bu sermaye akışı, yatay ve dikey yatırımlar şeklinde olmaktadır.

Yatay yatırımlar, bir şirketin yatırım yaptığı ülkelerde, kendi ülkesi ile aynı üretimi gerçekleştirdiği zaman ortaya çıkar. Dikey yatırımlar ise, yatırım yapılan ülkede esas ülkedeki ürünlerin işlenmesi şeklinde yapıldığı zaman görülür (7).

II. YABANCI SERMAYE ŞİRKETLERİNİN YATIRIM KARARLARINDA TEMEL FAKTÖRLER

Hiç bir sermaye sadece başka ülkelerin sermaye ihtiyaçlarını karşılamak, dolayısıyla bu ülkeleri ve halklarının hayat standardını yükseltmek amacıyla kendi vatanını terk etmez (8).

Geleneksel İktisat Teorisine göre Yabancı sermaye yatırımlarının nedeni, sermayenin uluslararası kârlılık oranları arasındaki farktır. Sermaye arzının bol olduğu ülkelerde faiz ve kâr oranları düşük buna karşılık sermayenin kıt olduğu ülkelerde faiz ve kâr oranları yüksektir (9).

Bundan başka yabancı şirketin ulusal girişimci ile ortaklık olanaklarının bulunması, daha evvel ihracat yaptığı ülkede ithalata sınırlamalar getirilmesi, yabancı sermayeye özel teşvik tedbirleri uygulanması, işçi ücretlerinde asgari ücret sınırının bulunmaması, mevcut yabancı şirketin kârını artırıcı ekonomi ve maliye politikaları uygulanmasıdır (10).

7 S.Rıdvan KARLUK, **Uluslararası Ekonomi**, Birlik Ofset Yayıncılık, Eskişehir 1994, s. 304.

8 Erol ZEYTİNOĞLU, **Türkiye’de Yabancı özel Sermaye Yatırımları ve Ekonomiye Yararı olması için Düşünülen Tedbirler**, İTO Yayınları, İstanbul 1967, s.19.

9 Halil SEYİDOĞLU, **Uluslararası İktisat**, Turhan Kitabevi Yayınları, No:4, 2.Baskı, Ankara Kasım 1978, s.378.

10 Cem ALPER, **Çokuluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, AİİA Yayınları, Ankara 1980, s.67.

Yabancı sermaye şirketlerinin yatırım kararlarını etkileyen temel faktörleri Ekonomik, Davranışsal, Pazarlama ile ilgili, ve Diğer Faktörler olmak üzere dört grupta inceleyebiliriz:

A. Ekonomik Faktörler

Esas olarak yabancı sermayenin temel amaçlarından birisi gümrük duvarlarıyla korunmuş büyük bir pazarda üretim yapıp bu pazarı ele geçirmektir. Genellikle ithal ikameci politika uygulayan ülkelere gelen yabancı sermaye montaj sanayii tipi üretime yönelir. İkinci amaç ise yabancı sermayenin, yatırım yaptığı ülkeyi bir ihracat platformu olarak kullanıp yatırım sonunda ürettiği malları kendi ülkesinde veya dünya pazarlarında satmaktır. Bu amaçla yatırımların gittiği ülkeler genelde eğitilebilir, yarıvasıflı ucuz işgücüne sahiptir ve üretim emek-yoğun tekniklere elverişlidir⁽¹¹⁾.

Yabancı işletmelerin yatırımlarını yaptıkları ülkelerin kazançları da sözkonusudur. Yatırımların yapıldıkları ülkelerde üretilen mallar tüketicilere bazen daha düşük fiyatlar ile sunulabilmektedir. Maliyetlerin düşük olması tüketiciler için fayda sağladığı gibi, üretilen mallarda uzmanlaşma da sağlar. Belirli malların üretiminde uzmanlaşan ülkeler, üretimlerini ihtiyaç duyulan diğer ülkelere satarak ihracatlarını arttırabilirler. Böylece yabancı şirketler yeni pazarları ele geçirebilecekleri gibi bazen de mevcut pazarlardaki paylarını arttırarak satış hasılatlarını yükseltebilirler. Bazı durumlarda da işletmeler etkin üretim faktörlerinin düşük maliyetli olduğu ülkelere yatırım yaparak üretim maliyetlerini azaltabilirler.

B. Davranışsal Faktörler

Uluslararası yatırım kararlarındaki davranış faktörlerini iki aşamada incelemek mümkündür. İlk aşamada çevreden gelen etkileri, ikinci aşamada ise gruplar ve fertler açısından ele alınarak bunların yatırım yapmadan önce, yatırımın gerçekleştirme

¹¹ Okan AKTAN, *Kalkınma Dergisi*, Türkiye Kalkınma Bankası Yayınları, Kasım 1996 sayı:46 s.9.

aşamasında ve yatırım yapılıp üretime geçtikten sonraki düşüncelerinin neler olabileceği ortaya konmaktadır. Uluslararası yatırım yapmaya iten davranış faktörlerinin başlıcalarını aşağıda gibi sıralayabiliriz⁽¹²⁾:

1- Uluslararası yatırımın gerçekleştirilmesi ile, kolayca temin edilemeyen kaynakları ulaşılır.

2- Yatırım kararına etki eden faktörlerin kaynağını, dış hükümetler, uluslararası işletmenin yöneticileri ve yatırım yapılması söz konusu olan ülkenin yöneticileri ile tüketicilerinden sağlanan bilgiler oluşturur.

3- Uluslararası işletmelerin daha önce ithalat yolu ile ele geçirmiş oldukları pazarı kaybetme korkusu

4- Rekabet halinde olan uluslararası işletmelerin, birbirini izlemeye ilişkin stratejileri gereği birinin yaptığı yatırımı diğerinin de yapması.

5- Ülke pazarında oluşan güçlü rekabet sonucunda, işletmelerin diğer ülkelerde yatırım yapma gereği duyması.

İşletmede kullanılmayan kaynaklar olduğunda, bu kullanılmayan kaynakların değerlendirilmesi amacı ile üretim yapılarak birim sabit maliyetlerinin düşürülmesi sağlanır. Birim sabit maliyetlerin düşürülmesi ile de işletme daha düşük satış noktasında kâra geçerek kârlılığını arttırabilir. İşletmenin bu koşulları yurt içinde gerçekleştirmesi, uluslararası yatırımları yapmasını gerektirmez. Ancak işletme bu koşulları yurt içinde gerçekleştiremediğinde uluslararası yatırım yapması gerekir. Uluslararası yatırımları etkileyen yardımcı güdüler ise şu şekilde sıralanabilir⁽¹³⁾:

1- Ana işletmenin ürettiği temel malları girdi olarak satacak işletmelere ilişkin pazar yaratma,

2- Ekonomik olarak ömrünü doldurmuş teknolojileri başka ülkelerde kullanma,

3- Araştırma, geliştirme ve teknoloji yaratma gibi oluşan sabit maliyetlerin diğer

¹² Rıza AŞIKOĞLU, Anadolu Üniversitesi, **Kütahya İktisadi ve İdari Bilimler Fak.Yıllığı**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir 1991, s.54-55.

¹³ AŞIKOĞLU, A.Ü.K.İ.İ.B.F.Yıllığı....., s.52-53.

ülkelerde yatırım yaparak yayılmasını sağlama,

4- Önceden ithal yolu ile elde edilip sonradan kaybedilmiş pazarları tekrar ele geçirme.

Bu yaklaşıma göre uluslararası işletmeler, yatırım yapacakları her ülkenin özel şartlarını ve durumlarını her ülkeye özgü olarak ele alarak değerleyip yatırım kararını verirler⁽¹⁴⁾.

C. Pazarlama İle İlgili Faktörler

Bazı yatırımlar ana ülkedeki şirketin satışlarını artırmak, yabancı bir piyasayı ele geçirmek veya benzeri nedenlerle yurt dışına yapılmış olabilir. Uygulamaya bakıldığında şirketlerin yabancı piyasalara önce ihracat yoluyla girdikleri görülür. İkinci aşamada ise üretim tesisleri yurt dışında kurulur. Böylece ihracata son verilerek üretim doğrudan yabancı ülkede gerçekleştirilir.

Şirketler yurt dışına mal ihraç ettikçe o piyasalar hakkında bilgi sahibi olurlar. Başlangıçta müşteriye yakın olmak ve onlara daha iyi hizmet edebilmek için dış piyasalarda satış ve servis acenteleri kurulur. Bir süre sonra ise şubeler açılarak mahalli piyasanın özelliklerine uygun mal üretilmeye başlanır. Dolayısıyla bu şekilde yapılan yatırımlar ithalatı ikame edici bir nitelik taşır.

İthalatı-ikame edici dış yatırımların nedenlerini şöyle belirtebiliriz⁽¹⁵⁾:

1.Taşıma Giderlerinden Tasarruf

Ağır veya kaba hacimli olduğu için hazır malın yurt dışındaki piyasaya ulaştırılması, ara mal veya ham maddelerden daha fazla bir taşıma gideri gerektiriyorsa, ana şirket yabancı ülkede şubeler açarak üretimin son aşamasını yurt dışında

¹⁴ AŞIKOĞLU, A.Ü.K.İ.İ.B.F.Yılığt...., s.54-55.

¹⁵ SEYİDOĞLU, Uluslararası İkt...., s.378-381.

gerçekleştirir, gerekli ham madde ve ara mallarını ana ülkeden ithal eder. Türkiye’de montaj, ilaç, kimya, gıda ve içki sanayilerine yapılan dolaysız yabancı sermaye yatırımları bu niteliktedir.

2. Gümrük Tarifeleri ve Öteki Dış Ticaret Kısıtlamalarından Kurtulmak

Gümrük tarifeleri, kotalar, kambiyo denetimi, ithal yasakları vb. kambiyo ve ithalat kısıtlamaları yabancı malların ülkeye girişini engelleyerek yabancı şirketlerin bu piyasaları kaybetmelerine neden olur. Bu gibi gümrük tarife ve yasak duvarlarını aşip tekrar mahalli piyasalara girebilmenin yolu, üretimi doğrudan doğruya o piyasalarda yapmaktır. Böylece yabancı ülkeye, mal yerine sermaye ihraç edilerek aynı amaç gerçekleştirilmiş olur. Bugün Türkiye’de pek çok tüketim malı ağır gümrüklerle vergilendirilmekte veya ithalat yasaklarına konu olmaktadır. Yabancı şirketler dolaysız yatırımlar yoluyla bu engellerden kaçınabilmektedirler.

3. Hızlı Teknik Gelişme

Teknolojideki hızlı gelişmeler, ana ülkede kurulan tesisleri daha ekonomik ömürleri dolmadan eskitmektedir. Oysa teknolojik yönden eskiyen sermaye yatırımları az gelişmiş ülkelere aktarılarak ana ülkede bunların yerine daha yeni üretim tesisleri kurulabilmektedir.

4. Teknoloji Transferi

Yabancı sermaye yatırımlarının önemli bir nedeni de teknoloji transferidir. Çoğu kez teknoloji, yabancı sermaye yatırımından ayrı olarak ithal edilememektedir. Bir kısım teknolojiyi, uluslararası piyasalardan satınalmak olanağı bulunsa bile, uluslararası şirketler sahip buldukları teknolojiyi satmamaktadırlar. İşletmecilik bilgisi ve pazarlama yeteneği gibi faktörler ise genellikle dolaysız yatırımlar olmadan transfer edilemez⁽¹⁶⁾

¹⁶ SEYİDOĞLU, Uluslararası İkt..., s.378-381.

D. Diğer Faktörler

Bunların dışında yabancı sermaye şirketlerinin yatırım kararlarının etkileyen faktörler⁽¹⁷⁾.

1. Faaliyetlerin Bütünleştirilmesi

İlk aşamadan nihai ürün aşamasına kadar tüm faaliyetleri bir yönetim altında toplamanın yararlı olduğu durumlarda, üretimde bütünleşmeye gidilir.

2. Ünvanın Korunması

Bazı şirketler, iş hayatında çok olumlu bir isim yapmış olabilirler. Hatta, ünleri ülke sınırlarının dışına taşar. Lisans anlaşması yapıp ürünün imal hakkını yabancı üreticilere verdiklerinde, aynı kalitenin tutturulabileceğinden emin olmayabilirler. Dolayısıyla ürün kalitesine ve ünlerine zarar gelmemesi için, malları yurt dışında da kendileri üretmeyi tercih edebilirler. Örneğin bazı lokantalar zincirinde (Mc Donald's Wimpy's vs.) bu düşüncenin özellikle etkili olduğu söylenebilir.

3. Ünvandan Yararlanmak

Burada amaç, yukarıdaki durumda olduğu gibi, ünvanı korumak değil, bundan yarar sağlamaktır. Örneğin, Bir bankanın uluslararası üne sahip olması, tasarruf sahiplerine güven doğuracak mevduatı artırıcı etki yapmaktadır.

4. Sırların Korunması

Üretime ilişkin bilgilerde gizliliğin önemli olduğu durumlarda, dolaysız dış yatırım lisans'a tercih edilir. Çünkü lisans sahibi (bir ülkede ekonomik değer taşıyan gayri maddi

¹⁷ SEYİDOĞLU, Uluslararası Fin....., s.301-304.

hak sahibi), bu bilgilerin dışarıya sızmasında patent sahibi (bir buluşun ya da icadın kullanım hakkının icat ya da buluş sahibinin tekelinde olduğunu gösterir devlet tarafından düzenlenen belge) kadar özen göstermeyebilir.

5. Şirketlerin İç Ekonomideki Gelişmelerinin Sınırına Ulaşmaları

Şirketlerin iç ekonomideki gelişmelerinin sınırına ulaşmalarıyla bu piyasada daha fazla kâr olanakları kalmaz. Kâr artışını sürdürebilmeleri için şirketlerin, rekabetin daha sınırlı olduğu yabancı piyasalara üretim yapması gerekir. Bazı uluslararası şirketlerin dış piyasalarda egemen olmaları da ürün devrelerinin ileri aşamalarında olmalarıyla ilgilidir.

6. Yurtiçi Kısıtlamalardan Kurtulma

Bankaların ve bazı imalat sanayii alt sektörlerinin uluslararası alana yayılmalarında önemli bir etken, sanayileşmiş ülkelerde bu sektörlerle getirilmiş olan düzenlemelerdir. Bankacılık yasalarının getirmiş olduğu düzenlemeler, bankaları bunlardan kurtulmak için yurt dışında şubeler açmaya yöneltmiştir. Bunun gibi, ülkedeki çevre koruma standartların getirdiği kısıtlamalardan kurtulmak isteyen imalat sanayi şirketleri üretim için düşük çevre standartlarındaki ülkeleri seçmişlerdir. Bunlar arasında çevreyi kirletici ve kamu sağlığına zararlı endüstriler özellikle belirtilebilir.

7. Müşterileri İzleme

Bazı endüstrilerdeki şirketlerin müşterilerini izlemeleri gerekebilir. Müşterileri, yurt dışına yatırım yapınca onlarda o yörelerde şube veya ofis açarlar. Bankalar, danışmanlık ve menkul kıymet aracı şirketleri bir ölçüde bu niteliktedir.

8. Monopol Avantajından Yararlanma

Rakiplerinin sahip olmadıkları üretim bilgi ve becerilerini elinde bulunduran şirketler dış piyasalara açılma bakımından avantajlı durumdadır.

III. YABANCI SERMAYE ŞİRKETLERİNİN YATIRIM KARARLARINDA STRATEJİK FAKTÖRLER

İşletmenin temel amaçlarından biri de ortaklarının refah düzeyini en yükseğe çıkarmaktır. İşletmenin ortaklarının refah düzeyinin yükseltilmesi ise yapılan yatırımlarla ilişkilidir. Yatırım kararının doğru ve sağlıklı olarak verilmesi, işletmenin gelecek dönemleri için olumlu etkiler yaratır. Uluslararası yatırım kararlarının başarılı bir şekilde alınıp uygulanmaya konulması için temelde kabul görmüş yedi stratejik faktörün araştırılması gereklidir⁽¹⁸⁾.

- A- Pazar,
- B- Hammadde Araştırması,
- C-Üretimin Etkinliği,
- D-Teknoloji,
- E-Monopolist Yapıdan Yararlanma,
- F-Politik Güvence,
- G-Sosyo-Kültürel Yapı.

A. Pazar

Ulusal işletmeler genellikle kurulmuş oldukları ülkenin sınırları içerisinde faaliyet gösterirler. Uluslararası işletmeler de ise faaliyet alanları ülke sınırlarını aşar. İşletmelerin faaliyetlerini uluslararası düzeyde sürdürebilmesi için, ürettikleri mallara olası uluslararası potansiyel talebin kestirilmesi gerekmektedir.

Uluslararası talebin kestirilmesi ulusal talebin saptanması kadar kolay olmamaktadır. Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan insanların, zevkleri, tercihleri,

¹⁸ AŞIKOĞLU, A.Ü.K.İ.İ.B.F.Yıllığı....., s.48-50.

alışkanlıklarını değişiklik gösterdiğinden üretilecek malın niteliğinde toplumun tercihlerine uygun değişikliklerin yapılması zorunludur.

B. Hammadde Araştırması

Bazı endüstrilerde faaliyet gösteren işletmeler, büyük miktarlara ulaşan hammaddeler kullanmak zorundadır. Hammaddelerin belirli bir kısmı dünyanın belirli bir bölgesinde toplanmış olabilir. Hammaddelerin üretim tesislerine taşınarak mamul hale getirilmesi, üretilen mamullerin tekrar dünyanın diğer bölgelerine taşınması, yüksek taşıma maliyetlerini ortaya çıkarır. İşletmelerin, hammaddelerin bulunduğu yerlerde veya ürünlerinin satılacağı pazarlara yakın yerlerde kurulması daha rasyonel çözümdür. Örneğin Bir otomobil üreticisi çeliği A ülkesinden ithal edip otomobili B ülkesine satıyorsa bu durumda bu işletmenin üretim tesisini A veya B ülkesinde kurması daha rasyonel bir karar olabilir.

C. Üretimin Etkinliği

Üretim faktörlerinin en önemlilerinden biri iş gücüdür. Dünyanın değişik ülkelerinde işgücüne ödenen ücretler değişiklik göstermektedir. Genelde gelişmiş olan ülkelerde işgörenlere ödenen ücretler yüksek, gelişmekte olan ülkelerde ise düşüktür. Üretim faktörlerinin düşük maliyetler ile satın alınması, üretimin maliyetinin düşük düzeyde gerçekleşmesini sağlar. Belirli bir ülkede işçi ücretlerinin düşük olması o ülkede yabancı yatırımların yapılması için etken bir faktör olabilir

D. Teknoloji

Uluslararası yatırım kararı verilmesinde, sermaye/işgücü oranının da bilinmesi gerekir. Sermaye/işgücü oranı yüksek olan işletmeler sermaye yoğun işletmeler olup, daha çok yüksek teknolojinin kullanıldığı üretimi gerçekleştirirler. Yüksek teknolojinin

kullanıldığı teknoloji yoğun işletmelerin temel özelliği ise, diğer işletmelere göre daha az işgücü istihdam etmeleridir. Ancak istihdam edilen işgücünün niteliği yüksek, maliyeti de pahalıdır.

“Gelişmekte olan ülkelerde teknolojik düzeyi yüksek yatırım yapmak iyi bir çözümmüdür”? sorusuna değişik cevaplar bulmak mümkündür. Uluslararası yatırım yapan işletmelerin yatırım stratejileri farklılık göstermektedir. Bu işletmeler geliştirmekte olan ülkelerin bazılarında yaptıkları yatırımlarda yüksek teknolojiyi kullanma eğilimindedirler. Bazıları ise, yüksek teknolojinin yatırım maliyetini arttıracığı gerekçesi ile yüksek teknoloji kullanmayıp, daha çok emeğin maliyetinin düşük olmasından yararlanmak amacı ile daha düşük düzeydeki teknolojileri kullanmaktadır.

E. Monopolist Yapıdan Yararlanma

Sermayenin bir ülkeden başka bir ülkeye taşınması yalnızca sermaye kaybı ile ilgili riski içerirken, üretim faktöründen emeğin taşınması, çözümü güç sosyal sorunları ortaya çıkarabilir.

Sermaye ve teknolojinin taşıma maliyetlerinin düşük olması, taşıma maliyeti yüksek olan emeğe göre taşımada öncelik arzeder. Bu durumda dünyanın emeğin ucuz bulunduğu bölgelerinde yatırım yapılması, uluslararası yatırımlar için bir tercih sebebi olabilmektedir. Bu bölgelerde yatırım yapan işletmelerin üretim maliyetleri diğer işletmelere göre düşüktür. Maliyetlerin düşük olması zamanla işletmeyi pazarın hakimi durumuna getirip, tekeli bir yapının oluşmasına neden olabilir⁽¹⁹⁾.

F. Politik Güvence

Siyasi partilerin, bürokrasinin ve kamu oyunun yabancı sermayeye karşı

¹⁹ AŞIKOĞLU, A.Ü.K.İ.İ.B.F.Yılığl...., s.48-51.

yaklaşımlarının olumlu veya olumsuz olması oldukça önemlidir. Bu konudaki tutumun olumsuz olması halinde, siyasi partilerin sık sık devletleştirme politikasından bahsetmeleri ve bunları programlarına almaları durumunda yabancı sermaye, ya o ülkeye yönelmeyecek, ya da yönelmişse “kısa vadeli hesap” yapma yoluna gidecektir. Diğer bir deyimle, böyle bir ortamda faaliyet gösterecek olan yabancı sermaye çoğu kere yüksek kâr oranlı ve kısa ömürlü işletmelere dönüşülecektir⁽²⁰⁾.

Bu nedenle bir ülkenin siyasi ve politik olarak istikrara kavuşmuş olması, o ülkenin riskini azaltan önemli etmenlerden biridir. İzledikleri ekonomi politikalarında istikrar gösteren ülkeler, uluslararası yatırımlar için gerekli koşulları taşırlar. Bu ülkelerde yatırım yapacak kişi ve kurumlar izlenecek politikaları önceden kestirdiklerinden hangi sektöre ne ölçüde yatırım yapabileceklerini saptayabilirler⁽²¹⁾.

G. Sosyo-kültürel Yapı

Yabancı sermaye yatırımlarında insan kaynaklarının niteliği ve kültürel faktörler giderek ön plana çıkan etmenlerden birisi olmaktadır. Yatırım kararı verilecek ülkedeki insanların eğitim düzeyi, girişimci özellikleri, çalışarak daha iyi yaşam koşullarına sahip olma isteği yabancı sermayenin aradığı özellikler arasında yer almaktadır.

Giderek ön plana çıkan diğer faktörlerden birisi ise ekonomik büyüme sonucu yaratılan gelirin toplumun yaşam düzeyini ve niteliklerini geliştirici yönde kullanılması yanında gelir dağılımında adaleti sağlamasıdır. Gelir dağılımının giderek bozulduğu ülkeler, yabancı sermaye tarafından her an sosyal karışıklıklarla karşılaşılma olasılığı yüksek ülkeler olarak görülmektedir⁽²²⁾.

²⁰ Akın İLKİN, **Yabancı Sermaye**, Finans Dünyası, İstanbul Mart 1995, s.66.

²¹ AŞIKOĞLU, A.Ü.K.Ü.İ.B.F.Yıllığı..., s.51.

²² TÜGIAD, “2000’li Yılları Doğru Türkiye’nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: XVI-YABANCI SERMAYE”, Simge Ofis Matbaacılık, Yıl 1996, s.8.

IV. YABANCI SERMAYELİ ŞİRKETLERİN DIŞA AÇILMA YOLLARI

Yabancı işletmelerin uluslararası pazarlara açılmalarında çeşitli yollar vardır. Bunların bazıları bir yönetim faaliyeti gerektirdiği gibi bazıları da gerektirmezler. Yönetim faaliyeti gerektirmeyen dış piyasalara çıkma yolları: Satış büroları kurmak, portföy yatırımları ve lisans anlaşmaları yapmaktır. Yönetim faaliyeti gerektirerek dışa açılma ise şube açma ve ortak işletme kurmak gibi yollarla gerçekleştirilir⁽²³⁾.

A. Satış Büroları

Dış piyasalarda satışlarını artırmak isteyen şirketler buralarda satış büroları ve dağıtım merkezleri kurarlar. Dış piyasalara açılmanın en basit yolu budur. Ancak ülke dışında satış büroları açmakla yetinen işletmeler gerçek anlamda uluslararası bir şirket sayılmazlar. Modern yabancı işletmelerde satış bürolarının yerini ülke dışı üretim gibi daha ileri aşamalar almıştır.

B. Portföy Yatırımları

Yasal engellerin bulunmaması halinde bir işletmenin yabancı işletme veya kamu kuruluşlarının çıkarttığı hisse senetlerini satın almasıdır. Yabancı işletmenin yönetimine doğrudan katılmak söz konusu değildir. Burada amaç sermaye fazlasının en yüksek gelir sağlayan yabancı tahvillere yatırılarak kârın artırılmasıdır.

C. Lisans Anlaşmaları

Yönetime katılmadan dış piyasalara girme yollarından bir diğeri de lisans anlaşmalarıdır. Lisans anlaşmaları; patent, almeti farika, bir üretim yöntemi veya teknik bilgi gibi gayri maddi hakların, belirli bir bedel karşılığı yabancı şirketleri kiralanmasıdır. Yabancı ülkedeki şirket, kullandığı bu hakların karşılığında ana şirkete satış hacmi veya kâr üzerinden bir pay öder, buna 'royalty' denir.

²³ SEYİDOĞLU, Uluslararası İkt..., s.391-393.

Lisans anlaşmaları teknoloji transferi sağlama yollarından birisidir ve gelişmiş, az gelişmiş bütün ülkeler tarafından yaygın şekilde kullanılmaktadır. Çokuluslu şirketler tarafından lisans anlaşmaları yolunun seçilmesindeki başlıca neden, bu yolla dış piyasaya girmede risk faktörünün nispeten az olmasıdır. Böylece şirketler sermayelerini tehlikeye sokmadan yabancı piyasaya girmiş olurlar. Yabancı piyasalar konusunda yeterli bilgiler elde edildikten sonra ise lisans anlaşmaları yerine yabancı ülkede dolaysız yatırıma girişmeyi tercih ederler.

D. Şube Açma

Yabancı şirketlerin dünya çapında faaliyetlerini yaygınlaştırmalarının başlıca yolu, yabancı ülkelerde şubeler açmaktır. Şubeler, ana şirket tarafından, yabancı ülkede üretimde bulunmak için, o ülkenin yasalarına göre kurulan ve tüzel kişiliğe sahip olan kuruluşlardır. Şubeler yukarıda belirtilen yollardan farklı olarak doğrudan doğruya ana merkez tarafından yönetilirler. Ana şirket yurt dışında şube açmaya karar verirken bunun mülkiyet stratejisini de belirler. İşletme, açacağı şubenin mülkiyetinin tamamına mı sahip olmalı, yoksa bunu mahalli şirketlerle ortaklık şeklinde mi kurmalıdır? Mülkiyet stratejisi ile yönetimde etkili olmak arasında dolaysız bir ilişki vardır. Şirketin hissedarlar grubu payları ölçüsünde alınan kararlarda etkili olabilmekte ve dolayısıyla yönetimde bir baskı kurabilmektedirler. Bu bakımdan işletme üzerinde tam bir denetim sağlayabilmek için, çok uluslu işletmeler, yabancı şubelerin mülkiyetini tek başına ellerinde tutmak isterler. Fakat onları ortak işletmeler kurmaya yönelten bazı nedenler de bulunabilir.

E. Ortak İşletme Kurma

Yabancı işletmeler genellikle şube açmayı ortaklık kurmaya tercih etmekle birlikte bir çok durumlarda ortaklık yoluna başvurumaktadırlar. Ortak İşletmeler çoğunlukla mahalli özel şirketlerle kurulur, ancak devletle ve öteki yabancı işletmelerle kurulan ortaklıklara da rastlanabilir.

Birçok ülkede yasalar, yabancı şirketleri tek başlarına şube açmak yerine, yerli şirketlerle ortaklık kurmaya zorlamaktadır. Özellikle az gelişmiş ülkeler böyle bir tutum benimsemektedirler. Bu ülkelerde yabancıların tek başına kurdukları şubelerin iktisadi kalkınmaya yeterince hizmet etmediği görüşü egemendir.

Ortaklık için başka nedenler de bulunabilir. Örneğin, işletmelerin sermaye yapıları dış yatırımı finanse edecek güçte olmayabilir. Ortak işletme kurularak sermaye ihtiyaçları yerli ortaklardan karşılanabilir.

Yabancı işletmeler ham madde, işgücü, pazarlama örgütleri gibi bazı faktörlere ihtiyaç duyarlar. Bunların sağlanması yerli işletmelerle ortaklık kurmayı gerektirebilir.

Bundan başka, yabancı işletmeler, içinde faaliyet gösterdikleri ülke hükümetleriyle iyi ilişkiler kurmak yönünden de mahalli şirketlerle ortaklıklardan yararlanmak isteyebilirler (24).

V. YABANCI SERMAYEYİ KABUL EDEN ÜLKE AÇISINDAN ETKİLERİ

Yabancı sermaye kendisine en fazla kârı getirecek yeri ve sahayı aramaktadır (25). Bu bakımdan gelişmiş ülkeler büyümelerini hızlandırmaya çalışırken gelişme yolundaki ülkeler kalkınmalarını gerçekleştirmeye çalışırlar (26). Yabancı sermaye gittiği ülkede ekonomik bir faaliyet sonucu elde ettiği kâr veya rantı transfer etme garantisi almak ister. Bu yüzden riski azaltabilmek için, sermaye, teknoloji, yönetim becerisi, ihracat tecrübesi ve şartları ile birlikte gelmektedir (27).

24 SEYİDOĞLU, Uluslararası İkt..., s.394.

25 Daim DEMİRCAN, *Türkiyede Yabancı Sermaye*, Dilek Matbaası, İstanbul 1971, s.9.

26 Ramazan ULUDAĞ, "Yabancı Sermayeye Nasıl Bakılmalı", Ankara Ticaret Odası Dergisi Temmuz-Ağustos 1991, s.14.

27 Ramazan ULUDAĞ, *Türkiye'de Yabancı Sermaye Uygulaması*, Alf Matbaacılık, Ankara 1991, s.51.

Yabancı sermaye geldiği ülke ekonomisi üzerinde aşağıda belirtilen etkileri yaratır;

- Milli gelirin yaratılmasına, döviz giriş ve çıkışına, vergi gelirlerine etkide bulunur,
- İstihdam ve işgücü üzerinde etkide bulunur,
- Bölgesel ve şahsi gelir dağılımını etkiler,
- Sosyo-Kültürel etkileri olur, toplumsal değerleri ve kurumları etkiler,
- Rekabet, yenilik, teknolojik gelişme konularında dinamik etkileri olur,
- Geldiği ülkenin hükümeti ve kamu kurumları ile yöneticileri üzerinde etkisi olur

Bu etkilerden bazıları (milli gelir, döviz, istihdam, gelir dağılımı, rekabet, teknoloji) ülke ekonomisine katkı sağlarken ve de yatırımın yapıldığı anda ortaya çıkarken, bazıları da (sosyo-kültürel, toplumsal değerler) ekonomiye külfet getirmekte olup, etkisi nesiller sonra sonuç vermektedir (28)

Şimdi ayrıntılarıyla yabancı sermayenin gittiği ülke açısından etkilerini inceleyelim:

A. Milli Gelir Etkisi

Doğrudan yabancı yatırımların temel etkisi, ev sahibi ülkenin milli gelirine olan net katkısıdır. Burada dikkat edilecek nokta yabancı sermayenin üretimde kullandığı tüm girdileri kendisinin üretilip üretilmediğidir. Bu girdilerden bir kısmı ülke dışından getiriliyorsa, yabancı sermayenin dışardan ithal etmiş olduğu girdilerin ülkenin GSMH'dan düşülmesi gerekecektir. Cebirsel olarak yabancı sermayenin ülke ekonomisine net katkısı;

$$\text{Katkı} = H - G$$

²⁸ S.Rıdvan KARLUK, **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul Ticaret Odası Taştan Matbaası, İstanbul Temmuz 1983, s.214.

şeklinde yazılabilir. Burada H Hasıla, G Girdi karşılığında kullanılmıştır. Burada net katma değer, üretim faktörleri toplamına ödenen miktarlar ile yatırımı yapan şirketin kendi ülkesine transfer ettiği müteşebbis hizmetleri karşılığını kapsamaktadır. Eğer F, faktörlere ödenen ücret, maaş, faiz, rant ve kârları, R ise kârdan müteşebbislik hizmetleri karşılığı ülkenin transfer edilen miktarı temsil ediyorsa;

$$\text{Katkı} = H - G = F + R$$

olarak yazılabilir.

Fakat burada ihmal edilen bir nokta vardır. Bu formül, yabancı sermaye tarafından kullanılan yerel üretim faktörlerinin alternatif veya fırsat maliyetlerini dikkate almamaktadır. Çünkü bu faktörler, yabancı sermaye tarafından kullanılmasaydı, yine de milli hasılaya katkıda bulunacaklardı. Yabancı sermaye işçi ve diğer kaynakları bunlar atıl bir şekilde bulunuyorken kullandıysa, o zaman faktörlerin fırsat maliyetleri sıfır olacaktır. Bunun dışındaki her durumda, yabancı sermaye tarafından diğer şirketlerden sağlanan üretim faktörlerinin fırsat maliyetleri hesaplanırken, yabancı sermaye tarafından diğer şirketlerden sağlanan üretim faktörlerinin fırsat maliyeti ile mahalli üretim faktörlerinin fırsat maliyetlerini de dikkate almak gerekecektir. Bu durumda;

$$\text{Katkı} = (F + R) - N$$

olur. Burada N, mahalli üretim faktörlerinin fırsat maliyetlerini temsil etmektedir.

Buraya kadar yabancı sermayenin yaratmış olduğu doğrudan katkılardan söz edilmiştir. Doğrudan yatırımların yaratmış olduğu dolaylı katkıları da gözden uzak tutmamak gerekir. Bunlar “dışsal ekonomiler” ile “dışsal eksi ekonomi” lerdir. Bu sebeple, yabancı sermayenin milli hasılaya olan katkısını hesaplarırken net dışsal ekonomileri unutmamak gerekir.

$$\text{Katkı} = (F+R) - N+L$$

yazılabilir. L, net dışsal ekonomileri belirlemektedir. Yabancı sermayenin yaratmış olduğu katkı konusunda yapacağımız son bir açıklama, onun net geliri üzerinden ev sahibi ülkeye ödemiş olduğu vergiler üzerinedir. V, bağlı şirketin ev sahibi ülkeye ödemiş olduğu gelir vergilerini, R*, yabancı sermayenin gelir vergisi ödendikten sonraki gelirini gösterirse;

$$\text{Katkı} = (F+R^*+V) - N+L \text{ olur.}$$

Bu durumda doğrudan yabancı yatırımın ev sahibi ülkeye olan maliyeti, onun kullandığı ve teknoloji dahil yabancı üretim faktörlerine kâr, faiz, yönetim ücreti, patent hakkı şeklinde ödediği ve ülke dışına transfer ettiği ödemeler toplamıdır.

Maliyet + E

Burada E, yabancı üretim faktörleri ile yapılan ödemelerdir. Doğrudan yatırımın ev sahibi ülkeye, net fayda/ maliyet oranı

$$\text{Net Fayda/Maliyet} = \frac{(F+R^*+V) - N+L}{E}$$

olur. Eğer oran birden büyük ise, yabancı sermayenin ülke ekonomisine katkısı kendi maliyetinden daha fazladır. Oranın birden küçük olması durumunda aksi sonuç ortaya çıkacaktır. Burada yabancı doğrudan yatırımların ülke ekonomisine katkıda bulunup bulunmadığı oldukça tartışmalı bir konudur. Tam rekabet şartlarında, doğrudan yatırımın sermayenin azalan marjinal geliri dolayısıyla ev sahibi ülke ekonomisinde yabancı yatırımların artması, sermayenin marjinal verimini düşürecektir. Bu sebeple, daha önce yapılmış olan bütün yabancı yatırımların net gelirlerinin düşmeside kaçınılmaz olacaktır (29).

²⁹ KARLUK, Uluslararası Eko..., s.424-427.

Yabancı sermayenin milli gelir üzerinde de doğrudan ve dolaylı etkileri bulunmaktadır. Ülkeye teknoloji transferi, yeni iş alanları ve bu sayede işsizliğin azalması doğrudan etkilerdir. Yabancı sermaye yatırımları yurt içindeki diğer kuruluşların da verimliliğini artırabilir. Yan sanayiler yaratarak istihdama etkide bulunabilirler. Bu etkileride dolaylı etkiler olarak adlandırabiliriz⁽³⁰⁾.

B. Ödemeler Bilançosuna Etkisi

Bilindiği gibi az gelişmiş ülkelerin sanayileşme sorununu çözmeye çabalarında karşılaştıkları önemli darboğazlardan biri de, ödemeler dengesi ve dış ticaret açığı sorunudur. Bir yandan sanayileşme çabalarının bir sonucu olarak, yatırım malları, hammadde ve girdi ithalatının giderek artma eğilimi göstermesi, diğer yandan geleneksel ihraç mallarına karşı uluslararası talebin gelir ve fiyat esnekliğinin zayıflığı, bu ülkelerin dış ticaret dengelerindeki kronik açıkların devam etmesine neden olmaktadır. Bunun yanında sanayileşmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere gelen ithal mallarına koruyucu dış ticaret politikası uygulamaları ve az gelişmiş ülkelerdeki yavru şirketlerinin ihracatlarına lisans anlaşmaları ile kayıtlamalar getirmeleri, bu ülkelerin zaten sınırlı olan endüstri malları ihracatını artırmalarını önleyen diğer faktörlerdir.

Yabancı sermaye yatırımlarının az gelişmiş ekonomilerin ödemeler dengesi üzerindeki etkileri dolaylı ve dolaysız olmak üzere iki grup içinde toplanabilir. Dolaysız etkiler, döviz gelirleri olarak getirilen yabancı sermaye değeri ve yatırımın ithal ikamesi etkisini, döviz giderleri olarak ise üretim için gerekli olan sermaye ve ara malları ithalatı ile, kâr, lisans ücreti, gibi yatırım gelirleri transferlerini kapsamaktadır. Dolaylı etkiler daha ziyade belli bir süre içinde ortaya çıkacak ekonomik değişkenlerle ilgilidir. Örneğin, yatırımın gelir düzeyini yükseltmesi sonucu marjinal ithal meyline bağlı olarak ithalatın artması, mevcut yatırımın diğer sektörlerden talep ettiği girdiler nedeniyle bu sektörlerden meydana gelecek ithalat artışları gibi⁽³¹⁾.

30 Levent TERLİKSİZ, *Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler*, YASED Yayınları, No 33, İstanbul 1988, s.241.

31 Cem ALPER, *Çokuluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma*, AITIA Yayın. No:124, 2.Basım, Ankara, 1978, s.77-78.

Yine doğrudan yatırımların ev sahibi ülkenin ödemeler bilançosu üzerinde çeşitli etkileri vardır. Önce fabrika kurmak için ülkeye gelen ilk kurucu yatırım sermayesi bir defaya mahsus olmak üzere ev sahibi ülkenin ödemeler bilançosuna olumlu katkıda bulunur. Diğer taraftan doğrudan yatırımı gerçekleştiren şirket, hammadde ve diğer girdileri, üretimini devam ettirebilmek için ithal etmek zorundadır. Bununla birlikte yabancı şirketin yabancı üretim faktörlerine ödemiş olduğu faktör gelirleri, ev sahibi ülkenin dış dengesini olumsuz yönde etkileyebilir.

Bu açıklamalardan sonra cebirsel olarak doğrudan yatırımların ödemeler bilançosuna olan katkı ve maliyetini gösterebiliriz.

$$\text{Ödemeler Bilançosuna Katkı} = K + X + S \quad (1)$$

K, ev sahibi ülkeye yapılan ilk sermaye akışı, X bağlı şirket tarafından gerçekleştirilen ihracat, S ithal ikamesidir.

$$\text{Ödemeler Bilançosuna Maliyet} = (R^{**}+F^*) + (M^*+M) + D \quad (2)$$

Burada R^{**} , ülkeden çıkan kâr transferleri, F^* , yabancı üretim faktörlerine yapılan bütün ödemeler, M^* , marjinal tüketim meyline bağlı olarak yurt içinde yüksek gelir gruplarının uyarılmış ithalatı, D, yatırımda meydana gelebilecek herhangi bir çözülmeyi ifade etmektedir

Buradan doğrudan yabancı yatırımın ev sahibi ülkenin ödemeler bilançosuna olan net fayda/maliyet oranını şu şekilde bulabiliriz.

$$\text{Net Fayda / Maliyet} = \frac{K + X + S}{(R^{**}+F^*) + (M^*+M) + D} \quad (3)$$

Uzun dönemde, doğrudan yatırımların ödemeler bilançosu üzerindeki etkisini milli gelir etkisinden ayrı olarak düşünmek imkansızdır. Bunun neden böyle olduğunu aşağıdaki denklem ile gösterebiliriz:

$$X - M = \text{GSMH} - (C + I_d + G) \quad (4)$$

Denklemde X İhracat; M İthalat; GSMH Gayrisafi milli hasıla; C İç tüketim harcamaları; I_d İç yatırım harcamaları; G Devlet harcamalarını göstermektedir. Denklem kısaca, ihracatın ithalattan fazla olması durumunda gayrisafi milli hasılanın iç mal ve hizmet harcamalarından büyük olduğunu ifade etmektedir. Bu büyüklük, ihracat fazlası kadardır. Denklem 4, yabancı doğrudan yatırımların milli gelirdeki artış etkisinin eşit veya daha büyük miktarda iç harcamalar ile dengelenmediği durumlarda ödemeler bilançosunu düzeltereğini göstermektedir. Fakat uzun dönemde muhtemelen iç harcamaların gayrisafi milli hasıladaki bir artışa uyum sağlaması sözkonusu olduğundan, ödemeler bilançosuna doğrudan yatırımların katkısı sıfır olacaktır⁽³²⁾.

Yabancı sermayenin getirdiği dövizler ve uzun dönemde sağladığı ithalat-ikamesi ile ihracatı artırıcı etkiler gidilen ülkenin ödemeler dengesini düzeltici yönde etki doğurur. Fakat yurt dışına yaptıkları kâr transferleri de ödemeler dengesini bozucu yönde etkide bulunacaktır⁽³³⁾.

Kısa dönemde yabancı yatırımlar, ödemeler bilançosunda dengesizliğe yol açabilir. Bunun sebebi, ev sahibi ülkedeki üretim faktörlerinin yeteri kadar mobil olmamasıdır. Diğer bir deyişle kısa dönemde bağlı şirket, kendisinin milli hasılaya olan katkısından daha fazla, iç tüketim de bir artış meydana getirebilir⁽³⁴⁾.

³² KARLUK, Uluslararası Eko..., s.427.

³³ SEYİDOĞLU, Uluslararası İkt..., s.382.

³⁴ KARLUK, Uluslararası Eko...,s.427.

Az gelişmiş ülkelerdeki petrol ve madenler gibi doğal kaynakları işleten uluslararası şirketler, bu hammaddelerin büyük kısmını gelişmiş ülke pazarlarına ihraç ettikleri ve bu faaliyetler önemli bir girdi ithali gerektirmediği için, doğal kaynak sahibi ülkelerin ödemeler dengesine pozitif etkide bulunmaktadır⁽³⁵⁾.

Sonuç olarak ifade edilebilir ki, yabancı yatırım ekonomide bir yandan ithalat ikamesi sağlayıp, diğer yandan ihracatı artırmadıkça ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etki yaratacaktır. Bunun başlıca nedeni ise, döviz olarak getirilen sermayenin, transfer edilen sermaye gelirlerinin çok daha altında kalması ve yatırımların, ithal edilen girdiler nedeniyle ekonominin dış bağımlılığını yükseltmesidir⁽³⁶⁾

C. Teknoloji ve İşletmecilik Bilgisine Etkisi

Genel anlamda teknoloji, malların üretimine uygulanabilen bilgi kümesi ve yeni malların yaratılması olayıdır. Bu sebeple teknoloji, malların üretim süreci ile yakından ilgilidir⁽³⁷⁾.

Az gelişmiş ülkelerin ana özelliklerinden birisi de teknolojik geriliktir. Sanayileşme, teknolojik ilerleme ile sıkı sıkıya ilişkilidir. Günümüzde teknik bilgi, gelişmiş sanayi ülkelerinde üretilmektedir. Az gelişmiş ülkelerin sanayi ülkeleriyle aralarındaki teknoloji açığını kapamalarının bir yolu bu ülkelerin sanayileşmiş ülkelere teknoloji transfer etmeleridir. Bu sayede ülkeye gelen teknoloji ile yeni sanayi dalları kurulacak veya geliştirilecektir⁽³⁸⁾. Ancak az gelişmiş ülkelerin teknoloji transferlerinde karşılaştıkları bazı önemli sorunları vardır. Bunlardan ilki, sanayi ülkeleri tarafından geliştirilen teknikler bu ülkelerin kendi ekonomik yapılarına uygun özelliktedir. Sanayi ülkeleri sermaye faktörüne bol, işgücüne ise kıt olarak sahip bulunmaktadır. Dolayısıyla ürettikleri teknoloji de emekten tasarruf sağlayıcı nitelik taşır. O bakımdan az gelişmiş ülkelerin ithal ettikleri ileri teknikler, işçi yerine sermaye ikame ederek bu ülkelerin

³⁵ Nuri YILDIRIM, *Uluslararası Şirketler*, Kaynak Yayınları. I.Baskı, Şubat 1983, s.130.

³⁶ ALPER, *Çokuluslu Şir...*,1978, s.84.

³⁷ KARLUK, *Türkiye. Yab. Ser.Yatırım.....*,s.31.

³⁸ HİÇ, s.109.

işsizlik sorunlarını daha da artırılabilir. Bu şekilde doğan teknolojik işsizlik sorununun çözümü için gayrisafi milli hasılanın daha büyük bölümü yatırıma ayrılmalı ve yeni iş sahaları yaratılmalıdır. Bu yüzden az gelişmiş ülkelerde teknoloji transferi sanayileşme stratejisi ile birlikte yürütülmektedir. Teknolojik düzeyin yükseltilebilmesi için sanayinin alt dallarında teknik tamlaşmalar sağlanmalıdır (39). İkinci sorun dış kaynaklardan hazır teknoloji transferi alışkanlığının yaygınlaşması yerli mühendis ve bilim adamlarını da yaratıcılıktan uzaklaştırmaktadır (40). Halbuki ev sahibi ülkeler yabancı işletmelerden, ana şirkete transfer edeceği teknolojiden ayrı olarak kendi ülkelerinde de araştırma ve geliştirme faaliyetinde bulunmalarını ve yerli personeli modern işletmecilik konularında eğitmelerini beklerler.

Yine yabancı işletmeler araştırma ve geliştirme faaliyetlerini gittikleri ülkelerde değil, ana merkezlerinde toplarlar. Ev sahibi ülkelerin araştırma faaliyetlerine katılmamaları ve yeni teknikleri sürekli olarak yurt dışından ithal etmek zorunda bırakılmaları onları teknolojik yönden de dışa bağımlı hale getirir (41).

Yabancı sermayeli şirketlerin getirdikleri teknolojinin etkisi az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler üzerinde farklıdır. Zira, alt yapı ve uzman işgücü bakımından uygun koşulları olan gelişmiş ekonomiler için yabancı şirketlerin teknoloji katkısı olumlu sonuçlar doğurduğu halde, bu yetenek ve koşullardan yoksun az gelişmiş ülkeler için yabancı şirketlerin etkisi uzun dönemde yanlış endüstrileşme, dışa bağımlılık nedeniyle sürekli olarak ithal edilecek dış girdilerle, dış ticaret açığının giderek büyümesi gibi olumsuz sonuçlar doğurabilir (42).

Bundan başka yabancı sermaye belirli teknolojileri “empoze” ederek ülkenin sanayileşme ve teknolojik gelişmesi açısından da ters yönde sapmalara da yol açabilir (43).

39 SEYİDOĞLU, Uluslararası İkt..., s.400.

40 ALPER, Çokuluslu Şir..., 1980, s.70-99.

41 SEYİDOĞLU, Uluslararası İkt..., s.383-384.

42 YILDIRIM, s.130.

43 Erol MANİSALI, **Gelişme Ekonomisi**, İstanbul Üniversitesi yayınları, İstanbul 1975, s.161.

Sonuç olarak yabancı sermayeli şirketlerin içinde faaliyette buldukları ülkelerde yarattıkları etkileri arasında en çok tartışılan konulardan biri, bu şirketlerin getirdikleri teknolojinin yatırım yapılan ülkede olumlu etki yapıp yapmadığıdır. Uluslararası şirketlerin, yerel koşullara uygun yeni teknolojiler geliştirip geliştirmedikleri, işgücünün eğitimi ve karşılıklı mal ve girdi alışverişi ile ekonominin diğer kesimlerinde verim artışına yol açıp açmadıkları, ülkelerin yeni teknolojileri yabancı şirketler aracılığıyla değil de patentleri satın alarak veya lisans ve teknik işbirliği anlaşmaları yaparak aktarmalarının daha yararlı olup olmayacağı vs. gibi konular etrafında oldukça yoğun bir tartışma sürüp gitmektedir⁽⁴⁴⁾.

D. Sermaye Birikimine Etkisi

Bir ülkenin kalkınması ve sanayide ilerlemesi için sermayeye ihtiyacı vardır. İktisaden az gelişmiş ülkelerde sermaye kıttır. İhtiyaçları hudutsuz olan bir ülkenin bütün ihtiyaçlarını ithal yoluyla temin etmesi mümkün olmamaktadır. Gelişmiş ülkelerde sermaye bol, yatırım sahaları ise sınırlıdır. Bu yüzden az gelişmiş ülkelerin bütün ihtiyaçlarını ithal yoluyla karşılayabilme yerine yabancı sermayeyi ülkelerine davet etmeyi uygun görmelerinin nedeni iç tasarruf ve dış ödeme yetersizliğidir⁽⁴⁵⁾. Bu nedenle yabancı sermaye, ev sahibi ülkenin sermaye birikimine ve üretim kapasitesine katkıda bulunmaktadır⁽⁴⁶⁾.

Uzun dönemde uluslararası şirketlerin ülkeye getirdikleri sermayeden çok daha fazla bir geliri (döviz olarak) dışarı aktardıkları ve az gelişmiş ülkelerde yerel tasarrufları negatif yönde etkiledikleri, yani yabancı sermaye girişinin yüksek olduğu yıllarda iç tasarrufların düşük kaldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu da az gelişmiş ülkelerin sermaye gereksinimini karşılama ve amaçlanan kalkınma hızına ulaşması bakımından azaltan bir neden olacağı belirtilmektedir⁽⁴⁷⁾.

44 YILDIRIM, s.130.

45 Ayhan AKMAN, **Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, YASED Yayınları, No:33, İstanbul 1988, s.25.

46 SEYİDOĞLU, Uluslararası İkt..., s.382.

47 YILDIRIM, s.135.

Yine gelişmekte olan ÷lkelerde marjinal t÷ketim eğilimi gelişmiş ÷lkelerinkinden daha fazladır. Bu durum marjinal tasarruf eğiliminin de d÷şük olmasına, dolayısıyla yatırım için gerekli sermaye oluşununun yetersiz düzeyde kalmasına yol açmaktadır. Gelişmekte olan ÷lkelerde g÷r÷len gelire oranlanmış marjinal t÷ketim eğiliminin y÷ksek olmasının iki önemli nedeni vardır. Bunlardan birincisi sözü edilen ÷lkelerde kişi başına milli gelir düzeyinin d÷şük olmasıdır. İkinci neden ise toplumsal y÷kseliş taleplerinin mevcut olan ekonomik kapasite ile karşılanamamasıdır.

Gelişmekte olan ÷lkelerde d÷şük seviyeli milli gelir dolayısıyla, özel yatırım ÷lkedeki toplumsal y÷kseliş ve gelişim taleplerine karşılık verememektedir. Bunun sonucu toplumsal taleplerin politik alanlara taşınması ekonomik gelişmenin sürekli olarak kamu sekt÷ri yolu ile gerçekleştirilmiş olması sermaye yetersizliğine neden olmaktadır (48)

Sonuçta gelişmekte olan ÷lkelerin ekonomik kalkınma s÷relerinde karşı karşıya buldukları tasarruf-yatırım darboğazı diğer bir deyişle sermaye yetersizliği, bir ölçüde dışarıdan ÷lkeye yapılacak transferler ile ortadan kaldırılabilir. Bunun için de akılcı bir politika ile dışarıda biriken sermayeyi ÷lkeye çekmek ve ekonomik kalkınmadaki tasarruf darboğazısını genişletmek ile mümkündür.

E. Ekonomik Büyüme Etkisi

Gelişmekte olan ÷lkelerde yerli yatırımlar, büyüme ve kalkınma için gerekli finansmanı sağlamada yeterli olmamaktadırlar. Sermaye ve yatırım imkanlarının ve yurtiçi tasarrufların sınırlı olduğu, süratli ve tatmin edici bir büyüme hızı sağlanmasına yetmediği gelişen ÷lkelerde yabancı sermaye yurtiçi kaynaklara ilave olarak ek bir tasarruf sağlar ve yatırımları arttırır. Bu da büyüme hızını yükseltir (49).

Ayrıca yabancı sermayenin teknoloji, yönetim bilgi ve gücünün getireceği kısa dönemli canlılıklar, kalkınmada başarı ve ulusal problemlere çözüm olarak g÷r÷lür.

48 AKMAN, s.25.

49 HI, s.109.

Ancak üzerinde durulması gereken sorun, bu yatırımların az gelişmiş ülkelerin sanayileşmelerine gerçekten önemli bir katkıda bulunup bulunmadığıdır. Bu konuda yapılan araştırmalar ve ileri sürülen görüşler iki grup içinde toplanabilir. Bir kısım iktisatçılara göre; çokuluslu şirketlerin getirdikleri sermaye, teknoloji ve yatırım sonucu yarattıkları katma değer az gelişmiş ülkelerde sanayileşmeyi hızlandırmakta, diğer bir kısım iktisatçılara göre ise, yabancı sermayeye bağımlı sanayileşme modeli ve özellikle çokuluslu şirketlerin bu ülkelerdeki faaliyetleri az gelişmişlerin kalkınmasını geciktirmektedir⁽⁵⁰⁾.

Bundan başka yabancı sermaye yatırımlarının az gelişmiş ülkelerde marjinal sermaye/hasıla oranını yükseltebileceği⁽⁵¹⁾ ve üretilen malların nitelikleri nedeniyle sınırlı tüketici gruplarının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olduğundan, toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamak ve böylece ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmaktan da uzak olacağı öne sürülmektedir⁽⁵²⁾.

F. İstihdama Etkisi

Az gelişmiş ülkeler, vasıflı işgücü ve sermayenin kıtlığına karşın vasıfsız işgücünün ve işsizliğin yüksek olduğu ekonomiler olarak tanımlanabilir⁽⁵³⁾. Yabancı sermaye yatırımları, yaratacağı yeni iş sahaları ile ülkenin işsizlik sorununun çözümüne bir ölçüde katkıda bulunabilir⁽⁵⁴⁾. Ancak yine de yabancı şirketler fazla işçi istihdam etmemeye özen göstermektedirler. Bununda nedenleri vardır. Birincisi, talep değişimleri karşısında şirket yöneticilerinin arzı daha kolaylıkla ayarlayabilmeleridir. Her zaman için makina saatini değiştirerek arzı talebe uydurmak, kuvvetli sendikalar ve sosyal baskı altında bu ayarlamayı işçi sayısını azaltarak yapmaktan daha kolaydır. İkinci neden ise, işgücünün eğitiminin maliyetinden kaçınmaktır. Yabancı sermayenin, az gelişmiş ülkelerin istihdam

⁵⁰ ALPER, Çokuluslu Şir..., 1980, s.67-112.

⁵¹ YILDIRIM, s.135.

⁵² EĞİAD, s.5.

⁵³ ALPER, Çokuluslu Şir..., 1978 s.96.

⁵⁴ SEYİDOĞLU, Uluslararası İkt..., s.382.

sorununun çözümüne ne ölçüde katkıda bulunacağını tartışmadan önce, yabancı yatırımın geliş şekli ve üretim yaptığı sektöre göre bir ayırım yapmak gerekir. Herşeyden evvel eğer yabancı şirket mevcut bir yerli şirketle birleşerek veya yerli şirketi tamamen satın alarak geliyorsa ilave bir istihdam yaratılması sözkonusu olmayacaktır. Bunun yanında yabancı sermaye, doğal kaynakların işletilmesi için maden sektörüne geldiğinde de yaratılacak istihdam sınırlı olacaktır. Endüstri kesimine gelen yabancı sermayenin, ülkenin istihdamına olumlu bir katkıda bulunabileceği söylenebilir. Ancak burada da kullanılan teknolojinin, emek veya sermaye yoğun olması yatırımın istihdam etkisinin geniş veya sınırlı kalmasını belirleyecektir.

Burada basit bir sayısal örnekle seçilen teknolojinin istihdam edilen işgücü sayısını nasıl değiştirebileceğini göstereyim. L İstihdam edilen işçi sayısı, W ücret birimi, K sermaye, r sermayenin maliyeti-fiyat oranı olarak tanımlandığında, yabancı şirket, maliyet yönünden aşağıdaki teknolojiden birini seçmede kayıtsız olacaktır⁽⁵⁵⁾.

$$\text{Teknoloji 1} = L1.W1 + K1.r1 = 200.4 + 4000.\%20 = 1600$$

$$\text{Teknoloji 2} = L2.W2 + K2.r2 = 160.4 + 4800.\%20 = 1600$$

Burada sabit faiz oranı ve işçi ücretleri varsayımları altında farklı oranlarda sermaye ve emek kullanan her iki teknolojiye belli bir üretimi aynı maliyette gerçekleştirmektedir. Bunun yanında, çokuluslu şirketlerin, uluslararası piyasalardan yerli şirketlere oranla daha ucuza sermaye temin etme olanakları vardır. Eğer sermaye maliyetinin bu nedenlerle yabancı şirket için % 20'den %12'ye düştüğü varsayılırsa, yukardaki teknoloji seçimi ile ilgili denklemleri aşağıdaki şekilde yeniden yazmak gerekecektir.

$$\text{Teknoloji 1} = 200.4 + 4000.\%12 = 1280$$

$$\text{Teknoloji 2} = 160.4 + 4800.\%12 = 1216$$

⁵⁵ ALPER, Çokuluslu Şir....,1978, s.98-99.

Yukarda örnekte izleneceği gibi, sermaye maliyetindeki ucuzlama yabancı şirketi, üretim maliyetindeki ucuzlama nedeniyle daha yoğun sermaye içeren teknolojinin seçimine yönelterek yatırımın istihdam etkisinin sınırlı kalmasına neden olabilecektir.

Ancak yabancı yatırımın endüstri kesiminde yaratacağı ilave istihdamı hesap etmek, gerçekte oldukça zordur. Çünkü istihdam edilen işçilerin bir kısmı işsizler arasından değil, yüksek ücret verilerek diğer şirketlerde çalışan özellikle yerli şirketlerde işçiler arasından seçilmektedir. Bu durumda yabancı sermayenin ekonominin istihdam sorununa olumlu bir katkıda bulunduğunu söylemek güçtür. İşsizliğin yaygın olduğu ve büyük bir işgücü grubunun (özellikle kadınlar) düşük ücretlerle çalıştığı bir ortamda, yabancı şirketler tarafından istihdam edilen vasıflı işgücü ve teknisyenlere ülke ortalamasının çok daha üzerinde ücret ödenmesi vasıflı işgücü açığına neden olmaktadır. Ayrıca yabancı şirketlerin kamu kesiminde sorumlu görevler işgal eden idarecilere de çok yüksek ücretler vererek istihdam eğilimi içinde olmaları sosyal yapı içinde ayrıcalıklı bir sınıfın da yaratılmasına neden olabilmektedir.

Yine yabancı sermayeli şirketler, az gelişmiş ülke bireylerinin acil ve temel ihtiyaçlarından ziyade, devamlı teknolojik gelişmelere açık dayanıklı tüketim mallarının üretimi alanlarında yatırım yapmaktadırlar⁽⁵⁶⁾. Çünkü getirdikleri teknolojinin sermaye yoğun olması ve üretimde sermaye/işgücü oranını yüksek tutmaları, mekanize teknikler uygulamaları bu şirketlerin istihdama yapacakları katkıyı sınırlı hale getirmektedir. Oysa az gelişmiş ülkelerin, ucuz konut yapımına, halk sağlığına katkıda bulunan ve tarımda verimliliği artıran temel endüstrinin gelişmesine yardımcı olacak malların üretimine ihtiyaçları vardır⁽⁵⁷⁾.

Yabancı sermayeyi bütün bu olumsuzluklarına rağmen bir başka açıdan da ele alacak olursak, yabancı sermaye gelişmiş ülkelerden geldiği için daha rasyonel ve etkin iş yönetimi bakımında da öğretici nitelikler taşımaktadır⁽⁵⁸⁾. Ayrıca üretim süreci içinde işgücü ve yöneticileri eğiterek ekonomide vasıflı işgücü ve yönetici açığının kapanmasına da yardımcı olabilmektedir⁽⁵⁹⁾.

⁵⁶ ALPER, Çokuluslu Şir...,1978 s.107-110.

⁵⁷ ALPER, Çokuluslu Şir..., 1980 s.126.

⁵⁸ Ergül HAN, **Az gelişmişlik ve Kalkınma Ekonomisi**, Eskişehir 1994, s.122.

⁵⁹ ALPER, Çokuluslu Şir..., 1978 s.70.

G. Gelir Dağılımına Etkisi

Uluslararası şirketlerin bir grup orta sınıf yöneticiye yüksek ücret ödeyerek ve yerli ortaklarına yüksek kârlarından pay vererek az gelişmiş ülkelerde gelir dağılımının iyice bozulmasına ve toplumun ikili yapısının daha da belirginleşmesine neden oldukları öne sürülebilir⁽⁶⁰⁾.

H. İhracata Etkisi

Gerek doğal kaynakları işleyerek ve gerekse ucuz işgücünü kullanarak ihracata dönük üretim yapan yabancı şirketler, az gelişmiş ekonomiye önemli ölçüde ihracat geliri sağlayabilirler. Ancak ihracat gelirlerinin dış ticaret dengesine net bir katkı sağlayabilmesi, yatırımların sermaye malları, fiziki girdiler ve teknoloji bakımından dış bağımlılığının yüksek olmamasına bağlıdır. Az gelişmiş ülkelerde emek yoğun endüstrilerde ihracata dönük yatırım yapan çokuluslu şirketler, bir yandan bu ülkelerdeki ucuz emeği kullanıp üretimin maliyetini düşürerek, diğer yandan bu üretimi emeğin pahalı ve bu nedenle satınalma gücünün yüksek olduğu gelişmiş ülkelere pazarlayarak satış hasılatını artırıp kârlarını maksimize etmektedir⁽⁶¹⁾.

Yabancı yatırımlar çoğunlukla ihracata önderlik ederek ev sahibi ülkeden yakın pazarlara ve hatta çokuluslu işletmenin ana ülkesine bile ihracat imkanı sağlar. Bu ihracat imkanı, ekonomik büyümenin sürdürülebilmesi için gerekli olan dövizin sağlanması açısından önemlidir. Ayrıca, yabancı yatırımlar ülkelerin ihracatlarının çeşitlendirilmesine yardımcı olmaktadır. Bu durum ülkenin mal fiyatlarının düşmesine dolayısıyla daha az zarar görmesine yardımcı olmaktadır⁽⁶²⁾.

Bundan başka yabancı yatırımın dış ticaret etkisi kısa ve uzun dönemler içinde farklılık gösterebilir. Kısa dönemde ithalatın artmasına neden olan yabancı yatırım, uzun dönemde, diğer sektörlerde ithalat ikamesi sağlanan veya ihracata yönelik yeni

⁶⁰ YILDIRIM, s.86.

⁶¹ ALPER, Çokuluslu Şir...,1978, s.85-86.

⁶² EGİAD, s.5-6.

endüstrilerin kurulmasını teşvik edebilir. Bunun yanında yatırım sonucu milli gelir düzeyinin yükselmesi, marjinal ithal eğilimine bağlı olarak, ekonominin ithalat talebini de artırabilir. Ancak ithalatın kota sistemine bağlandığı bir ekonomide bu artış, marjinal ithal meylinden çok, ithalatı karşılayacak döviz rezervlerinin miktarına bağlı olacaktır (63).

Son olarak yabancı sermaye yatırımları gümrük tarifeleri ve ithal yasakları gibi koruyucu duvarların aşılmasına olanak sağlamaktadır. Dış ticaret kısıtlamaları; tüketimin daraltılması, yerli üretimin artırılmasına neden olur. Oysa Yabancı sermaye yatırımları sonucunda mal, yurtiçinde üretileceği için tüketim kısılmaz. Ayrıca üretimde tamamen ulusal bir nitelik taşımaz (64).

İ. Üretime Etkisi

Yabancı şirketler üretimde kullandıkları yerli girdiler nedeniyle bir çok yeni endüstrinin kurulmasını veya mevcut üretim kapasitelerini genişletmelerini teşvik ederler (65).

I. Döviz Gelirlerine Etkisi

Yabancı sermaye, ülkeye giriş anında döviz gelirini arttıracığından ödemeler dengesini olumlu yönde etkileyecektir. Ancak üretim faaliyetine geçtikten sonra kâr transferi anında ülkeden döviz çıkışı nedeniyle ödemeler dengesi olumsuz etkilenecektir (66).

K. Ülke İçi Rekabete Etkisi

Yabancı sermaye, yerli ekonomiye dinamizm kazandırır ve iç rekabeti artırır. Yerli sanayinin monopolcü bir yapıya sahip olması durumunda yeni şirketlerin piyasaya girişi, monopolleri kırarak üretimin genişlemesine ve fiyatların düşmesine neden olabilir (67).

63 ALPER, Çokuluslu Şir..., 1978, s.86.

64 SEYİDOĞLU, Uluslararası İkt...,s.383.

65 ALPER,Çokuluslu Şir..., 1978, s.70.

66 HAN, s.122.

67 SEYİDOĞLU, Uluslararası İkt...,s 382.

Rekabet yapısının iyileşmesi, işletme yapılarının modernizasyonu, piyasa ekonomisi bilincinin yaygınlaşması, yerli girişimcilerde “zihniyet değişikliği” ve rasyonel davranış eğilimlerinin gelişmesi, girişimcilerin dış piyasalara açılması gibi yabancı sermayenin olumlu etkileri vardır (68).

Yabancı sermayeli şirketlerin ülke içi rekabete olumsuz etkisi, bu şirketlerin arkasında dev sermaye ileri teknoloji ve yöneticilik bilgisi, küçük ölçekli yerli şirketler karşısında büyük bir rekabet üstünlüğü sağlanmasına neden olmaktadır. Bu durumda rekabet olanağı bulamayan yerli teşebbüsler ise endüstriyi terkedebilir ve yabancı işletmeler, yerli ekonomide monopolcü duruma geçerler (69).

Reuber'e göre; çokuluslu şirketler az gelişmiş ülke hükümetleri karşısında, yerli girişimcilere nazaran daha fazla pazarlık gücüne sahip olduklarından, kendileri için en uygun yatırım bölgelerini seçerek daha başlangıçta rekabet üstünlüğü elde edebilirler (70).

L. Vergi Gelirlerine Etkisi

Yabancı sermayeli şirketler sağladıkları kârlar ölçüsünde mahalli hükümetler için önemli bir vergi kaynağıdırlar (71). Yarattıkları katma değer ve ödedikleri çeşitli vergilerle muhtemel bütçe açıklarına olumlu yönde katkıda bulunurlar. Yabancı şirketlere sağlanan teşvik tedbirleri nedeniyle uygulanan vergi ayrıcalıkları, devletin bu şirketlerin faaliyetlerinden elde edeceği vergi gelirlerinin sınırlı bir düzeyde kalmasına neden olmaktadır.

68 HAN, s.122.

69 SEYİDOĞLU, Uluslararası İkt..., s.383-384.

70 ALPER, Çokuluslu Şir..., 1978, s.113.

71 SEYİDOĞLU, Uluslararası İkt...,s 382.

Vergi sistemi ve yükü ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Çokuluslu şirketler vergi oranlarının yüksek olduğu ülkelerde kârlarını düşük gösterip, yıl içindeki kazançlarını çeşitli yollardan vergi oranlarının düşük olduğu ülkeye transfer etmeye çalışacaklardır. Buna örnek olarak petrol çıkarma faaliyetinde bulunan şirketler gösterilebilir. Bu durum daha çok şirketin bağlı olduğu gelişmiş ülke için olumsuz etki yaratacaktır. Ancak birbirleri ile dış ticaret ilişkisi içinde bulunan iki az gelişmiş ülkedeki, aynı çokuluslu şirkete bağlı yavru şirketler, vergi nedeniyle kârlarını bir ülkeden diğerine transfer ettiğinde, kârların düşük gösterildiği ülke hükümeti, daha az vergi geliri elde edeceğinden vergi kaybına uğramış olacaktır (72).

Yatırımlar ve kârların üzerindeki aşırı vergi yükü çokuluslu şirketi müstakbel ev sahibi ülkede yatırım yapmaktan vazgeçirebilir. Vergi yükü, yalnızca vergi oranlarını değil aynı zamanda kâr payları, patent ve lisans ödemeleri, geri ödemeler ve bağlı şirket ile ana şirketin arasındaki diğer işlemlerdeki vergi uygulamalarını kapsamaktadır (73).

M. Diğer Etkileri

Yabancı sermaye şirketlerinin her durumda önlerinde birden çok seçenek bulunduğundan, ekonomideki değişimlere karşı yerli şirketlerden daha çok duyarlıdırlar. Ev sahibi ülkenin sağladığı avantajlarda (ucuz ücret ve hammadde, yüksek gümrükler v.s.) bir azalma veya yok olma sözkonusu olduğunda uluslararası şirket o ülkeyi kolayca terk edebilir ki, bu ülke için oldukça büyük ve ani bir istihdam, gelir ve döviz kaybına sebep olabilir. Ayrıca ev sahibi ülkenin parası krize girdiğinde, o ülkede çalışan uluslararası şirketler ellerindeki yerli parayı hızla elden çıkarmaya çalışmakta ve böylece krizi artırmaktadırlar (74).

Yine bir plana bağlı olmadan davet edilen yabancı sermaye ana sektörleri ele geçirerek ekonominin denetiminde etkili olabilir. Bu ise ülkenin ekonomik ve siyasal bağımsızlığını tehlikeye sokarak ülke bütünlüğünü bozduğu gibi az gelişmiş ekonominin uygun bir sanayileşme politikası izleme olanağını da ortadan kaldırmış olur.

72 ALPER, Çokuluslu Şir..., 1978, s.88.

73 EĞİAD, s.24.

74 YILDIRIM, s.132.

Genel olarak yabancı sermayeli işletmelerde ileri üretim teknikleri uygulanmaktadır. Halbuki diğer alanlarda geleneksel üretim yapısının sürdürülmesi, ekonomiyi iki bölüme ayrılmış düal bir yapı içine itebilir. Bu durum ev sahibi ülkenin ekonomi politikası yanında politik kurumlarını da etkiler (75).

Yabancı şirketler doğal kaynakları israf etmeleri sonucunda da yatırım yaptıkları ülke ekonomisine zarar verebilirler (76).

VI. YATIRIMCI ÜLKE AÇISINDAN ETKİLERİ

Yapılan çalışmalarda genellikle yabancı sermaye yatırımlarının yatırım yapılan ülkeler üzerindeki etkileri incelenmiştir. Ancak, yabancı yatırımların yatırımcı ülke ekonomileri üzerinde de etkileri vardır. Bunlar olumlu ve olumsuz olarak iki grupta incelenebilir:

A. Olumlu Etkileri

1. İç Piyasa Koşulları

İç piyasa koşulları, daha çok büyümek, daha fazla kâr elde etmek isteyen şirketlerin bu amaçlarını gerçekleştirmek için buldukları yeni üretim teknolojileri ve üretim ölçekleri için yeterli olamayabilir. Dar gelebilir veya talep doymuştur.

2. Pazar

Bazen şirketler, elde etmiş oldukları pazarları korumak amacıyla da yatırım yapabilir. Önceden elde ettiği dış pazarları, kendisinden daha büyük maliyet avantajlarına sahip başka ülke şirketlerince tehdit ediliyorsa, şirket bu sefer o ülkeye ihraç yerine yatırım yapabilir. İhracat yaptıkları pazarları kaybetmemek için ilgili ülkeye ya da yakın bölgeye yatırım yapmayı uygun bulurlar (77).

75 MANİSALI, s.161.

76 YILDIRIM, s.132-134.

77 Gülten KUTAL, **Endüstriyel İlişkiler Açısından Çokuluslu Şirketler**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1982, s.24-26.

3. Bazı Malların Stratejik Bir Öneme Sahip Olması

Bazı mallar, dünya ekonomisi açısından çok stratejik bir öneme sahiptir. Bu kendini özellikle petrol üretiminde gösterir. Petrol, tüm dünya ülkelerine gerekli olduğu, ama buna karşılık dünyanın sadece belli bölgelerinde bulunabildiği için daima uluslararası bir sanayi kolu olmuştur. İlk zamanlarda sahip oldukları teknolojiyle petrolü çıkartma daha sonra da büyük tüketici oldukları için dağıtım, rafineri ağları oluşturma konularında yatırım yapan gelişmiş ülkelerin şirketleri, bu faaliyetlerinin sonucunda birer çokuluslu şirket durumuna gelmiştir. Aynı şey, yüksek teknoloji gerektiren ve insan hayatı için çok önemli olan ilaç sanayi için de geçerlidir. Sadece petrol ve ilaç değil, diğer maddeler de stratejik öneme haizdir. Örneğin, ABD, dünyanın en zengin ülkesi olmasına karşın, kendisi için çok önemli olan savunma ve uzay çalışmalarını sürdürebilmek için gerekli olan bakır, boksit, çinko, gibi elementler bakımından dışarı bağımlıdır. Bu elementler ise Şili gibi gelişmekte olan ülkelerde mevcuttur⁽⁷⁸⁾.

4. İşgücü Maliyetinin Düşük Olması

Ana ülkeler, genellikle ekonomik ve siyasal gelişimini tamamlamış, iş yaşamında serbest pazarlık sistemini oluşturmuş ve oturtmuş ülkelerdir. Bu nedenlerle, işgücünün şirketlere maliyeti, yüksek ücret, sosyal hakların fazlalığı gibi faktörlerin etkisiyle yüksek gelebilir. Bunları istihdam eden şirketler, uluslararası rekabet yeteneklerini korumak için işgücü maliyeti daha düşük ülkelerde yatırıma yönelebilirler. Nüfusu kalabalık, ücret düzeyi düşük olan emek-yoğun ülkelerde, özellikle üretim sürecinde emeğin fazlaca kullanıldığı yatırımların çokluğu dikkat çekmektedir. Montaj sanayi, bu tür yatırımlar için iyi bir örnektir.

⁷⁸ Richard ve Müller, Ronal BARNET, **Çokuluslu Şirketlerin Gücü**, İstanbul E Yayınları, 1976, s.321.

5. Vergi

Gelişmiş ülkelerde vergi düzeni çok sıkı sağlanmış ve vergi oranları da yüksek tutulmuştur. Bu nedenle şirketler, vergi oranları düşük bazı istisna ve muafiyetlerden yararlanabilecekleri ülkeleri tercih etmektedirler.

6. Ana Ülkedeki Faaliyetlerin Maliyetlerinin Yüksek Olması

Bazen ana ülkede faaliyette bulunmak ana şirkete büyük külfet getirebilir. Örneğin hammaddelerin veya ara mallarının taşıma masrafları çok yüksek olabilir. Ya da olumsuz dışsal ekonomilerden biri olan çevre kirlenmesi (özellikle madencilik, metalurji ve çimento gibi sanayi dallarında) ana ülkede katlanılmayacak bir maliyet unsuru haline gelir ve kamu oyunundan tepki alınır, bu konuda daha az önlem alınan üçüncü dünya ülkelerine yatırım yapılabilir. Öte yandan birden çok ülkede yatırım yapmak bir risk dağıtımdır. Bu arada çokuluslu şirketlerin önemli bir özelliği olan AR-GE harcamaları, bağlı şirketler arasında bölüştürülebilir.

B. Olumsuz Etkileri

1. Ödemeler Bilançosu

İlk olumsuz etki sermaye ihraç eden ülkenin ödemeler bilançosu üzerinde görülür. Sermaye çıkışı ülkenin ödemeler bilançosuna açık vermesine, ya da mevcut açıkların büyümesine yol açar. Ancak uzun dönemde kâr transferlerine geçilmesi ile bu yatırımlar, yatırımcı ülkenin ödemeler bilançosunu olumlu yönde etkilemeye başlayacaktır.

2. Vergi

Bundan başka, yatırımın ana ülke yerine yurt dışında yapılması yatırımcı ülkeyi bir vergi kaybına uğratabilir. Çünkü yabancı ülkelerde ödenen vergiler, ana ülkedeki vergi borcundan düşülmektedir. Eğer ana ülkede ödenmesi gereken vergi, dışarıda ödenenden daha yüksek ise yalnız aradaki fark vergi geliri olarak tahsil edilir.

3. İşsizlik Sorunu

Ana ülkede yaygın bir işsizlik varken yatırımın yurt dışında yapılması işsizlik sorununun çözümünü güçleştirebilir⁽⁷⁹⁾. Çünkü sermayenin geldiği gelişmiş ülkede bir eleştiri konusu; az gelişmiş ülkelere sermaye transferi ile gerçekte bu ülkelere iş ihracatı yapılmış olduğu ve ana ülkede ise işsizliğe neden olunulduğu noktasında toplanmaktadır. Ancak bu eleştirinin gerçekleri yansıtmayacağı ileri sürülebilir. Özellikle az gelişmiş ülkede yapılan yatırımdan sonra, yavru şirket, ara ve sermaye mallarını ana şirketin bağlı olduğu ekonomiden temin ettikçe, yatırımcı ülke için iş ihracı yerine az gelişmiş ülkeden iş ithalatı sözkonusu olacaktır. Gerçekten 1970 yılında, Amerikan ekonomisindeki sabit sermaye yatırımlarının % 41'ini kontrol eden ve daha çok yabancı ülkelere yatırım yapma eğilimi içinde bulunan 125 Amerikan kaynaklı çok uluslu şirketin, yabancı ülkelerdeki yatırımları arttıkça, Amerikada daha fazla işçi istihdam ettikleri saptanmıştır⁽⁸⁰⁾.

⁷⁹ SEYİDOĞLU, Uluslararası İkt..., s.384-385.

⁸⁰ ALPER, Çokuluslu Şir..., 1978, s.110-111.

III. YABANCI SERMAYE ŞİRKETLERİNE UYGULANAN TEŞVİKLER

A. Tanımı

Yabancı sermaye şirketlerine uygulanan teşvikler, devlet tarafından sağlanan ekonomik avantaj olarak tanımlanabilir. Bu teşvikler, belirli bir yabancı doğrudan yatırımların getirisini arttırmak veya maliyetleri ve riski azaltmak amacıyla spesifik olarak düzenlenmiştir⁽⁸¹⁾.

B. Çeşitleri

Yabancı sermayeye yönelik teşvikler şu şekilde sınıflandırılabilir: ⁽⁸²⁾.

1. Mali Teşvikler

Mali Teşviklerin genel amacı, yabancı yatırımcılar üzerindeki vergi yükünü azaltmaktır. Vergi teşvikleri, vergi matrahına bağlı olarak farklı şekilde sınıflandırılabilir. Buna ek olarak bazen vergi sisteminin tamamı, yabancı yatırımcı için bir teşvik aracı olarak kullanılabilir. Özellikle maden işletmeciliği gibi uzun vadeli büyük boyutlu projeler için vergi sisteminin belirli bir süre dondurulması, bu sistemde ileriki yıllarda ortaya çıkabilecek değişikliklerle ilgili belirsizliği ortadan kaldırdığı ölçüde bir teşvik aracı olmaktadır.

Ev sahibi ülkede verilen vergi teşvikleri yabancı şirketin kendi ülkesinde ödeyeceği kurumlar vergisini etkilemektedir. Bu, ana ülkedeki vergi rejimi kadar “çifte vergilendirme”yi önleyici anlaşmalara da bağlıdır. Çifte vergilendirme anlaşmalarının amacı ev sahibi ülkede ödenen vergilerin şirketin kendi ülkesinde ödeyeceği kurumlar vergisinden düşürülmesidir. Fakat bu, teşvik veren ülkede muaf tutulan gelirin, şirketin kendi ülkesinde vergilendirilmesini engellemez.

⁸¹ AKTAN, Kalkınma Dergisi, s.11.

⁸² AKTAN, Kalkınma Dergisi, s.11.

2. Finansal Teşvikler

Bunlar yeni yabancı yatırımı finanse etmek ve işletme giderlerinin finansmanına katkıda bulunmak amacıyla fon sağlanması şeklindeki teşviklerdir. En yaygın tipleri hibe, sübvansiyonlu kredi, devletin sermayeye katılması ve uygun koşullu sigortadır.

3. Diğer Teşvikler

Bunlar arasında, yabancı yatırımcıya döviz kuru politikası ile avantaj sağlama, sübvansiyonlu alt yapı temini ve yabancı yatırıma yönelik belirli hizmetlerinin sübvansiyonlu olarak sağlanması gibi araçlar olup, şu şekilde sınıflandırılabilir:

a) Sübvansiyon, koşullu veya koşulsuz olabilir. Koşullu olanlar belirli bir performansla ilişkilendirilir. Örneğin teşvikten yararlanılabilmesi için belirli bir ihracat hacminin belirli bir üretim miktarının, veya belirli bir yerli katma değer oranının gerçekleştirilmesi gibi.

b) Teşvikler devlet yönetimin hangi kademesinde verildiğine göre sınıflandırılabilir: Uluslarüstü, ulusal, bölgesel veya yerel yönetimlerce teşvik verilebilir. Avrupa Birliği'nin Airbus Konsorsiyomu için verdiği teşvik uluslarüstü bir otoritenin verdiği teşviklere örnek gösterilebilir.

c) Teşvikler otomatik olarak verilebilir veya takdir yetkisine açık olabilir. Belirlenen teşvik, başvuran herkese istenen koşulları sağlamak şartıyla otomatik olarak veriliyorsa herhangi bir otoritenin takdir yetkisine gerek duyulmuyorsa bu teşvikte "spesifiklik" yoktur. Spesifiklik kavramı Uruguay turu müzakereleri sonucu 15 Nisan 1994 Marekeş'te imzalanan Dünya Ticaret Örgütü'nün sübvansiyonlarla ilgili anlaşmasında önemli bir kavramdır.

C. Teşviklerin Yabancı Sermayenin Yatırım Kararları Üzerinde Etkisi

Tablo 1'de, yabancı yatırımları belirleyen en önemli faktörler arasında teşviklerden önce piyasanın özelliklerinin geldiği görülmektedir. İkinci önemli faktör, ihracata yönelik üretimi amaçlayan yatırımlar için görece üretim maliyetleri, doğal kaynaklara dayalı endüstriler için ise kaynakların varlığı olmaktadır. Yabancı yatırımcıların kararları,

maliyetleri ve belirsizliği etkilediği sürece, politik koşullardan, idari ve kurumsal düzenlemelerden de etkilenmektedir⁽⁸³⁾.

Yabancı doğrudan yatırımları düzenleyen politikalar konusunda ise piyasaya ve ülkeye giriş serbestliği, ulusal muamele (yerli yatırımcılarla yabancı yatırımcılar arasında ayırım yapılmaması) ilkesi, kârların ana ülkeye transferi ve çokuluslu şirketlere yönelik diğer düzenlemeler sermaye akımlarını etkilemektedir.

Fakat bütün bunların yanında sermayenin gideceği ülkedeki ekonomik ve politik istikrarın yabancı yatırımları belirleyici temel faktör olduğu, bütün araştırmaların ortak sonucu olarak ortaya çıkmaktadır

Tablo:1

Yatırım Kararlarını Belirleyen Faktörler	
1) Yabancı ülkelerde yatırım yapan A.B.D'li 247 yatırımcının belirlediği faktörler:	
- yüzde 10' mali teşvikler	
- yüzde 57'si konvertibilite	
- yüzde 39'u politik istikrar	
- yüzde 26'sı pazarın veya kaynakların sınırlı olup, olmaması	
2) 67 Ülkede 365 yatırım gerçekleştiren 205 şirketin önemli gördüğu faktörler:	
a) Ekonomi politikaları dışındaki faktörlerle ilgili olarak	
- pazar payını koruma veya geliştirme	
b) Ekonomi politikaları ile ilgili olarak	
- bürokratik engeller	
- yabancı sermayeye karşı farklı uygulamalar	
- hükümetlerin kalkınma konusundaki kararlılığı	
- politik istikrar	
- özel girişimciliğe olumlu yaklaşım	
- mali ve ekonomik istikrar	
3) 52 çokuluslu şirketin yatırım kararlarını etkileyen 19 faktör arasında teşviklerin yeri:	
- gelişmekte olan ülkelerdeki yatırımlarda	7.sırada
- gelişmiş ülkelerdeki yatırımlarda	8.sırada
4) Endüstride 74 yatırım projesi gerçekleştirmiş 30 çokuluslu şirket açısından:	
- teşvikler belirleyici bir faktör değil.	

Kaynak: AKTAN, Kalkınma Dergisi, Sayı:46, Kasım 1996, s.13.

⁸³ AKTAN, Kalkınma Dergisi, s.12.

Bununla beraber, yatırımların temel belirleyicileri, yatırım kârlılığını sağlıyorsa ve bunlar alternatif ülkeler arasında aşağı yukarı aynı düzeydeyse, ancak bu durumda teşvikler yatırımın nerede yapılacağını etkilemektedir (bölgesel teşvikler örneğinde olduğu gibi). Fakat burada da bölgenin özellikleri, pazara giriş serbestliği, pazarın büyüme potansiyeli, ücretler ve sendikalaşma düzeyi, teşviklerden daha büyük bir etkiye sahip olmaktadır. Buradan çıkan sonuç, ülkeler arasındaki politika ve politika dışı faktörler arasındaki farklılık azaldıkça teşviklerin, özellikle maliyeti ön planda tutan ve mobil yatırımlar için önemi artmaktadır.

D. Yabancı Yatırımcının Stratejisi ve Teşvik Politikaları

Yatırımcıların yatırım kararlarını belirleyen faktörleri ve dolayısıyla ülkenin yabancı sermayeden beklediklerini gözönüne alarak her bir strateji/amaç için uygulanabilecek en uygun politika araçları şu şekilde özetlenebilir⁽⁸⁴⁾:

1. İhracat Teşvikleri

İyi kullanıldıkları takdirde yabancı sermayeyi çekmede çok etkili olabilmektedir. Özellikle emek-yoğun üretimi gerektiren yatırımlar için emeğin ucuz olduğu ülkelerde bu teşvikler başarı sağlamıştır. 1970'lerde Güney Kore başarılı bir teşvik sistemi oluşturarak, ihracatçıların yerli ve ithal girdilere, iç kredilere ve dövize dünya fiyatlarından erişebilmelerine olanak sağlamıştır. Taiwanda benzer bir teşvik sistemi ile ithal girdiler için gümrük vergisi iadesi hakkı tanımıştır.

2. İç Pazara Yönelik Yatırımlar

Pazarın korunmasına yönelik araçlar etkili olmaktadır. Gümrük tarifeleri ve döviz kuru rejimiyle sağlanan teşvikler bu yatırımlarda belirleyici faktör olmaktadır.

⁸⁴ AKTAN, Kalkınma Dergisi, s.13.

3. Bölgesel Teşvikler

Finansal teşviklerin, özellikle hibenin, yatırımcıların kararlarında mali teşviklerden daha büyük bir rolü olduğu görülmektedir. İngiltere’de özellikle çokuluslu şirketlerin yatırımlarında hibe en belirleyici faktör olmaktadır. Kuzey İrlanda’da yatırım yapan şirketlerin yarısı hibeyi, bölgenin dezavantajlarını ortadan kaldırmak için gerekli görmüştür. Galler’de de, benzer şekilde yabancı yatırımlarla hibe arasında doğrudan bir ilişki olduğu gözlenmiştir.

4. Teknoloji Transferi

Yabancı sermayenin teknoloji transfer etmesi için çeşitli teşvik sistemleri uygulanmaktadır. Vergi indirimi, sübvansiyonlu altyapı hizmetlerinin sağlanması, organize sanayi bölgeleri, tekno-parklarda arazi verilmesi gibi önlemlerle AR-GE yoğun yatırımların ülkeye çekilmesine çalışılmaktadır. Bu teşviklerle aynı zamanda yüksek teknoloji şirketlerinin bir bölgede yoğunlaşması da hedeflenmektedir. Devlet bu amaca yönelik olarak savunma harcamaları ve devlet satınalmaları ile piyasa yaratılması, araştırmaların finansmanına katılma, eğitim programları ve altyapının iyileştirilmesi gibi alanlarda doğrudan müdahale olanaklarını kullanabilmektedir. Yapılan bir çalışmanın sonuçlarına göre vergi teşvikleri ve finansal yardımlar yüksek teknoloji endüstrilerine yapılacak yatırımları etkilemezken “girişimci bölgeleri” ve tekno-parkların oluşturulması yabancı yatırımları etkilemektedir. Bu çalışma, aynı zamanda emeğin beceri düzeyi, kaynaklara erişebilirlik ve maliyetlerin en önemli faktörler olduğunu ortaya koymaktadır.

5. Katma Değer

Yatırım teşviklerinin en temel amaçlarından biri, yatırımcıların üretimde yerli girdi payını giderek arttırmak, bu şekilde ithal eğiliminin azaltılmasını sağlamak olagelmıştır. Bir yaklaşım, tarife sistemini kullanarak şirketlerin yerli katma değeri giderek arttırmalarını teşvik etmektedir. Bunun için başlangıçta son ürün gümrük tarifeleri ile korunurken ithal girdiler üzerinde düşük tarife uygulanarak montaj sanayi teşvik edilir. Daha sonra girdiler (ve son ürün) üzerindeki tarifeler yükseltilerek yerli üretim özendirilir. Uygulamada bu teşvik sisteminin sonuçları kesin sonuç vermekten uzaktır. Bazı ülkelerde bu politika yerli katma değer artması sonucunu vermişken, diğer ülkelerde sonuç başarısız olmuştur. Üretilen ürünün dış rekabetten korunabilmesi için gümrük vergilerini yükseltmek ve yıllarca korumayı sürdürmek gerekmiştir. Türkiye’de 1960’lı yıllarda başlatılan ithal ikameci sanayileşme politikası bu konuda çok zengin örneklerle doludur. Diğer bir yöntem ki çoğu zaman daha başarılı sonuç vermiştir. İşgücü ve yönetici kadrolara yönelik eğitim programlarıdır. Bu yöntemle, üretilen ürün hakkında ve girdinin istenen nitelik ve kalitesi konusunda girdi üreticilerini bilgilendirmek, bu şekilde son mal üreticileri ile üretime girdi sağlayan üreticiler arasındaki bağın güçlendirilmesi amaçlanmaktadır.

6. Teşvik Paketleri

Teşvik paketleri de yatırım bekleyen ülkelerin ihracatını geliştirmek, istihdamını arttırmak, işgücünü eğitmek, yerli katma değeri arttırmak, teknoloji transferi sağlamak gibi çeşitli hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla giderek artan oranda kullanılmaktadır. Uygulamada en büyük başarı ihracat teşviklerinde sağlanmıştır. Diğer alanlarda başarı sağlamak daha güçtür, çünkü farklı amaçlar için oluşturulmuş teşvik paketleri çoğu zaman birbirleriyle çelişebilmektedir. Örneğin ihracatı teşvik için gerçekçi bir döviz kuru ve liberal politikalar uygulamak gerekirken, uluslararası piyasalarda rekabet gücünü hedeflemeyen teknoloji transferine, istihdam yaratmaya yönelik yatırımlar iç pazara yönelik oldukları ölçüde, değerlendirilmiş bir kur ve korumacı politikalara gereksinim duyulur⁸⁵.

⁸⁵ AKTAN, Kalkınma Dergisi, s.14.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE

I. TARİHSEL GELİŞİM

A. Osmanlı Dönemi

2.Dünya savaşına kadar yabancı sermaye şirketleri sömürgecilik ile beraber yürümüş, sömürgeci ülkeler sömürgelerindeki tabii kaynakları, madenleri işlemek üzere madencilik, ve ticaret alanında şirketler kurmuşlardır. Bu durum bugün dahi yabancı sermaye'ye şüpheyle bakılmaya devam edilmesinde önemli bir etken olmuştur .

19.yüzyılın sonlarından 20.yüzyılın başlarına kadar Osmanlı İmparatorluğunda yapılan yabancı yatırımların özellikleri, sömürgelerdeki yabancı sermaye hareketleri ile özdeşlik gösterir. Bu dönemde yabancı şirketlere daha çok demiryolu, liman işletmesi, ulaştırma, elektrik, havagazı gibi alt yapı; banka, sigortacılık gibi de hizmet sektörlerine yönelmeleri, faaliyette bulunmaları ve kar transferleri gerçekleştirmeleri için kapitülasyon denen çeşitli imtiyazlar tanınmıştır ⁽⁸⁶⁾. Bunun yanında önemli ölçekte üretimde bulunmamakla birlikte, ülkenin çeşitli bölgelerinde de maden imtiyazları almışlardır. Yatırımların bir bölümü, yabancı hükümet garantileri taşıyan tahvillerin Avrupa sermaye piyasalarında satılmasıyla finanse edilmiş, ancak tahvil karşılığı sağlanan bu borçların önemli bir bölümü de, devletin cari harcamalarını karşılamakta kullanılmıştır.

⁸⁶ HİÇ, s.108.

Gerçekte 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren yabancı şirketlerin endüstri kesiminde yatırım yapmakla pek ilgilenmemeleri, bu dönemde Osmanlı Devleti'nin başta İngiltere olmak üzere, Avrupa ülkeleri ile imzaladığı ticaret antlaşmasına bağlanabilir⁽⁸⁷⁾. Çünkü bu yıllarda Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin askeri, siyasi ve ekonomik alanlarda ağır baskısı altında bulunuyordu. Osmanlı devletinin doğu ve batı arasındaki köprü durumunda ki coğrafi konumu, geniş topraklar üstünde büyük bir pazara sahip olması, hammadde kaynaklarını işletememesi, Batı'nın Osmanlı ülkesi üzerindeki iştahlarını kabartıyordu.

1838'de İngiltere ile imzalanan "Ticaret Anlaşması" İngilizlerin, Mehmet Ali Paşa ve Rus tehlikelerine karşı Osmanlılara verdiği desteğin bir bedelidir. Anlaşma ile Osmanlı'ya kabul ettirilen liberalizm, o tarihlerde Batı'nın hiçbir ülkesinde uygulanmıyordu. Anlaşma sonucunda devletin iç pazarı önce İngilizler ve daha sonra tüm yabancılara açılmış ve dış ticaretten sağlanan gelirler ortadan kalkmıştı. Bu durumda devlet, hızla borçlanmaya başlamış, dış borç ödemede karşılaşılan güçlükler sonucunda 1881'de "Düyunu Umumiye-i Osmaniye" olarak anılan idare, Muharrem Karamamesi imzalanmıştır⁽⁸⁸⁾. Bu andlaşmaya (kapitülasyonlara) göre Osmanlı Devleti, yabancı ülkelere her türlü mal ithalini serbest bırakıp ithalata %5, ihracatta ise %12 gümrük vergisi uygulamayı ve yabancı malların, satışı için bir bölgeden diğer bir bölgeye nakledilirken ödenmesi gereken çeşitli vergi ve resimlerden bağışık tutulmasını kabul etmiştir. Bu şekilde Osmanlı Ekonomisi, kısa zamanda Batı ülkeleri için endüstri mallarının kolayca satılabileceği açık bir pazar haline geldiğinden yabancı şirketler, yün, halı, dokuma, yağ ve sabun üretimi gibi alanlar dışında endüstri kesimi ile pek ilgilenmemişlerdir.

Yine bu dönemde, Osmanlı Ekonomisi'nde bulunan yabancı sermaye yatırımlarının değeri hakkında kesin bir rakam vermek güçtür. Ancak, 1914 yılında İmparatorluk'taki Fransız yatırımlarının değerinin 3,3 milyar Fransız Fransı'na, İngiliz yatırımlarının ise 22 milyon İngiliz Sterlin'ine ulaşmış olduğu bilinmektedir.

⁸⁷ ALPER, Çokuluslu Şir..., 1978, s.124.

⁸⁸ KARLUK, **Türkiye Ekonomisi**, Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim, 4.Baskı, Beta Basım Yayım, İstanbul 1996, s.535.

Ancak ticaret sözleşmeleri, Osmanlı Devletini Batı Ülkeleri için açık bir pazar haline getirirken, bu tarihlerde Almanya, Fransa, Prusya gibi birçok Avrupa ülkesi, özellikle İngiltere'nin Avrupa'da tesis etmeye çalıştığı endüstriyel tekeli önlemek ve yerli endüstrilerini korumak için dış ticarete ithalata çeşitli kayıtlamalar getirmekteydiler. Osmanlı Devleti ise ticaret sözleşmeleri ile çatışabilecek bu tedbirleri alamadığından, yerli endüstriler bir çok ayrıcalıklardan yararlanan ve serbestçe ithal edilen yabancı mallarla rekabet edemez duruma gelmekteydi.

Maden sektöründe ise, yabancı şirketler kömür, manganez, krom, zımpara taşı üretimi gibi alanlarda yatırım yapmışlardır. Ayrıca bu kesimde yabancı sermayenin geldiği diğer bir alan petrol olmuştur. 1917 Rus ihtilali ile Bakü petrol yatakları Dünya ticaretine kapanınca, yabancı şirketlerin ilgisi Mezopotamya'ya çevrilmiş ve 1912 yılında "Turkish Petroleum Company" kurulmuştur.

Yabancı şirketler hizmet sektöründe, banka ve sigortacılık yanında, altyapı hizmetleri ile de ilgilenmişlerdir. Bu kesimde faaliyet gösteren yabancı şirketlerin bir özelliği kısa zamanda büyük kârlar ve mali ayrıcalıklar elde etmeleri olarak özetlenebilir. Örneğin, Aydın Demiryolu Şirketi, 1864-1913 yılları arasında 11 milyon sterlin'e yakın kâr transferi yapmıştır.

Osmanlı Devleti'nde demiryollarının yapımı ve işletmeciliği, Batı Kapitalizmi'nin, ekonomik olduğu kadar siyasal açıdan da en fazla ilgi duyduğu yatırım alanıydı. Demiryollarının yapımı ve işletilmesi için yabancı şirketlerle yapılan sözleşmeler ve bu sözleşmelerde tanınan ayrıcalıklar ise, Osmanlı topraklarının ve ekonomisinin yabancı şirketler tarafından nasıl ipotek altına alındığını göstermesi bakımından ilginçtir.

Kanımızca, demiryolları için yapılan sözleşmelerde üzerinde durulacak noktalardan biri, Osmanlı Hükümeti'nin yabancı şirketlere verdiği k.m. garantileri idi. Buna göre, yabancı şirketin k.m. başına elde edeceği kâr belli bir düzeye ulaşmazsa, aradaki fark devlet bütçesinden karşılanacaktı.

Demiryolları inşasında muhakkak ki Bağdat demiryolunun ayrı bir yeri vardır. Çünkü bu yatırım nedeniyle bir yandan yabancı şirketlere ve bu şirketlerin arkasındaki yabancı bankalara verilen ödünler, Feis Herbert isimli yazarın da belirttiği gibi aklın alamayacağı sınırlara ulaşmış, diğer yandan imtiyazların alınması sırasında büyük emperyalist güçler arasındaki çatışma daha belirgin bir şekilde açığa çıkmıştır

Yabancı şirketlere sağlanan bu imtiyazlardan başka, şirketin bağlı olduğu ülkenin dış ticaret kazançlarına da değinmek gerekir. Örneğin, Alman Bankasına ilk demiryolu imtiyazı verildiği 1880 yılında, Almanya'nın Türkiye'ye ihracatı 12 milyon Marktı. Demiryolunun Ankara'ya vardığı 1893 yılında bu ihracat % 350 artarak 41 milyona ulaştı. Bunun nedeni, demiryolunun yapımı için gerekli malzemenin demiryolunu yapan şirketin bağlı olduğu ülkeden ithal edilmesiydi.

Bazı İngiliz yatırımcılarının daha da ileri giderek demiryollarının geçtiği bölgelerde Osmanlı Devleti'nden bağımsız, kuvvetli şirketlere dayalı küçük koloniler kurmak fikrinde olduğu belirtilmiştir.

Osmanlı Devleti'ndeki yabancı şirket yatırımlarını incelerken, dış borçların yönetimine de kısaca değinmek yerinde olur. Çünkü dış borçlar Batı Kapitalizmi'nin Osmanlı pazarlarına girmesinde etkin bir araç olmuştur.

1850'lerden sonra Osmanlı Maliyesi daha önce aldığı dış borçları ödemeyecek hale gelmiştir. İdaresi genellikle yabancıların elinde bulunan ve dış borçların karşılanması için vergi, resim, harç gibi gelirlerle, tuz, içki, demiryolları gibi tekel niteliği gösteren mali kaynaklara el koyan yönetim gerçekte Osmanlı Devletinin ekonomik ve mali iflasını noktalayan önemli bir olaydır. Düyun-u Umumiye'nin idare meclisi azası olan yabancılar, aynı zamanda yabancı şirketlerin temsilciliğini de yapmaktaydılar. Düyun-u Umumiye kısa bir sürede devletin en önemli mali kaynaklarına el atmıştı. Öyleki, 1887 yılında Devlet bütçesinin % 35'i borç yönetimine teslim edilmiştir. 1909 yılında tütün, içki, tuz, demiryolları v.b. tekellerden elde edilen kira gelirleri bütçenin %10'unu teşkil etmekte ve tekellerin işletmeciliği yabancı şirketlerin elinde bulunmaktaydı. Başlangıçta bir an evvel

dış borçların ödenmesi amaçlanırken, bu borcu ödemek için alınan yeni borçların şartlarının ağırlığı devleti giderek artan bir borç yükünün altına itmekteydi. Bu yükten kurtulma çabaları ise, ülkedeki yabancı sermaye miktarını ve Düyun-u Umumiye'nin mali garantisi altında çalışan yabancı şirketlerin faaliyetlerinin artmasından başka bir işe yaramamıştı.

Tablo 2: dönemin yabancı şirketlerinin mali gücü ve yatırımların niteliği hakkında bir fikir verebilir kanısındayız.

Tablo 2: 1892-1911 Yılları Arasında Faaliyette Bulunan Bazı Yabancı Şirketlerin Uğraşı Alanı ve Sermayeleri

<u>Şirketin İsmi</u>	<u>Sermayesi</u>
Selanik Bankası	250 000 (1.000 Frank)
Darsaadet Su Şirketi	20 000
Beyrut Havagazı Osmanlı Şirketi.	800
Selanik Osmanlı Tramvay Şirketi	500
Doyçe (Deutshhe) Bank.	150 000 (1.000 Mark)
Osmanlı Bankası	250 000 (1.000 TL)
Tünel Şirketi	165
Kredi Liyone	250 000
Haliç Vapurları Şirketi	100
Ereğli Şirketi Osmaniyesi	27 440
İstanbul Tramvay Şirketi	27 000 (1.000 İsviçre F)

Kaynak: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası 100 Yıldönümü Bülteni, 1966

Bu dönemde alt yapı hizmetlerinin yapımı ve işletmeciliği ile meşgul olan yabancı şirketlerin normal kârlar dışında, dönemin Osmanlı idaresinin zayıflığından da istifade ederek dış ticarete çeşitli oyunlar ile haksız kazançlar sağladıkları görülmüştür. Örneğin Aydın ve Nazilli Belediyelerinin bu kentlere içme suyu getirme projesini alan bir yabancı şirket, İngiltereden ithal ettiği boruların fiyatını gerçek değerlerinin üzerinde göstererek 20 yıl kadar yurt dışında haksız kâr transferinde bulunmuştur.

Gerçekte yönetimin üst kademelerinde bulunan kişiler de yabancı şirketlerin ortakları veya koruyucuları olduklarından bu gibi haksız kazançlara göz yumulmuştur. Örneğin Avrupada bir kısım yabancı şirketlere ortak olan Abdülhamit, kârlı yerli şirketler bulunmadığı için bu yola gittiğini itiraf etmektedir. Abdülhamit'in bu açıklaması, Osmanlı Ekonomisinin batı ekonomisine olan bağımlılığını gösteren açık bir kanıttır.

Sonuç olarak ifade edilebilir ki, Kapitülasyonların verdiği ayrıcalıklar ve Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve siyasal güçsüzlüğü ile yabancı şirketler açık pazar olarak gördükleri Osmanlı Ekonomisine ihracatta bulunmuşlar, bu olanak bulunmadığı zaman da en kârlı yatırım alanlarını seçerek getirdikleri sermayeyi kısa zamanda geri almanın yollarını aramışlardır. Yabancı şirketlerin devletin güvenliği ile yakından ilgili bulunan demiryolu, denizyolu, liman, telefon, tünel, tramvay, elektrik, havagazı ve su temini gibi kamu hizmetleri alanındaki faaliyetleri ancak Lozan andlaşmasından ve yeni Türk Devleti'nin kurulmasından sonra son bulmuştur (89).

B. Cumhuriyet Dönemi

I.Dünya Savaşı sona erip, Kurtuluş Savaşı da başarıyla bittikten sonra, Lozan Andlaşması imzalanmış ve ortaya yepyeni bir Türk Devleti çıkmıştı. Lozan Andlaşması'nın hemen imzasından önce toplanan I.Türkiye İktisat Kongresinde, yeni devletin uygulayacağı iktisat politikaları belirlenirken, yabancı sermaye ile ilişkiler de gündemdeydi (90). Mustafa Kemal, Türkiye İktisat Kongresini açış konuşmasında da yabancı sermaye konusunda şunları söylüyordu (91).

“Efendiler, iktisadiyat sahasında düşünürken ve konuşurken zannolunmasın ki, biz ecnebi sermayesine hasım bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz vasidir. Çok sây (çalışmaya) ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Binanaleyh kanunlarımıza riayetkâr olmak şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve şayanı

89 ALPER, Çokuluslu Şir..., 1978, s.123-130.

90 Gündüz ÖKÇÜN, **Türkiye İktisat Kongresi (1923 İzmir) Haberler-Belgeler, Yorumlar**, 2.Baskı, Ankara AÜSBF Yayınları, 1971, s.263.

91 Baran TUNCER, **Türkiye'de Yabancı Sermaye Sorunu**, Ankara AÜSBF Yayını, 1968, s.69.

arzudur ki, ecnebi sermayesi bizim sayimize ve serveti sabitemize intiman etsin. Bizim için ve onlar için faydalı neticeler versin; fakat eskisi gibi değil. Filhakika mazide ve bilhassa Tanzimat devrinden sonra, ecnebi sermayesi memlekette müstesna bir mevkie malik oldu. Ve ilmi mânasıyle denebilir ki, devlet ve hükümet ecnebi sermayesinin jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır. Artık her medeni devlet gibi, millet gibi, yeni Türkiye dahi buna muvafakat edemez. Burasını esir ülkesi yaptıramaz.”

Mustafa Kemal, konuşmasını sürdürerek Lozan Konferansında son tartışmaların bu konuyla ilgili olduğunu karşıtlarımızın, Osmanlı Devletinin tarihe karıştığını ve bugün yeni bir Türkiye devletinin Kurulduğunu, bu devleti kuran ulusun artık tam bağımsızlığından ve egemenliğinden ödün vermeyeceğini anlamadıklarını belirtmektedir.

Daha sonra Mustafa Kemal 01.03.1922 tarihli Meclis açış konuşmasında da dış borçlanma konusuna değinmiş ve şunları söylemiştir.

“Efendiler Mazinin ve düşmanların memleket ve milletimizi bütün dünyayı medeniyetle birlikte terakkiye yürütmekten menetmiş olan zencirleri, bugün bizi, az zamanda fevkalade teşebbüsat ve icraatta bulunmaya icbar ediyor. Ancak bu mecburiyetin tatmini ve zayatın telafisi bugünkü kudreti maliyemizin fevkindedir. Bundan dolayı hükümetimizin her medeni devlet gibi harici istikrazlar akdetmesine lüzum vardır. Şu kadar ki, istikraz olunan ecnebi paralarını, şimdiye kadar Babıali'nin yaptığı tarzda, ödemeye mecbur değilmişiz gibi, maksatsız israf ve istihlak ile bârı düyunumuzu artırarak istiklâli malimize maruzu tehlike etmeye katiyet muarızız. Biz memlekette, mamuriyeti, istihsalı ve refahı halkı temin edecek, menabü varidatımızı inkişaf ettirecek müşmür istikrazlara taraftarız”

Yeni Türkiye Devletinin yabancı sermaye politikasının o dönemdeki biçiminin temelleri bu sözlerle atılmış oluyordu. Mustafa Kemal daha sonra yaptığı konuşmalarında da yabancı sermayeden yararlanılmasını ve dış borçlanmalar yapılmasının gerekli olduğunu söylüyordu. Ancak, gelen yabancı sermayenin ve alınan borçların ülkemize zarar vermemesi koşulu başta gelmektedir⁽⁹²⁾.

⁹² ULUDAĞ, Türkiye.Yab.Ser.Uyg..., s.44.

Kongrenin tutanakları incelendiğinde özde sermayeye karşı olumsuz bir tutum yoktu. Ancak geçmiş dönemin verdiği olumsuz tecrübelerle yeni kapitülasyonların istenmediği ve temkinli olunacağı anlaşılıyordu. Bu anlayışın bir sonucu olarak 1923-1950 yılları arası Türkiye'ye yeni sermayenin girmediği söylenebilir ⁽⁹³⁾. Dahası bu kuşkunun sonucu olarak ve millileştirme hareketinin de etkisiyle yabancı sermaye de bu dönemde gelmek istememiştir ⁽⁹⁴⁾. Ama bu görüşe katılmayan yazarlar da vardır. Gündüz Ökçün'e göre Kurtuluş Savaşını izleyen yıllarda Türkiye'ye yabancı sermaye girmiştir ve bu dönemde gelen yabancı şirketlerin ülkemizde şube açması, kurulan Türk anonim, kolektif ya da limited şirketleri aracılığıyla olmuştur ⁽⁹⁵⁾. Gündüz Ökçün'e benzer bir görüş de Kuruç'tan gelmektedir. Buna göre, yabancı sermaye Cumhuriyetin ilk yıllarında geniş ölçüde yatırımlara girmemişse siyasi kadronun yabancı sermayeye karşı isteksiz olmasından değil, büyük şirketlerin artık Türkiye'de kapitülasyonlar döneminde elde ettikleri sınırsız ayrıcalıkları bulamamalarından ileri gelmekteydi ⁽⁹⁶⁾.

Cumhuriyet kurulduktan sonra yabancı sermaye hareketlerini iki ayrı dönemde incelemek uygun olur. Birinci dönem Osmanlı borçlarının ödenmesi ikinci dönem ise millileştirme hareketleri sebebiyle girilen borçların ödenmesidir ⁽⁹⁷⁾. Yeni Türk Devleti kurulduktan sonra kamu hizmeti gören demiryolları, limanlar ve bazı tesislerin süratle millileştirilmesi yoluna gidilmiştir ⁽⁹⁸⁾. Bu millileştirmeler yeni Türk Devletini, ekonomik bağımsızlığın ve ulusal güvenliğin sağlanmasında, dönemin diğer az gelişmiş ülkelerinden ve sömürgelerinden ayıran önemli bir olaydır ⁽⁹⁹⁾.

⁹³ TUNCER, s.69.

⁹⁴ Kenan BULUTOĞLU, **100 Soruda Türkiye'de Yabancı Sermaye**, Gerçek Yayınevi, 1.Baskı Ocak 1970, s.107.

⁹⁵ ÖKÇÜN, s.153.

⁹⁶ ALPER, Uluslararası Şir....., s.131.

⁹⁷ BULUTOĞLU, s.99.

⁹⁸ ULUDAĞ, Türkiye.Yab.Ser.Uyg....., s.45.

⁹⁹ ALPER, Uluslararası Şir....., 1980, s.131.

Bedelleri ödemek suretiyle millileştiren tesislerden dolayı yabancılara tanınmış olan imtiyazların kaldırılması bir anlamda sömürgeciliğin de sonu olmuştur. Askeri ve siyasi zaferin ardından ekonomik alanda da tam bağımsızlığına kavuşan Türkiye, bu arada gündeme gelen daha sonra akim (neticesiz) kalan Chester projesini takiben uzun süre yabancı sermayeye karşı kapalı bir tutum izlemiştir. Ayrıca, askeri, ekonomik ve siyasi bir tavır izleyen batılı emperyalist ülkelere karşı kazanılmış olan bir zaferin akabinde kalkınma probleminin ülke kaynaklarıyla gerçekleştirilmesi ön plana çıkarılmıştır. Bu dönemde herşeyin milli olmasına özen gösterilmiştir. Örneğin, yerli malı kullanmanın ülke ekonomisine katkıları bir eğitim konusu yapılarak ilkokullara kadar indirgenmiştir⁽¹⁰⁰⁾.

1923 yılı itibariyle ülkede madencilik, enerji, tütün işletmeleri ve imalat sanayiinde faaliyet gösteren İngiliz, Fransız, İtalyan, Alman ve ABD kökenli 87 firma bulunmaktadır⁽¹⁰¹⁾.

1929'lu yıllara gelindiğinde devletçilik sistemi benimsenmiş ve yabancı sermaye yatırımlarını engelleyici bazı önlemler alınmış olup, döviz kontrolü uygulanmaya başlanmış ve böylece yabancı hisse senetlerinin alım ve satımı denetim altına sokulmuştur. 1930 yılında ise bugüne kadar, yürürlükte olan Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu çıkarılmış ve her türlü döviz ve yabancı sermaye hareketleri üzerine çok sıkı bir denetim uygulanmaya başlanmıştır. Bu tarihlerden İkinci Dünya Savaşının sonuna, yeni teşvik önlemleri alınmasına kadar Türkiye'ye yabancı sermaye girmemiştir⁽¹⁰²⁾.

¹⁰⁰ ULUDAĞ, Türkiye.Yab.Ser.Uyg....., s.46.

¹⁰¹ TÜĞİAD, s.29.

¹⁰² SEYİDOĞLU,Uluslararası İkt....., s.395.

Tablo 3: 1929 Yılında Türkiye’de Yerli ve Yabancı Şirketlerin Durumu

	Ödenmiş Sermaye		1929 kârı		kâr/ Ödenmiş
	(1.000)		(1.000)		Sermaye
	TL.	Dolar(a)	TL.	Dolar	%
Türk Şirketleri	78.239	37.555	11.673	5.603	15
İngiliz	50.000	24.000	2.590	1.223	5,2
İsviçre	22.222	10.666	5.087	2.447	23
Fransız	5.691	2.731	3.348	1.607	60
Yabancı Şirket Toplamı	77.913	37.397	11.025	5.297	14
Genel Toplam	156.152	74.952	22.698	10.900	14,6

(a) Zamanın rayicine göre 1 TL. = 0.48 dolar kabul edilmiştir.

Kaynak: H.Tahsin, R.Saka, **Sermaye Hareketi**, Amedi Matbaası, İstanbul 1930, 212-13’deki tablodan zamanın döviz rayicine göre zamanın Türk lirasına çevrilmiştir.

1945’li yıllara gelindiğinde ekonomide milli karakterli üretim ve tüketim modeline sadık kalınmış bu tarihten itibaren dünyada ki ekonomik konjonktüre bağlı olarak geniş çaplı üretim yapacak tesislerin Türkiye’de kurulmasının gerekliliği ortaya çıkmış ve yatırım malı yanında, teknoloji transferi ve yönetim biçiminde de gelişmiş ülkelerden yararlanma politikası benimsenmiştir. Sanayileşme de, akıllıca izlenecek bir yabancı sermayeden faydalanmanın mümkün olabileceği görüşü taraftar kazanmaya başlamış ve ilk defa 1947 yılında Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu’na ilişkin olarak çıkarılan 13 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yabancı sermayenin geliş şekli, amacı, sermaye ve kâr transferleri düzenlenmiştir⁽¹⁰³⁾. Ancak Osmanlı İmparatorluğu’nu çöküş noktasına getiren etmenlerden biri olan kapitülasyonların bıraktığı tatsız deneyimlerin de etkisiyle uygulanan katı devletçilik politikaları sonucu 1950’li yıllara değin birkaç istisna dışında yabancı sermaye girişine sıcak bakılmamıştır⁽¹⁰⁴⁾. Türkiyede yabancı sermaye yatırımlarının esaslı bir şekilde teşvik edilmesi Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu (5821 sayılı ve 01.08.1951 tarihli) ile başlamıştır. 2.5 yıl sonra 1954 yılında 6224 sayılı Yabancı Sermaye’yi Teşvik Kanunu kabul edilmiştir.

¹⁰³ ULUDAĞ, Türkiye.Yab.Ser.Uyg....., s.41-45.

¹⁰⁴ BULUTOĞLU, s.152-155.

Tablo 4: 6224 Sayılı Kanun Kapsamında 1980 Yılına Kadar Türkiye'ye Gelen Yabancı Sermaye

<u>YILLAR</u>	<u>YILLIK(\$)</u>	<u>BİRİKİMLİ(\$)</u>
1954 Öncesi	2.8	2.8
1954	2.2	5.0
1955	1.2	6.2
1956	3.4	9.6
1957	1.3	10.9
1958	1.1	12.0
1959	3.4	15.4
1960	1.9	17.3
1961	1.2	18.5
1962	4.2	22.7
1963	4.5	27.2
1964	11.9	39.1
1965	11.6	50.7
1966	.7	60.4
1967	9.0	69.4
1968	13.9	83.3
1969	13.2	96.5
1970	9.0	105.5
1971	11.7	117.2
1972	12.8	130.0
1973	67.3	197.3
1974	-7.7	189.6
1975	15.1	204.7
1976	8.9	213.6
1977	9.2	222.8
1978	11.7	234.5
1979	-6.4	228.1
1980	97.0	325.1

Kaynak: TMMOB Makine Mühendisleri Odası 1987 Sanayi Kongresi Bildirileri, Yayın No:127, Ankara 9-15 Kasım 1987

Tablo 4’de görüldüğü gibi 1954 yılına kadar 2.8 milyon dolarlık stok toplamı varken 1954 yılında yasa çıkınca 2.2 milyon dolarlık bir akım gerçekleşmiştir. Asıl artış, 1962’den 1963’e geçerken planlı dönemin başında olmuştur. İkinci büyük sıçrama, 1973’deki 67.3 milyona çıkıştır. Ama bir sonraki yıl, petrol krizinin etkisiyle olsa gerek eksi 7.7’ye düşülmüştür. 1979’da bir azalış vardır. Bu son yıl, ülkenin çok kötü durumunda olduğu bir yıl olmuştur ⁽¹⁰⁵⁾.

C. 1980 Öncesi Dönem

Atatürk Döneminden 1963 yılında planlı kalkınma dönemine gelinceye kadar geçen süre içinde Türkiye’de işbaşına gelen hükümetlerin siyasal eğilimlerine göre yabancı sermayeye karşı izlenen politikalar da değişmiştir. Aynı durum, planlı dönemde de görülmüş, hükümetlerin siyasal eğilimlerine göre izledikleri yabancı sermaye politikası büyük sapmalar göstermiştir. Bu sapmalar, plan ve programlara da aynen yansımıştır.

1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1963-1967)

Birinci plan, yabancı sermaye konusunda özel bir hüküm getirmemiş, soruna ödemeler dengesi açısından yaklaşmıştır. Planda yer alan esas şöyledir;

Özel sektörün plandaki hedeflerine ulaşabilmesi için sermayenin teşvikinde gereklidir. Alınan hukuki tedbirler tek başlarına yabancı sermaye akımını teşviki için yeterli değildir, bu yüzden özel kesiminde dış alemle ilişkiler kurması istenmiştir.

- 1964 yılı programında yabancı sermayeye ilişkin bölüm aynen şöyledir:

Özel sektör yatırımları arasında yer alan yerli müteşebbüslerle ortaklaşa yatırım yapan yabancı sermaye, Türkiye’de özel sermaye ile eşit haklara sahiptir.

- 1966 programı ile birlikte yabancı sermayeye getirilen bürokratik engeller, yabancı sermayeyi ürkütmüş, özellikle belirli bir dönemden sonra zorunlu ihracat şartının getirilmesi ve kâr transferlerinin sınırlandırılması Yabancı Sermayeyi Teşvik Politikasına ters düşmüştür.

¹⁰⁵ KARLUK, Türkiye’de Yab.Ser.Yat..., s.51.

- Planın 1967 yılı programında yabancı sermaye ile ilgili alınan tedbirler şöyledir:

a) Şimdiye kadar verilmiş müsaadeler teker teker gözden geçirilerek kullanılmayan müsaadelerin sahiplerine süre verilecek ve bu sürenin sonunda gerçekleştirilmeyen yatırım müsaadeleri iptal edilecektir.

b) Yeni müsaadeler, yatırımın gerçekleştirilmesine yeter bir süre için muteber olacak ve zorunlu sebep halleri dışında sürenin geçmesiyle kendiliğinden iptal olunacaktır.

c) Yabancı sermayeyi teşvik komitesinin incelemelerini kolaylaştırma ve süreleri kısaltmak amacıyla kanunun aradığı “Memleketin Ekonomik Kalkınmasına Yardım” şartının bir hükümet kararı şeklinde tanımlanması yapılacak ve komitenin görevi yatırım talebinin bu tanıma uygunluğunu araştırmaktan ibaret olacaktır.

Bu kararda özellikle;

1) Hangi sektörlerde yabancı sermayenin kabul edileceği,

2) İhracata yönelme yolları belirtilecektir.

d) Yabancı sermayenin her türlü otofinansman yoluyla büyümesi komitenin önceden müsaadesine tabi tutulacaktır.

e) Yabancı Sermayeyi Teşvik Komitesi kararında gösterilen alanlardan başka alanlarda faaliyet gösterilmesi, kanuni müeyyideye bağlanacaktır.

f) Ortaklık ve patent hakları aynı müteşebbüste birleştirilmeyecektir.

g) Yabancı sermayenin Türkiye’deki yatırımları sermaye ile ortaklık şeklinde geliştirilecek ve kârın plafone edilmesi imkanları araştırılacaktır.

h) Yabancı sermayenin yerli finansman kaynaklarından sınırsız olarak faydalanması, sermaye çoğunluğunun yerli müteşebbüslerde olması halinde inhisar ettirilecek, bunun dışındaki hallerde kredi rasyonları öngörülecektir.

i) Belirli sektörlerde müsaade verilirken, belirli dönemler sonunda ihracata geçme şartı aranacak, bu şart yerine getirilmediği takdirde bazı memleketlerde olduğu gibi transfer edilecek kâr yüzdeleri sınırlandırılacaktır.

1) Yabancı sermayenin Türkiye'deki gelişmesinin sonuçları izlenmemektedir. Bu noksanı gidermek amacı ile istatistikteki bilgi toplama usulleri tesbit edilecek ve yıl içinde uygulamaya konulacaktır.

Bu tedbirlerden çıkarılacak sonuç, yabancı sermaye girişi ve faaliyetleri ile ilgili sınırlamaların getirilmiş olmasıdır. Özellikle yabancı sermayenin yerli ortak payının yüksek olmasının öngörülmesi, faaliyet alanlarının kısıtlanması, yatırım sürelerinde zorlukların olması, ihracata yönelik yatırım yapma şartı getirilmesi, yabancı sermaye girişlerini olumsuz yönde etkilemiştir.

Tablo 5: I.BYKP'da Yabancı Sermaye İzinleri ve Fıili Yabancı Sermaye Girişleri
(Milyon \$)

YILLAR	VERİLEN İZİNLER	FİİLİ GİRİŞLER
1963	4.5	21
1964	11.9	25
1965	11.6	22
1966	9.7	30
1967	9.0	17
TOPLAM	46.7	115

Kaynak: İ.T.O. Yabancı Sermaye Duyarlılık Analizi Erdoğan ALKİN, "Uluslararası Ekonomik İlişkiler" s.44

2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1968-1972)

Yabancı sermayeye "Ödemeler Dengesi ve Dış Ekonomik İlişkiler Politikası" başlığı altında yer vermekle beraber sadece ödemeler dengesi açısından değerlendirilmemiş birinci planın aksine teknoloji transferi üzerinde önemle durulmuştur.

Yabancı sermaye ile ilgili tedbirler şöyledir:

Özel yabancı sermayeye, ek bir tasarruf, döviz ve teknoloji kaynağı olarak önem verilecektir. Türk müteşebbüsünün teknik bilgi, tecrübe ve sermaye yetersizliği sebepleriyle ele alamadığı sanayi dallarına kabul edilmesine özel bir dikkat gösterilecektir.

- 1969 yılı programında;

Yabancı sermaye yatırımlarında önemli bir gelişme görülmektedir. Özellikle taşıt sanayii ve makine imalat sanayii alt sektörlerinde, önemli ölçüde ithalat ikamesi yaratacak yatırımlar beklenmektedir.

Programın Özel Yabancı Sermayeyi Teşvikinde hükme gelince;

Özel yabancı sermaye, sahip olduğu teknoloji-teknik, ekonomik, ticari tecrübe-organizasyon ve teşebbüs gücü ile Türk ekonomisinin kapalı ekonomiden açık ekonomiye intikalinde kullanılması mümkün ve faydalı bir araç olarak kabul edilmektedir.

-1970 yılı programında yabancı sermayeyi teşvik konusunda know-how, lisans, mühendislik hizmetleri ile ilgili anlaşmalar, Maliye Bakanlığınca DPT'nin görüşü alınarak yapılacaktır. Ayrıca Yabancı Sermaye girişi 25 milyon dolardır.

-1971 yılı programı ile 6224 sayılı kanunun dışarıdan yapılacak borçlanmalara da uygulanacağı hükmü getirilmiştir.

-1972 yılı programında yeni bir hüküm getirilmemiştir.

Tablo 6: II.BYKP'DA Yabancı Sermaye İzinleri ve Fiili Yabancı Sermaye Girişleri
(Milyon \$)

YILLAR	VERİLEN İZİNLER	FİİLİ GİRİŞLER
1968	13.9	13
1969	13.2	24
1970	9.0	58
1971	11.7	45
1972	12.8	43
TOPLAM	60.6	183

Kaynak: İ.T.O. Yabancı Sermaye Duyarlılık Analizi Erdoğan ALKİN, "Uluslararası Ekonomik İlişkiler" s.46

İkinci Plan Döneminde izinlerde önemli bir artış olması yanında fiili girişlerde de yükselme olmuştur.

3. Üçüncü Beş Yıllık Planı Dönemi (1973-1978)

Bu plan, Türkiye’de dış ödeme konusunda herhangi bir sıkıntının olmadığı dönemde hazırlanmış, bunun sonucunda yabancı sermayenin ülkeye çekilebilmesi için önemli bir teşvik getirmemiştir. Bu plan döneminde izlenecek politikanın esasları şöyle belirlenmiştir;

a) Yabancı sermayenin yurt içinden sağlanamayan bir teknoloji getirmesi (üretimin çoğunluğu ihracata dönük projelerde bu şart esnek olarak uygulanacaktır),

b) Kurulacak kapasitelerin uluslararası rekabet olanağına sahip olması,

c) İzin verilecek projelerin başlıca karakteristiklerinin belirlenmiş olması,

d) Mümkün olduğu kadar ihracat koşulu konması,

e) Yatırım izinlerinin belirli sürelerle bağlanması,

f) Yerli-Yabancı sermaye kuruluşlarında yabancı ortağa patent, royalti vb. isimler altında gayri maddi hak ödemelerinin yerli sermayenin hissesi oranında yapılması,

g) Yabancı sermayeye izin verilirken herhangi bir üretim dalında yabancı sermayenin monopol yaratmamasına dikkat edilecektir. Halen yabancı firmaların monopolünde bulunan dallarda ise milli sermayenin çoğunlukta olduğu firmaların üretime başlamaları olanağı yaratılacaktır,

h) İlaç sanayiinde yabancı sermayeye ancak aktif maddeleri imali ile ilgili, kimya sanayi için ve yerli gelişmelere engel olmamak kaydıyla müsaade edilecek, hazır ilaç yapımında bu sermayenin yeniden girişine ve gelişmesine izin verilmeyecektir. Yerli kuruluşların yurtiçi talebe yeter miktarda üretim yaptığı sahalara yabancı sermaye ilaç üretiminin yayılması önlenecektir.

i) Turizm sektöründe yabancı sermaye yatırımları, fiziksel planları yapılmış bölgelerde, kitle turizmine ve dış turizme dönük olacaktır. Tamamlanmamış tesislerin mülkiyetinin yabancı firmalara devrine izin verilmeyecektir.

1) Firmalarda çalıştırılacak yabancı personele izin verilirken bunlar, firmanın işlerini sürekli olarak yürütecek kişiler olarak değil, fakat makul bir sürede bilgisini Türk personeline aktaracak bilgi kaynağı olarak düşünülecektir.

1973 sonu itibariyle Türkiye’de faaliyet gösteren 120’ye yakın yabancı sermayeli giriş bulunmaktadır. Yabancı sermayenin katkısı 2 milyar lira dolayındadır. Yerli sermaye iştiraki ile 4.5 milyar liralık bir yatırım teşkil etmektedir.

Petrol fiyatlarındaki artış sonucu, yatırım alanı arayan büyük bir sermaye hacmi oluşmuştur. Bu yüzden yabancı sermayeye ilişkin konular yeni boyutlar kazanmıştır.

1974 yılı programında yabancı sermaye girişleri 70 milyon dolar olarak tahmin edilmiştir. 1975 programında bu miktar 120 milyon dolar olarak düşünülmüştür. Bu programda ayrıca ayrıntılı bir şekilde yabancı sermaye ile ilgili esaslar ve tedbirler getirilmiştir.

Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullar, üçüncü planda belirtilen ekonomik kalkınma amaçları (büyüme hızı %7 olarak saptandığından ithalatın artmakta devam edeceği varsayımından hareket edilmektedir) da gözönünde tutularak yabancı sermayeden şu katkılar beklenmektedir:

- a) Yurt içinden sağlanamayan ve ülkenin ekonomik yapısına uygun olarak teknolojinin transfer edilmesi,
- b) Ödemeler dengesine pozitif net etki sağlamak üzere kurulacak işletmelerin yurt dışı rekabet olanaklarına açık ve olanaklar ölçüsünde ihracata yönelik olması,
- c) Yurt dışı finansman olanaklarından yararlanılması,
- d) Proje bazında değerlendirme esas olmakla beraber, yabancı sermaye yatırımlarının makine, madeni eşya, kimya ve elektronik sektörlerinin ara malı ve yatırım malı imalatına yönelik olması,
- e) Madencilik sektöründe, maden çıkarma faaliyetleri için yabancı sermayeye izin verilmemesi.

Bu ilkelerin ışığı altında uygulanacak teşvik politikasının tedbir ve araçları ise şunlardır:

a) Patent, royalti gibi gayri maddi hak ve sınai mülkiyet ödemeleri, yerli ortak yapı baz alınarak net sınai maliyet üzerinden yapılacaktır.

b) Yabancı sermayeli kuruluşlar, teknolojik ilerlemeyi kendi bünyesinde sağlamak, transfer edilen teknolojiyi ülke koşullarına uydurmak ve Türk personeline aktarmak amacı ile araştırma ve geliştirme laboratuvarları kurulacaktır.

c) Yabancı sermayeli firmalarda, kuruluşu izleyen 5 yıl sonunda yabancı personel çalıştırılmayacak, bu süre sonunda teknoloji değişikliği söz konusu olduğu takdirde yabancı personel çalıştırılmasına izin verilecektir.

d) Kurulacak kapasitelerde ekonomik ölçeklere uyum koşulu aranacaktır.

e) Yabancı sermayeli sınai yatırımlarda imalata dönük üretim biçimi esas alınacaktır.

Tablo 7: III.BYKP'DA Yabancı Sermaye İzinleri ve Fıili Yabancı Sermaye Girişleri
(Milyon \$)

YILLAR	VERİLEN İZİNLER	FİİLİ GİRİŞLER
1973	67.3	78
1974	-7.7	88
1975	15.1	166
1976	8.9	27
1977	9.2	67
TOPLAM	92.80	426

Kaynak: İ.T.O. "Yabancı Sermaye Duyarlılık Analizi", s.47.

Yabancı sermaye girişlerine verilen izinler, tabloda da görüldüğü gibi önemli düşüşler göstermiştir. Özellikle 1974 yılında bu oran (-7.7 milyon dolar) gerçekleşmiştir. Bu durum yurt dışına sermaye çıkışlarının daha fazla olmasıyla açıklanabilir.

Türkiye'deki yabancı sermaye girişimleri, III.Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde genel ekonomi politikasını ve sosyo-ekonomik koşulları büyük ölçüde etkilecek bir düzeye ulaşmamıştır.

4. Dördüncü Beş Yıllık Planı Dönemi (1979-1983)

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye’de bir yıl gecikme ile uygulamaya konulmuş ve 1978 yılı için bir ara program kabul edilmiştir. Genelde yabancı sermayeye karşı, bir zihniyete sahip olan bir kadro tarafından hazırlanmış olmasına rağmen, yabancı sermayeye diğer planlardan daha fazla yer verilmiştir.

Planda, yabancı sermaye politikası ile ilgili tedbirlerin tamamı şöyledir:

a) IV. Plan döneminde uygulanacak yabancı sermaye politikasında yabancı sermaye girişimini kolaylaştırmak ve Türkiye ekonomisine katkısını arttırmak amacı gözetilmiştir.

b) Bu amaçla, bugüne kadar izlenen yöntemlerden farklı olarak Türk ekonomisinde, yabancı sermaye ve teknolojiyen yararlamının gerekli olduğu saptanan konular için ilgili üretici, yatırımcı kuruluşların yabancı firmalarla doğrudan ilişki kurmaları kolaylaştırılacak ve özendirilecektir.

c) Yabancı sermaye uygulaması IV.Plan döneminde 6224 sayılı yasa çerçevesinde yürütülecek, bürokratik işlemlerin en aza indirilerek hızlı karar almanın sağlanabilmesi için yasanın uygulamaya ilişkin ilkelerine, hazırlanacak bir yönetmelikle, açıklık getirilecek ve planla birlikte uygulamaya konacaktır.

d) Yabancı sermayeli yatırımlarda, ileri teknoloji getirme koşulu aranacaktır. Ayrıca bu teknolojiye zaman içinde oluşacak gelişmelerin izlenip uygulamaya konmasına olanak verecek bir sistemin firma bünyesinde geliştirilmesine özen gösterilecek ve yerli ortaklardan bu konuda etkin çabalar beklenecektir.

e) Yurtiçi tasarruf açığına olumlu katkıda bulunabilmek ve kısıtlı kredi kaynaklarını zorlamamak için yabancı sermayeli yatırımların finansmanında büyük ölçüde öz kaynak kullanımına ağırlık verilecektir. Bu koşul yeni yatırımlar kadar tevsi yatırımlarında da aranacaktır.

f) Ödemeler dengesine katkıda bulunabilmek amacıyla verilecek izinlerde, belirli büyüklükte dış satım koşulu getirilecektir. Bu nedenle proje önerilerinde üretim kapasitesi saptanırken yurtdışı talep en az yurt içi talep ölçüsünde tutulacaktır. Yurt dışı talebin karşılanması amacıyla, dünya pazarında rekabet olanağı bulunan büyük ölçekli ve ileri teknoloji kullanan yatırımlar temel alınacaktır.

g) Verilecek izinlerde üretimde yerli katkı oranının yüksek olması ve giderek artması koşulu aranacaktır.

h) Varolan yabancı sermayeli firmaların çalışmaları değerlendirilirken, firma sorunları öncelikle gözönüne alınacaktır. Bunun yanında uluslararası ekonomik gelişmeler ile ekonominin koşullarına daha iyi uyum sağlayacak yeni düzenlemeler de zaman zaman firmalarla görüşülecektir.

i) Yabancı sermayeli kuruluşların yapacakları gayri maddi hak ve ödemelerinin ilkeleri izin kararlarında saptanacaktır. Söz konusu ödemelerin hesaplanmasında yerli ortak payı baz alınacak ve ödemeler belirli sürelerde sınırlandırılacaktır.

ı) 6224 sayılı yasa kapsamındaki firmalarda yabancı ortağın sahip olacağı pay için izin aşamasında herhangi bir üst sınır uygulanmayacaktır. Ancak yabancı sermaye payının düşük olması bir tercih nedenidir.

k) Turizm sektöründe, öncelikle fiziksel planları kesinleşmiş bölgelerde, kitle turizmine ve dış turizme dönük nitelik taşıyan büyük ölçekli yatırımlar yabancı sermaye politikası çerçevesinde özendirilecektir.

l) 6224 yasa çerçevesinde maden çıkarma ve cevher zenginleştirmesine dönük çalışmalarda yabancı sermayeli kuruluşlara izin verilmeyecektir.

m) İlaç sanayiinde “yeni” yabancı sermaye girişimlerine izin verilmeyecektir. Yabancı sermayeli “mevcut” ilaç sanayiilerinin ilaç aktif maddeleri üretimine geçmelerini ve bunların dışsatıma yönelmelerini sağlayacak yeni düzenlemelere gidilecektir.

n) Yabancı sermayeli firmaların yatırım malı, hammadde ve ara malı dış alımlarına ön fiyat denetimi uygulanacaktır.

o) 6224 sayılı yasa çerçevesindeki kuruluşların 1567 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma mevzuatı içinde kâr amacı güden faaliyette bulunmalarına izin verilmeyecektir.

ö) İzin kararı çıkarılan 6224 sayılı yasa kapsamındaki yatırımların, kararname koşullarına uygun biçimde ve zamanında gerçekleştirilmesi için girişimcilerin her türlü özeni göstermeleri sağlanacak, izin koşullarında değişiklik isteyerek yatırım geciktirmeleri önlecektir.

1978 yılı programında yabancı sermaye konusunda önemli bir tedbir getirilememiştir.

Dördüncü plan döneminde 1979 yılı hariç (-6.4 milyon dolar) yabancı sermaye izinlerinde artışlar olmuştur. Gerçekleşme oranları geçmiş yıllara göre düşük gibi gözükse de özellikle 1980 sonrası dönemde önemli artışlar olmuştur.

Tablo 8: IV.BYKP'da Yabancı Sermaye İzinleri ve Fiili Yabancı Sermaye Girişleri
(Milyon \$)

YILLAR	VERİLEN İZİNLER	FİİLİ GİRİŞLER
1978	11.7	47
1979	-6.4	87
1980	97.0	35
1981	337.51	141
1982	167.0	103
1983	102.74	87
TOPLAM	709.55	500

Kaynak: İ.T.O. "Yabancı Sermaye Duyarlılık Analizi", s.48.

24 OCAK 1980 KARARLARININ IŞIĞINDA 8/168 SAYILI YABANCI SERMAYE KARARNAMESİ VE UYGULAMASI

24 Ocak 1980 tarihinde alınan ekonomik istikrar tedbirlerinin önemli bir bölümü yabancı sermaye ile ilgilidir. 24 Ocak istikrar tedbirleri arasında, yabancı sermaye sorunlarıyla ilgilenmek, yabancı sermaye yatırım, karar ve uygulamalarına yön vermek üzere 8/168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi yayınlanmıştır.

Bu kararnamenin birinci maddesi ile, 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununun birinci maddesinde belirtilen yatırımları yapacak şirketlerin ülkenin ekonomik kalkınmasına yararlı olması, Türk özel sektörüne açık bulunan bir faaliyet sahasında çalışması, tekel veya özel imtiyaz ifade etmemesi şartıyla bu kararname hükümlerine göre değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

1. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1985-1989)

Beşinci Beş Yıllık plan döneminde yabancı sermaye ile ilgili yer alan esaslar şöyledir:

- a) 6224 sayılı kanun kapsamı dışında kalan (petrol hariç) yabancı sermaye işlemleri bu kanun kapsamına alınacak,
- b) Ticari ve sinai faaliyetleri Türkiye dışında bulunan şirketlerin, kuruluşuna imkan verecek tedbir ve teşvikler geliştirilecektir,
- c) Körfez ülkelerinin, yapacakları yatırımlara bir takım istisnalarla kolaylıklar sağlanacak.
- d) Çok büyük sermaye ve ileri teknoloji gerektiren önemli projelerde yabancı sermaye teşvik edilecektir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında yabancı sermayeye daha ılımlı bakılmıştır (107).

Tablo 9: V.BYKP’da Yabancı Sermaye İzinleri ve Fiili Yabancı Sermaye Girişleri
(Milyon \$)

YILLARI	VERİLEN İZİNLER	FİİLİ GİRİŞLER
1984	271.36	162
1985	234.49	158
1986	364.0	170
1987	536.48	171
1988	827.47	406
1989	1470.46	738
TOPLAM	3704.26	1805

Kaynak: İ.T.O. “Yabancı Sermaye Duyarlılık Analizi”, s.51

V.BYKP döneminde özellikle 1986 yılından sonra fiili yabancı sermaye girişinde ve izinlerde önemli artışlar görülmüştür. Bu dönemin daha önceki dönemlere göre en başarılı dönem olduğu söylenebilir.

¹⁰⁷ D.P.T. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara 1985, s.32.

2. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1980-1995)

Yabancı sermaye girişlerinde sağlanan kolaylıklarda bu dönemin özelliklerinden biridir.

VI.BYKP döneminde, yabancı sermaye politikasının içeriği şöyledir:

- a) Önemli altyapı projelerinin gerçekleştirilmesi için, uygun finansman modelleri (yap-işlet-devret gibi) çerçevesinde, yabancı sermaye katkısından yararlanılacaktır.
- b) Patent haklarının korunması ile ilgili mevzuatla, yabancı sermayenin menkul kıymetlere yatırımının teşviki yönünde gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
- c) Yabancı sermaye girişini arttırmak için özelleştirme uygulamalarına devam edilecektir.
- d) Yabancı sermaye mevzuatı güncelleştirilerek yatırım imkanlarının yurt dışında en iyi şekilde tanıtılması için gerekli çalışmalar yapılacaktır.
- e) Çeşitli ülkelerle, yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması ile çifte vergilendirmeyi önleme gibi ikili anlaşmaların yapılmasına devam edilecektir⁽¹⁰⁸⁾.

Bu plan uygulanan özelleştirme politikası ile yabancı sermaye girişlerini arttırmaktadır. Özellikle Kamu İktisadi Teşekküllerinin yabancı sermayeli şirketler tarafından alınması sonucunda ülke açısından yararı veya zararı konusunda eleştiri konusu olmuştur.

Ancak bu plan döneminde önemli olan, çeşitli ülkelerle karşılıklı yapılacak anlaşmalar ile sermaye girişinde kolaylıklar sağlanacak olmasıdır.

¹⁰⁸ D.P.T. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara 1990, s.31.

Tablo 10: VI.BYKP'da Yabancı Sermaye İzinleri ve Fiili Yabancı Sermaye Girişleri
(Milyon \$)

YILLAR	VERİLEN İZİNLER	FİİLİ GİRİŞLER
1990	1.861	713
1991	1.967	783
1992	1.820	779
1993	2.271	622
1994	1.485	559
1995	1.228(2)	70(3)
TOPLAM	10.632	3526

Kaynak: İ.T.O. Aylık Ekonomik Veriler, 1995, s.52.(2) Haziran sonu itibariyle alınan verilerdir. (3) Şubat sonu itibariyle alınan verilerdir.

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde uygulanan politikalara rağmen fiili girişlerde artış olmamıştır. Bunun sebebinde ülkede görülen ekonomik dengesizlik olduğu söylenebilir.

3. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1995 ve Sonrası)

Geçmiş dönemlerde olduğu gibi VII.Beş Yıllık Kalkınma Planında yabancı sermayeye yönelik liberal politikaların sürdürülmesi ve yabancı sermaye mevzuatının, yabancı sermaye hareketlerini en geniş anlamda kapsayacak biçimde geliştirilmesi ifadelerine yer verilmiştir⁽¹⁰⁹⁾.

VII.BYKP döneminde, yabancı sermaye politikasının içeriği şöyledir:

a) Enflasyonun sermaye üzerindeki etkisini hafifletmek için enflasyon muhasebesi sisteminin getirilmesi.

b) Çeşitli sanayi kollarında haksız rekabet yaratan ve serbest piyasa ekonomisini zedeleyen fiyat kontrollerinin kaldırılması.

¹⁰⁹ TÜGİAD, s.31.

- c) Hizmet bedellerinin masraf yazılabilmesi imkanının tanınması.
 - d) Özelleştirmeye hız verilmesi.
 - e) Yap-İşlet modeline işlerlik kazandırılarak, aşınmakta olan enerji, ulaşım ve haberleşme sistemlerine özel sektörün yatırım yapmasının sağlanması.
 - f) Haksız rekabetin önlenmesi için, Rekabet Kurulu'na işlerlik kazandırılması.
 - g) Son dönemde çıkarılan ve uluslararası uygulamalarla paralellik arzetmemesi yanında, yabancıya verilen taahhütlerde ciddi bir inhiraf mahiyeti taşıması dolayısıyla, yabancı yatırımcıları son derece tedirgin eden kullanılmış oto ithal izni, uluslararası ölçülerin ötesinde tütün reklam yasağı gibi uygulamalara ve altın madencilerinin maruz kaldığı hukuk dışı muamelelere son verilmesi.
 - h) Enflasyon ve faizlerin düşürülmesi.
 - ı) Yaygın bir vergi reformuna gidilerek kayıtdışı ekonominin ıslah edilmesi.
 - i) Sosyal sigorta sisteminin ıslah edilmesi.
 - k) Adalet sisteminin ıslah edilmesi ve fikri haklar, rekabet ve tüketicinin etkin bir biçimde korunabilmesi için ihtisas mahkemelerinin kurulması.
 - l) Kamu kesimi reformu ile birlikte, koordinasyon yetki ve sorumluluğuna sahip bir yabancı yatırım dairesinin ihdası.
- Gümrük Birliği anlaşmasına işlerlik kazandırılması ve genel anlamda Avrupa Birliği mevzuatı ile uyumun sağlanması.

II. YABANCI SERMAYENİN TÜRKİYEYE GELİŞ YOLLARI

Cumhuriyet dönemine girildiğinde, kapitülasyonlardan kurtulmak için yabancı yatırımlar bir tazminat ödenerek millileştirilmiştir. 1923 yılını izleyen yıllarda devletçilik sistemi benimsenmiş ve yabancı sermaye yatırımlarını engelleyici bazı önlemler alınmıştır. 1929 tarihinde döviz kontrolü uygulanmaya başlanmış ve böylece yabancı hisse senetlerinin alım ve satımı denetim altına sokulmuştur. 1930 yılında ise bugüne kadar

yüriürlükte olan Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu çıkartılmış ve her türlü döviz ve yabancı sermaye hareketleri üzerine çok sıkı bir denetim uygulanmaya başlanmıştır. Bu tarihlerden İkinci Dünya savaşı sonuna, yeni teşvik önlemleri alınmasına kadar Türkiye'ye yabancı sermaye girmemiştir⁽¹¹⁰⁾. Ancak savaşı batı bloğunun kazanmasıyla, bu blok içinde yer almak isteyen Türkiye, Marshall yardımları gibi resmi sermaye almaya başlarken, yabancı sermaye konusunda da ilk yasal düzenlemeyi yapmıştır⁽¹¹¹⁾.

Türkiyede ilk kez 1947'de ve daha sonraki yıllarda yabancı sermaye konusunda çıkarılan kanunları sırasıyla görelim.

A. 13 Sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Kararına Göre Gelen Sermaye

Bu kararın 13.maddesi, Türkiye'de iş yapmak için yabancıların sermayeyi dışarıdan döviz olarak getirmesi koşulunu içermektedir.

B. 5583 Sayılı Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanuna Göre Gelen Sermaye

Türkiyede yabancı sermayenin teşviki konusunda ilk çıkarılan kanun 01.03.1950 tarih ve 5583 sayılı Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanundur. Bu kanun ile hem ülkeye gelen yabancı sermayeye transfer garantisi verilmiş ve hem de dışarıdan borç almak isteyen işletmelere borçlarını dövizle transfer etme imkanı getirilmiştir.⁽¹¹²⁾.

¹¹⁰ SEYİDOĞLU, Uluslararası İkt..., s.395.

¹¹¹ T.Güngör URAS, *Türkiyede Yabancı Sermaye Yatırımları*, Formül Matbaası, İstanbul 1979, s.26.

¹¹² KARLUK,Türkiye Eko..., s.539.

C. 5821 Sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanununa Göre Gelen Sermaye

Bunun üzerine bir yıl sonra 01.08.1951 tarih ve 5821 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu çıkartılmıştır. Bu kanun birincisine göre daha ileri özendirici önlemler getiriyor ve ülke ekonomisine yarayacak nitelikte olmak ve herhangi bir tekel imtiyazını öngörmemek kaydıyla yabancı sermayenin sanayi, enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizm gibi alanlarda yatırım yapabileceğini kabul ediyordu. Ancak bu ikinci kanuna rağmen yabancı sermayenin, Türkiye ile ilgilenmemesi ve beklenen sonuca ulaşamaması nedeniyle, 1954 tarihinde yeni bir kanun çıkartılmasına neden olmuştur (113).

D. 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununa Göre Gelen Sermaye

I. 1980 Öncesi

19.01.1954'de 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarıldı. Türkiye'ye gelen yabancı sermaye kanununu düzenleyen ve bugün de yürürlükte bulunan bu konudaki en önemli yasal düzenlemedir. Liberal bir nitelik taşımaktadır. Yabancı sermayenin kâr transferleri ile ana sermayenin iadesi konusunda hiçbir kısıtlama getirmemiştir. Yurt dışına transfer edilemeyen kârların istenildiğinde ana sermayeye ilavesini kabul etmektedir. Yerli ortaklık durumunda yabancı ortak için bir pay tavanı koymamakta, yerli şirketlere tanınan bütün haklardan yabancı şirketlerinde yararlanabileceğini öngörmektedir (114).

6224 sayılı yasa'ya göre Türkiye'ye gelen yabancı sermaye yetkili organlardan izin almak zorundadır. Bu organlar, ülkeye gelen sermayenin ekonomik kalkınmaya katkıda bulunacağı kanısına varırsa, yatırımın yapılmasına izin verir. Bu durumda Türkiye'ye yabancı sermayenin gelmesi, tamamen Türk Devleti'nin yetkisindedir. Yabancı sermayeye izin verip vermemek yapılan fayda-maliyet analizine bağlıdır. İzin verilirken yatırımın

¹¹³ SEYİDOĞLU, Uluslararası İkt..., s.396.

¹¹⁴ KARLUK, Türkiye Eko..., s.540.

kalkınma planlarında öncelik taşıyan sanayi ve hizmet sektörlerinde faaliyet göstermesi, ülkeye ileri bir teknoloji getirmesi, ithal ikamesi sağlaması, AB’de rekabet imkanına sahip olması, yan sanayiini geliştirmesi, büyük ölçüde ithal malı hammaddelere bağlı olmaması, yarattığı katma değerın mümkün olduğu kadar büyük olması ve ekonomide tekeller yaratmaması gibi şartlar aranmaktadır⁽¹¹⁵⁾.

Ancak 1954 yılında çıkarılan bu kanun 1980 yılına kadar geçen 26 yıl gibi oldukça uzun bir sürede tatminkâr olmaktan uzak kalmıştır. 1980 öncesi böyle bir durumla karşılaşılmasının nedeninin;

- Ekonomik ve siyasal istikrarsızlık,
- Genel isteksizlik,
- Bürokratik tıkanıklık,
- Uygulamada istikrarsızlık, yetki dağılımı olduğu söylenebilir.

Yukarıda belirtilen nedenlerden birincisi en çok savunulanlardan olmasına rağmen, hakikatte o kadar önemli değildir. Çünkü Dünyada Türkiyeden çok fazla siyasal çalkantıların bulunduğu ülkelere, Türkiye’den çok fazla yabancı sermaye yatırımı yapılmıştır.

2. 1980 Sonrası

24 Ocak 1980’de teşkilat ve mevzuat yönünden yapısal değişikliklere gidilmiştir.

Yabancı sermaye uygulamalarındaki yetki dağılımını gidermek ve bürokrasiyi asgariye indirmek amacıyla Maliye, Ticaret, Sanayi ve Teknoloji Bakanlıklarıyla, Devlet Planlama Teşkilatına verilmiş bulunan bütün görev ve yetkiler başlangıçta başbakanlık, daha sonra Devlet Planlama Teşkilatına bağlı olarak kurulan “Yabancı Sermaye Dairesi”ne devredilmiştir.

04.03.1992 tarih ve 92/2789 sayılı kararname ile yeni “Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı” yürürlüğe konulmuştur.

¹¹⁵ KARLUK, Türkiye.Yab.Ser.Yatırım....., s.50.

Yabancı sermaye ile ilgili bütün konularda Bakanlar Kurulu Kararı alınması şartı sadece büyük projelerde ve bankacılıkta korunarak “Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi” ile Bakanlar Kurulu’nun önceden tespit ettiği esaslar dahilinde uygulamak üzere Yabancı Sermaye Dairesi’ne bırakılmıştır.

Böylece bugün yabancı sermaye konusunda çok süratle karar verebilecek bir sistem getirilmiş olmaktadır.

6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu’nun uygulaması ile ilgili düzenlemeler dışında yabancı sermaye konusunda iki önemli karar alınmıştır.

a) Petrol Aramaları Hakkında Karar

Bu kararla 01 Ocak 1980’den sonra tamamı veya bir kısmı yabancılara ait firmalarca Türkiye’de keşfedilecek petrolün %35’i için ihracat hakkı tanınmakta, ayrıca geçmişte ihtilaf ve tereddütlere sebep olan kuyubaşı fiyatının dünya fiyatlarına göre tesbit edileceği hususuna açıklık getirilmektedir.

b) Garantisiz Ticari Borçların Tasfiyesi Kararı

Bu kararla garantisiz borçların yabancı sermaye yatırımlarında kullanılması teşvik edilmektedir.

1980 yılından sonra görülen yabancı sermaye girişlerinin artışında temel faktör, 24 Ocak 1980 tarihinde alınan ekonomik istikrar tedbirleriyle Türkiye’nin dışa açık bir politika izlemeye başlaması, ülkede siyasi ve ekonomik istikrarın yeniden sağlanması ve yabancı sermayeye uygulanan politikaların güven vermesidir⁽¹¹⁶⁾.

Bu nedenle de Türkiye’ye son yıllarda gelen yabancı sermaye miktarına önemli bir gelişme sağlanmıştır.

¹¹⁶ Yakup KEPENEK, **Türkiye Ekonomisi**, S.B.Verso Yayıncılık, Ankara 1990, s.160.

3. Uygulama ve Sonuçları

1954'te kabul edilen liberal bünyeli 6224 Sayılı Kanunun uygulandığı 27 yıllık dönem zarfında istenilen ve beklenen sonuç alınamamıştır. Ülkemize gelen yabancı sermaye çok düşük seviyede kalmıştır. Kurulan yabancı iştirakli kuruluşların bir kısmı ülkemizi daha sonra terketmiştir. 1980 yılı sonu itibari ile gerçekleştirilmiş olan toplam 325 milyon dolarlık yatırım tutarı, gerek ülkemizin ekonomik potansiyeli, gerekse komşu ve diğer ülkelerle mukayesede son derece küçük ve yetersiz olduğu derhal anlaşılır. Rakamlar göstermektedir ki, Türkiye yabancı sermaye yatırımlarında kendi payına düşmesi gereken rakamı sağlamaktan çok uzak kalmıştır.

Bunun nedeni, 6224 sayılı kanun değildir. Zira, Kanun yabancı yatırımcıyı tatmin edecek bir esneklik payına sahiptir. Liberal bir kanundur. İstenilen sonucun alınmamasının nedeni, bu kanunun “kötü uygulama”sidir. Bu 27 yıllık dönem içinde siyasi partilerin, hükümetlerin ve bürokrasinin tutumu ve uygulamaları bir kararlılık göstermemiştir. Bu durumda, bir kısım yabancı sermaye “Çin Seddi” ne benzetilen engelleri aşamamış, bir kısmı ise kendisine uygun bir ortam bulamadığı için tekrar ülkesine dönmüştür. Bu olumsuz uygulama ve sonucun başlıca nedenleri olarak şunlar ileri sürülebilir.

- a) Elde bir “Teşvik” Kanunu olmasına rağmen, yabancı sermayeye karşı duyulan kuşku ve genel isteksizlik,
- b) Ülkeyi dışa bağımlı halden kurtarma,
- c) Muhtemel bir ekonomik kapitülasyondan koruma düşüncesi,
- d) Zaman zaman bazı kişi ve çevrelerde yabancı sermaye kompleksinin bulunması,
- e) Bazı politik, ideolojik görüş ve cereyanların, siyasi tercih farklılıklarının bürokrasiyi ve karar mekanizmalarını etkilemiş olması,
- f) Ülkenin “iktisadi menfaatine yararlılık” kavramı konusunda yorum ve değerlendirme farklılıkları,
- g) Karar ve yetkilerin pek çok bakanlık ve kuruluş arasında dağılmış olması, bunlar arasında koordinasyonsuzluk mütalaa ve tutum farklılıkları,

h) Yabancı sermaye konusundaki kararlarda, bürokratların “sorumlu olabilme” endişesiyle çekingenlik ve ihtiyatlı davranma psikolojisi içinde bulunmaları, sorumluluğu ve kararı diğer makamlara aktarmaları,

i) Karar ve uygulamalarda istikrarsızlık, verilmiş izinlerin sık sık gözden geçirilmesi ve bunları daraltıcı uygulamalar,

ı) İnceleme ve izinlerin çok uzun sürmesi, taleplerin sonuçlandırılmaması,

k) Yabancı sermaye kurallarının iyi bilinmemesi deneyimsizlik ve yetersiz değerlendirmeler,

Yukarıdaki açıklamalar göstermektedir ki, yeterli yabancı sermaye gelmeyişiinin mazereti 6224 sayılı kanun değildir. Türkiye’de olumlu bir ortam yaratılamamıştır. yabancı sermayenin ülkemize gelip yatırım yapmasına düşünce olarak, yaklaşım olarak, eylem olarak genellikle karşı çıkmıştır. Oysa, yabancı sermaye, bazı hallerde ülke kaynaklarının değerlendirilmesi açısından bir “alternatif” değil, bazen “tek yol”dur. Örnek:Petrol aramaları⁽¹¹⁷⁾.

E. 6326 Sayılı Petrol Kanununa Göre Gelen Sermaye

07.04.1954’de çıkarılan bir başka kanunda 6326 sayılı Petrol Kanunu’dur. Bu kanuna göre yabancı şirketler petrolde araştırma ruhsatı almak, sondaj ve araştırmalar yapmak, üretim ve dağıtım işlerini bu kanuna göre yürütürler. Ancak, petrol ve madencilik alanında yabancı sermayenin yetersiz olduğu bu işlevi kamu sektörünün daha iyi göreceği düşüncesiyle 1973’de 1702 sayılı petrol reformu çıkartılmış, bu alanlarda öncelik özel teşebbüs ve yabancı sermayeden alınarak kamu sektörüne verilmiştir. 1980’den sonra ise bu konuda yeniden liberal politikaya dönülmüştür⁽¹¹⁸⁾.

¹¹⁷ YASED **Yabancı Sermaye Hakkında Görüşler**, Yabancı Sermaye Koordinasyon Derneği Yayınları, No:3, İstanbul 1977, s.11.

¹¹⁸ HİÇ, s.111.

F. 17 Sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında Karara Göre Gelen Sermaye

Bir diğer düzenlemede 17 Sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında Karar'dır. Türkiye'ye gelecek yabancı sermaye, T.C. Merkez Başkanlığına başvurur. Türk Parası kıymetini koruma mevzuatına göre ülkeye giren sermaye, belli şartları yerine getirirse ülkeden geri çıkabilir. 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu kapsamı dışında kalan gerçek veya tüzel kişiler, 1567 sayılı Kanunun 6258 sayılı Kanunla değişik ilk maddesi uyarınca dış ülkelerden kredi sağlayabilir. Ancak bu kredinin alınabilmesi için 23.9.1963 tarih ve 6/2231 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına ek 6.8.1962 tarih ve 6/763 sayılı Kararnameye göre Maliye Bakanlığı aracılığı ile Bakanlar Kurulunun izin vermesi gerekir. İzin verilen borçlanmaların ana para taksitleri ile faizleri, ödenme tarihindeki cari kur üzerinden transfer edilebilir. Bu kanaldan Türkiye'ye gelen yabancı sermaye yaptığı yatırım sonucunda kâr elde etmiş ise, bu kârın bir kısmı Merkez Bankasında bloke edilir. Bloke edilen kâr, ancak ülke içinde kullanılmak şartıyla debloke edilebilir.

Burada, kısaca "blokaj" ve "deblokaj" terimlerine değinmekte fayda vardır. Blokaj, Türkiye'de mukim olmayan bir gerçek veya tüzel kişiye ait olan ve ülke dışına transferi yasaklanan para ve menkul kıymetlerin, bir banka hesabında tutulmasıdır. Bloke edilen para ve kıymetler, belli şartlarda ve ülke içinde kullanılabilir. Deplokaj, hesaptaki para ve kıymetlerin kullanılmasına izin verilmesidir. Fakat bu izin, bloke paranın ülke dışına transfer edilmesi anlamına gelmez. Türkiye'ye Türk parası kıymetini koruma mevzuatına göre gelen yabancı sermaye önemli miktarda değildir.

G. 7462 Sayılı Ereğli Demir Çelik Fabrikaları Kanununa Göre Gelen Sermaye

Bu kanun 28.02.1960 tarihinde yürürlüğe girmiş ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunundan daha liberal hükümler getirmiştir. Bu kanun ile Ereğli Demir ve Çelik Fabrikalarının kurulması için, ülkeye sermaye ithali mümkün olmuştur. İstisnai olup bir tek kuruluş için çıkarılmıştır. Ülkeye gelen yabancı sermaye kuruluşun büyüklüğü ile sınırlıdır. (119).

¹¹⁹ KARLUK, Türkiye'de Yab.Ser.Yatırım....., s.48.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YABANCI SERMAYE ŞİRKETLERİN TÜRK EKONOMİSİNDEKİ YERİ, KATKILARI, SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

I. YABANCI SERMAYELİ ŞİRKETLERİN TÜRK EKONOMİSİNDEKİ YERİ

A. Türkiye'nin Yabancı Sermaye Politikası

Türkiye 47 yıldır yabancı sermaye konusuyla ilgilenmekle beraber, yabancı sermaye politikasının çerçevesi 1980'lerdeki ekonomik istikrar ve liberalizasyon programının uygulamaya konmasıyla birlikte oluşmuştur. Bu dönemde, faiz oranları serbest bırakılırken, menkul kıymetler borsası oluşturulmuş, sermaye hareketleri liberalize edilmiş bankacılık sektöründe gelişme kaydedilmiştir.

7 Haziran 1995'de de yeni Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi, 23 Temmuz 1995 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe konmuş, yabancı sermaye rejimi daha da liberal hale getirilmiş ve prosedürler basitleştirilmiştir.

Buna göre yabancı sermaye rejiminin temel esasları şu şekilde sıralanabilir:

- Yabancı ve yerli yatırımcılar için eşit hak ve sorumluluklar söz konusudur.
- Sermaye katılım oranlarında herhangi bir kısıtlama yoktur.
- Faaliyet gösterilecek sektörlerle bir kısıtlama getirilmemiştir.
- Kar, ücret, royalt ve sermaye'nin serbestçe transferi mümkündür.

Yeni Kararname ile Birlikte:

- Sermaye miktarına bakılmaksızın, tüm yabancı sermaye başvurularının Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nce incelenmesi mümkün olmuştur.
- Lisans, know-how, teknik yardım ve yönetim anlaşmalarının Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nce onaylanma şartı, tescil şekline dönüşmüştür.
- Yabancı sermaye olarak gelen dövizin Türk Lirasına çevrilme zorunluluğu kaldırılmıştır.
- Yabancı sermayeli kuruluşlara her türlü dış krediyi izne tabi olmaksızın alabilme imkanı tanınmıştır.
- Türk Ticaret Kanununa göre kurulan ve Türk Ticaret Siciline tescil edilen yabancı sermayeli şirketler ve şubeler Türk şirketi sayılırlar.
- Şube ve irtibat bürosu açmak için gereken prosedürler basitleştirilmiştir.
- İzin almada istenen evraklar asgariye indirilmiştir.
- 150 milyon doların üzerindeki yatırımlar için Bakanlar Kurulu Kararı alınması zorunluluğu kalkmıştır (120).

Bu politika ve uygulamalar sonucu yabancı sermaye yatırımları;

- Ülkenin iktisadi gelişmesine yardımcı olmak,
- Türk özel girişimine açık bulunan alanlarda çalışmak,
- Tekel ve özel ayrıcalıklar yaratmamak,
- İşsizlik sorununa çözüm,
- Yeni teknoloji sağlamak,
- Döviz girdisi ve ithal ikamesi sağlanması,
- Ülkemize ileri üretim ve yönetim tekniklerinin getirilmesi,
- Ülkemiz ekonomisinin dışarıya açılması ve uluslararası ekonomilerle entegrasyonuna katkıda bulunacaktır (121).

¹²⁰ YASED, **Yabancı Sermaye Derneği Bülteni**, Eylül 1996, s.7.

¹²¹ DPT, **Yabancı Sermaye Mevzuatı ve Yapabilirlik Raporu Esasları**, Yabancı Sermaye Başkanlığı. Ankara 1990, s.1

Yapılan yeni düzenlemelerle birlikte, Türkiye'ye yabancı sermaye girişinde önemli bir artış olmuştur. 1954-1980 yılları arasında yabancı sermaye izinleri 280 milyon dolar civarında gerçekleşirken, bu miktar 1986'dan itibaren artmaya başlamış, 1986'da 170 milyon dolar olan fiili giriş rakamı, 1995 yılında en yüksek rakam olan 1.127 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 1997 Haziran ayı itibariyle toplam yabancı sermaye girişi 9 milyar dolardır.

Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü

Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı bünyesindeki uygulama birimlerinden biri olup, dernek olarak resmen 30 Mayıs 1980'de kurulmuştur. Dernek, hem uygulanan ekonomik programı güçlendirmek hem de yabancı sermaye içeren işlemleri kolaylaştırıp liberalize etmek için, 24 Ocak kararları olarak bilinen ekonomik istikrar tedbirleri çerçevesinde önce Başbakan'lığa kısa bir müddet sonra Devlet Planlama Teşkilatına, 1991 yılında da Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığına bağlanmıştır.

Genel Müdürlüğün Yabancı Sermaye Çerçeve Kararına göre aşağıdaki hususları gerçekleştirerek, Türkiye'de yabancı yatırımcılar için daha iyi bir çalışma ortamı yaratmaktır. Buna göre;

- . Mevcut, yeni yabancı yatırımcılara, iş hayatı ve ekonomi ile ilgili konularda bilgi vermek, hükümetler ve diğer kamu kuruluşları ile ilişkilerde destek sağlamak,
- . Mevcut yabancı yatırımcılar ve yeni yatırımcılar arasında bilgi alışverişini geliştirmek ve tarafları ilgilendiren konularda hükümetler ve diğer kamu kuruluşları ile ilişki sağlamak,
- . Türk mevzuatının ve ticari uygulamalarının uluslararası normlarla uyumlaştırılması girişimlerini desteklemek,
- . Türkiye'yi yabancı yatırımcılara elverişli bir yatırım alanı olarak tanıtmak.

YASED'in öncelikle çözüm getirilmesine çalıştığı konular:

1. Özellikle petrol, ilaç, tütün ve çimento sanayilerinde yaygın uygulaması olan fiyat kontrollerinin kaldırılması,
2. Özelleştirme yoluyla kamu kesiminin yeniden yapılanmasına destek verilmesi,
3. Altyapı projeleri ile ilgili Yap-İşlet-Devret ve Yap-İşlet mukavelelerine ilişkin mevzuat ve uygulamaların uluslararası normlara uygun hale getirilmesi,
4. Hükümet ve diğer kamu kuruluşları tarafından, Avrupa Birliği ile alınan Gümrük Birliği Kararı'nın tam olarak uygulanmasının ve bu Karar'a riayet edilmesinin sağlanması,
5. Diğer reform çalışmalarına, yurtdışı tecrübelerinin aktarılmasını da kapsayan destek ve katkı sağlanması,
6. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile tam üyeliğine destek verilmesi,
7. Yeni kurulan Rekabet Kurulu'na, bir an önce işlerlik kazandırılarak, adil bir ticari rekabet ortamının geliştirilmesi,
8. Fikri mülkiyet haklarının korunmasını ve yabancı yatırımcılar ile ulusal çıkarlar arasında mukaveleden doğan anlaşmazlıkların tarafsız şekilde ve zamanında çözümünü sağlamak üzere medeni hukuk sisteminde kapsamlı bir reforma gidilmesi,
9. Geriye etkili vergi mevzuatının yürürlüğe konmasının önlenmesi ve tanınmış olan yatırım teşviklerinin desteklenmesine izin vererek yatırımı teşvik tedbirlerinin enflasyonist ortama uygun hale getirilmesi ⁽¹²²⁾.

B. Yabancı Sermayeli Şirketlerin Kuruluş ve Faaliyetleri

Türkiyede yabancı sermayeli şirketlerle ilgili tüm işlemler, bu konuda tek yetkili kuruluş olan Hazine Dış Ticaret Müsteşarlığı'na bağlı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü tarafından 18 Ocak 1954 ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çerçevesinde yürütülmektedir.

Bu kanun ile yabancı ve yerli sermaye eşit tutularak, yerli sermayeye tanınan bütün hak, kolaylık ve sorumluluklardan yabancı sermayeli şirketlerinde yararlanması sağlanmıştır.

¹²² YASED, Yab. Ser. Der. Bülten...., Mart 1997, s.8.

Bu şirketlerle ilgili düzenlemeler ise, 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun değişen yatırım şekilleri ve karmaşıklığı karşısında yetersiz kalması üzerine 12 Şubat 1986 tarih ve 86/10353 sayılı Kararname eki olan "Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı" ile 25 Mayıs 1986 tarih ve 19117 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Yabancı Sermaye Çerçeve kararı Hakkında Tebliğ"dir. Ayrıca yabancı sermayenin kendini daha güvenli hissetmesi için Türkiye 1987 yılında ülkelerarası Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümlemesi (International Center Of Settlement Of Investmen Bisputes-ICSİD) ve Çok Taraflı Yatırım Garanti Kuruluşu (Multinatılional Investmen Guaranty Agency-MIGA) ile anlaşma yapmıştır⁽¹²³⁾.

Dünyanın en liberal yabancı sermaye kanunlarından biri olarak sayılan 6224 sayılı kanuna göre yabancı sermaye, Türkiye'ye aşağıdaki şekillerde gelmektedir:

a.Yabancı para şeklinde sermaye,

b.Makine, teçhizat, alet ve bu mahiyetteki mallar, makine aksamı, yedek parçalar malzeme ile ilgili mercinin kabul edeceği diğer gerekli mallar,

c.Lisanslar, patent hakları, alameti farika gibi fikri hak ve hizmetler,

d.Üçüncü madde gereğince yeniden yatırılmak üzere sermayeye kaydedilen kârlar.

Yabancı şirketler faaliyetleri sonunda elde ettiği kârı vergisi ödendikten sonra, sınırsızca dışarı transfer edebilirler. Şirket tasfiye edilirken de satış gelirlerini transfer edebilirler. Transfer etmedikleri kârları ana sermayeye katabilirler⁽¹²⁴⁾.

Yabancı sermayeli şirketlerin doğrudan veya yerel şirketlerle ortaklık kurarak, her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik faaliyette bulunabilmeleri için, geldikleri ülkede Türkiye Konsoloslugu'na onaylı faaliyet konularını ve mali durumlarını belirten gerekli belgelerle, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nden izin almaları gerekmektedir.

¹²³ Rıdvan KARLUK, Çok Uluslu Şirketler Üzerine Bir İnceleme, **Eskişehir İ.T.İ.A. Dergisi**, Haziran 1977, s.107.

¹²⁴ DPT, **Yab.Ser.Mev.ve Yap.Rap.Esas.....** s.2.

Ancak Türkiye’de yatırım yapmak ve ticari faaliyette bulunmak üzere gelen yabancı şirketler Türk Ticaret Kanunu’na göre anonim veya limited şirket kurmaları (yap-İşlet-devret projelerini yürütmek üzere kurulacak şirketler anonim şirket statüsünde olacaklardır.) ve şube açmaları gerekmektedir

Yabancı Sermayeli şirketler, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü’nce verilen izin ve/veya teşvik belgelerinde yazılı olan ve buna uygun olarak Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinde ilan edilen Ana Sözleşmelerinde belirtilen konularla sınırlı kalmak kaydıyla, her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik sınai, ticari, zirai ve sair konularda faaliyette bulunabilirler.

Genel Kurul’da hissedarlara sunulan, bağımsız denetim şirketleri tarafından denetlenmiş, Faaliyet Belgesi, son yıl faaliyet raporları (son yıl bilançosu ve faaliyet alanını ihtiva eden) ve bilançolarını, her yılın mayıs ayına kadar Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü’ne göndermeleri gerekmektedir.

Mevcut yabancı sermayeli şirketlerin; yeni yatırım, kapasite artışı, tasfiye ve birleşme, iştirak izinleri ve iştirak nispeti, şirket hisselerinin alış-satış gibi konularda karar verme yetkisi HDTM’na verilmiştir.

Şirket kuruluşu, ortaklığa katılma ve şube açma durumlarında, yurt dışında yerleşik her bir kişi veya kuruluşun asgari 50 000.-ABD Doları tutarında yabancı sermaye getirmeleri gerekmektedir.

Türkiye’deki kamu ve özel sektör kuruluşlarının yurtdışında yerleşik kişi ve kuruluşlarla yapacakları lisans, know-how, teknik yardım, yönetim ve franchise anlaşmaları müsteşarlıkça tescil edilmeleri halinde yürürlüğe girer.

6224 Sayılı Kanuna göre, yurtdışında yerleşik kişi ve kuruluşlar, Türkiye’de faaliyet gösteren şirketlere ait hisse senetlerini alıp-satmaları ile elde edilen geliri müsteşarlıkça garanti şerhi verilerek transfer edebilirler⁽¹²⁵⁾.

Yabancı Sermaye Genel müdürlüğü olarak Gümrük Birliği öncesi Temmuz 1995’de yeni yabancı sermaye çerçeve kararı ve ardından bu kararla ilgili tebliğ çıkarılmıştır. Bu değişikliklere göre artık, şirket kuruluş izni almak için yabancıların transfer ettikleri sermaye paylarını TL’ye çevirmek zorunluluğu ve lisans, patent, know-how, teknik yardım anlaşmalarının genel müdürlükçe onaylanması ortadan kalkmıştır. Sermaye artışı için yerli, yabancı oranı aynı kalmak suretiyle genel müdürlükten izin alma ve 150 milyon doların üzerindeki yatırımlar için Bakanlar Kurulu kararı alınması zorunluluğu da bulunmamaktadır⁽¹²⁶⁾.

Yabancı sermayeli şirketlerin büyük çoğunluğu, % 100 yabancı sermayeli yatırımdan çok daha önce ticari ilişkisi olan veya temsilciliğini yapan yerel şirketlerle ortak yatırımı tercih etmektedirler. Bunun en önemli nedeni, Türkiye’nin üretim, pazarlama ve finansman konularında Batılı şirketlerle rekabet edebilecek düzeye erişmesi ve belirli standartları yakalamış olmasıdır⁽¹²⁷⁾.

Türkiye’de bulunan yabancı sermayeli şirketlerin faaliyetlerine gelince özetle şu noktalar göze çarpmaktadır:

- Türkiye’deki yabancı sermayeli şirketler ihracata yönelik değil, iç piyasaya dönük faaliyetler geliştirmektedirler.

- Transfer edilen sermaye ve teknoloji istihdam yaratıcı, ödemeler bilançosunu düzeltici nitelikte değildir. Çünkü;

¹²⁵ HDTM, **Yabancı Sermaye Mevzuatı**, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Ankara 1996, s.3.

¹²⁶ Dünya Gazetesi, Yabancı Sermaye Eki, **Ekonomi-Politika Dergisi**, 8 Ocak 1997 s.12.

¹²⁷ ISO, “**1994 Başında Türkiye Ekonomisi**” İstanbul Sanayi Odası Yayınları, No:1994-2

- Özellikle imalat sektöründeki uzantılar teknolojide olduğu gibi üretimin devamında da ara malları yönünden anavatandaki merkezlerden ya da şirket sisteminden yapacakları ithalata bağımlıdır.

Böylece;

- Şirket faaliyetleri ile Türk plan ve stratejileri hedefler yönünden çelişki içindedir.

- Bazı şirketler % yüz sahiplikle de gelse isimlerinde "Türk" adını kullanmaya özen göstermektedir. Bu yerel ya da ulusal bir görünüm vererek tepkilerden uzaklaşmaya yönelik bir kamuflaj stratejisidir. Son olarak;

- Yabancı şirketler evrensel stratejileri çerçevesinde hareket etmektedirler⁽¹²⁸⁾.

C. İzin Verilen Yabancı Sermayenin Ülkelere Göre Dağılımı

1992 yılı rakamlarına göre, her yıl dünya üzerinde 300 milyar dolarlık bir para yatırım yapacak alan arıyor. 2000 yılında ise bu rakamın 800 milyar dolara ulaşması bekleniyor. Verilere göre uluslararası sermayenin yalnızca %20'si gelişmekte olan ülkeler arasında paylaşılmaktadır⁽¹²⁹⁾. Yabancı sermayenin paylaşımında Çin, Malezya, Tayland, Meksika ve Arjantin başta geliyor. Önümüzdeki yıllarda bu yatırımların daha da artacağı ve Asya ülkelerinde yoğunlaşacağı bekleniyor. Son yıllarda yabancı sermayenin Asya kıtasına yönelmesine karşın ABD, Kanada ve Batı Avrupa'nın yakın gelecekte yabancı sermaye yatırımı yapan ve yapılan ülkeler olarak önde olacağı tahmin edilmektedir⁽¹³⁰⁾.

Ülkemizde, 6224 sayılı kanuna göre Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayeli kuruluşların adet olarak 2245'in OECD, 806'sını İslam, 268'ini Doğu Avrupa, 435'ini de diğer ülkelere gelen şirketler oluşturmaktadır.

¹²⁸ Hüsnü DOĞAN, **Türkiye'deki Yabancı Sermaye**, II. Türkiye İktisat Kongresine Sunulan Tebliğ 2-7 Kasım 1981, s.3.

¹²⁹ DPT, **Ekonomik ve Sosyal Sektördeki Gelişmeler**, Ankara 1993, s.3.

¹³⁰ Dünya Gazetesi, Yabancı Sermaye Eki, **Ekonomi-Politika Dergisi**, 20 Şubat 1997, s.3.

Tablo 11: Yabancı Sermayeli Kuruluşların 1954-1997 Tarihi İtibariyle Ülkelere Göre Dağılımı

Ülkeler	Firma Adedi	Mevcut Yab. Sermaye	Top.Yab.Ser İçindeki Payı (%)	Şirketlerin Toplam Sermayesi	Top.Ser İçindeki Yab. Sermaye Payı (%)
1. OECD Ülkeleri					
Portekiz	2	2,802	0.00	5,210	53.78
Yunanistan	32	167,003	0.10	247,881	61.37
Almanya	676	18,655,379	11.47	34,717,220	53.74
Danimarka	28	706,171	0.43	1,644,879	42.93
Avusturya	63	1,897,403	1.17	3,724,886	50.94
İngiltere	244	13,451,614	8.27	23,417,389	57.44
İspanya	16	253,294	0.16	347,069	72.98
İtalya	131	4,560,099	2.80	8,370,113	54.48
Lüksemburg	32	1,611,863	0.99	2,987,118	53.96
İsveç	38	691,210	0.42	1,415,964	48.82
İrlanda	10	595,542	0.37	882,132	67.51
Hollanda	202	35,636,406	21.90	45,983,709	17.50
Belçika	42	1,938,371	1.19	3,761,521	51.53
Finlandiya	11	785,332	0.48	1,593,397	49.29
Fransa	201	23,622,293	14.52	37,215,795	63.47
AB Ülkeleri Toplamı:	1,728	104,574,843	64.28	166,314,281	62.88
Yeni Zelanda	1	75	0.00	75	100.00
Norveç	11	44,575	0.03	61,196	72.84
İsviçre	159	7,475,079	4.59	18,988,168	39.37
ABD	254	24,816,406	15.26	34,059,068	72.86
Avustralya	5	1,617	0.00	9,368	17.26
Kanada	18	1,296,689	0.80	2,475,558	52.38
Güney Kore	22	1,392,916	0.86	2,733,303	50.96
Japonya	17	7,924,055	1.87	15,794,033	50.17
OECD Ülkeleri Toplamı:	2,245	147,526,286	90.68	140,435,054	61.36
İslam Ülkeleri					
Yemen	7	43,952	0.03	162,929	26.98
İ.K.B.	10	263,267	0.16	9,125,137	2.79
Güney Yemen	1	1,800	0.00	6,000	80.00
B.A.E	12	127,260	0.08	181,945	69.94
Ürdün	40	12,293	0.03	62,734	67.42
Kuveyt	10	518,797	0.32	806,232	64.35
Katar	8	131,785	0.08	258,244	51.03
K.K.T Cumh.	44	999,037	0.61	1,351,593	13.92
Suriye	109	156,380	0.10	222,272	70.36
İran	263	584,401	0.36	802,964	72.78
Irak	100	483,714	0.30	691,607	69.94
Bahreyn	11	1,736,247	1.07	2,182,259	79.56
Lübnan	45	95,283	0.06	115	82.63

Ülkeler	Firma Adedi	Mevcut Yab. Sermaye	Top.Yab.Ser	Şirketlerin	Top.Ser İçindeki
			İçindeki Payı (%)	Toplam Sermayesi	Yab. Sermaye Payı (%)
Filistin	1	2,500	0.00	5,000	50.00
S. Arabistan	66	2,742,069	1.69	12,100,907	22.66
Mısır	17	119,003	0.07	132,741	89.65
Tunus	2	13,033	0.01	16,410	79.12
Fas	3	8,100	0.01	11,150	75.34
Cezayir	8	48,042	0.03	63,010	76.25
Libya	16	741,439	0.16	1,586,135	16.75
Malezya	1	2,150	0.00	2,150	100.00
Afganistan	8	31,843	0.02	43,985	72.40
Sudan	7	76,616	0.05	80,611	95.04
Endonezya	1	525	0.00	1,500	35.00
Pakistan	16	61,442	0.04	75,608	81.26
İslam Ülkeleri Toplamı:	806	9,034,279	5.55	30,388,738	29.73
Doğu Avrupa Ülkeleri					
Bosna	4	41,222	0.03	63,528	64.89
Hırvatistan	2	7,400	0.00	11,309	65.43
Çek Cumhuriyeti	1	168	0.00	168	100.00
Arnavutluk	3	9,746	0.01	35,725	27.28
Bulgaristan	13	43,627	0.03	59,140	73.17
Yugoslavya	15	15,065	0.01	25,848	58.28
Macaristan	2	2,728	0.00	5,561	49.06
Romanya	6	15,665	0.01	26,950	58.13
Polonya	3	26,450	0.02	26,950	98.14
Bağımsız Devletler Topluluğu					
Türkmenistan	6	21,461	0.01	35,389	60.64
Kırkızistan	3	5,928	0.00	6,329	93.67
Tacikistan	1	7,859	0.00	11,730	67.00
Özbekistan	2	1,464	0.00	2,535	57.75
Tataristan	2	5,297	0.00	6,650	79.65
Çeçen Cumh.	1	2,720	0.00	3,400	80.00
Estonya	1	6,600	0.00	6,600	100.00
Rusya Federasyonu	117	723,550	0.44	1,125,341	64.30
Bağ.Dev. Topl.	3	3,502	0.00	4,470	78.34
Azərbaycan	42	749,156	0.46	865	86.61
Moldova	1	2,450	0.00	5,000	49.00
Ukrayna	22	65,948	0.04	117,395	56.18
Gürcistan	12	35,925	0.02	51,070	70.34
Kazakistan	7	23,610	0.01	27,100	87.12
Doğu Avrupa Ülkeleri Toplamı:	268	1,817,541	1.12	2,523,151	72.03
Diğer Ülkeler Toplamı:	435	4,308,921	2.65	10,177,661	22.47
Genel Toplam:	3,754	162,687,027	100.00	292,524,604	55.61

Kaynak: Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Yabancı Sermaye Raporu, Mayıs 1997. s.3.

Tablo 11’de görüldüğü üzere Türkiye’ye gelen yabancı sermayenin ülkeler itibariyle dağılımına bakıldığında 1954-1997 tarihleri arasında OECD ülkeleri birinci sırada yer almakta olup, toplam yabancı sermaye içindeki payları % 64.28’dir. Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne tam üyeliği gerçekleştirildiğinde bu payın daha da artacağı düşünülmektedir. İslam ülkelerinin toplam yabancı sermaye içindeki payı % 5.55, Doğu Avrupa ülkelerinin % 1.12, Diğer ülkeler toplamı ise % 2.65’dir.

Yine ülkelere göre dağılımına bakınca 1997 Mayıs sonu itibariyle, OECD ülkelerinden Hollanda %21.90’lık toplam yabancı sermaye içindeki payı ile ilk sırayı çekmektedir. Hollanda’nın birincilik payını korumasında Unilever ve Shell şirketlerinin etkisi büyüktür. Ülkemize yapılan yabancı sermaye yatırımlarında, ikinci sırayı %14.52’lik payıyla Fransa, üçüncü sırayı şirket sayısı Hollanda ve Fransa’ya nazaran 3 katı olan %11.47’lik payıyla Almanya almaktadır. Dördüncü sırada ise %8.27’lik payıyla İngiltere bulunmaktadır. ABD ise yabancı sermaye miktarı en fazla olan Hollanda’dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. ABD’nin toplam yabancı sermaye içindeki payı % 15.25’dir.

İslam Ülkelerine gelince şirket sayısı itibariyle İran, toplam yabancı sermaye içindeki 1.69’luk payıyla da Suudi Arabistan ilk sırada, ikinci sırada 1.07’lik payıyla Bahreyn gelmektedir⁽¹³¹⁾.

Doğu Avrupa Ülkelerinde ise toplam yabancı sermaye içinde 0.46’lık payıyla Azerbaycan, ikinci sırada ise 0.44’lük payıyla Rusya gelmektedir. Ülkemize 1997 mayıs ayı itibariyle gelen yabancı sermaye, Toplam sermaye içindeki payı %55.61’dir.

¹³¹ DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Haziran 1997, s.4.

Tablo 12: İzin Verilen Yabancı Sermayenin Ülkelere Dağılımı (Milyon \$)

Ülkeler	1980-84	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997(*)	Toplam
Fransa	43.08	14.92	8.31	33.11	43.71	233.42	669.06	249.18	353.75	223.75	255.29	476.05	2,370.35	61.96	5,035.94
ABD	268.20	21.71	24.53	61.07	129.75	137.49	127.84	460.87	197.55	248.34	158.32	231.37	179.44	87.89	2,334.37
Hollanda	39.28	8.70	2.40	20.40	68.30	149.21	34.11	280.30	272.90	179.42	194.02	559.32	338.61	88.01	2,234.98
Almanya	144.66	22.49	45.26	105.58	101.61	130.95	145.88	196.41	202.46	145.37	223.46	392.13	226.47	151.38	2,234.11
İsviçre	233.34	20.01	53.29	82.52	115.49	167.22	127.74	109.08	203.51	136.11	54.29	327.75	156.84	18.60	1,805.79
İngiltere	28.73	26.49	22.83	102.61	129.65	280.72	286.41	80.82	109.34	120.49	47.42	161.37	164.80	41.80	1,603.48
İtalya	22.40	0.10	4.83	6.09	40.58	74.20	65.86	180.66	119.66	419.29	164.00	98.57	43.24	93.73	1,333.21
Japonya	0.05	3.45	2.63	111.53	69.18	73.78	102.71	54.59	36.60	237.06	125.92	283.84	21.14	93.71	1,216.19
S. Arabistan	4.95	4.36	75.77	7.27	17.32	11.05	4.63	43.95	34.07	15.08	8.44	11.81	8.98	9.47	257.15
Kanada	7.52	0.00	5.54	0.58	9.76	6.21	2.24	51.26	22.63	58.31	37.37	41.33	1.42	0.10	244.27
Belçika	13.99	16.00	17.12	4.50	3.85	29.85	18.07	8.27	20.00	21.10	13.43	36.20	70.18	1.53	274.09
G.Kore	0.00	0.00	0.20	1.65	0.48	1.01	17.25	0.94	10.29	93.30	0.53	15.94	30.99	9.07	181.65
Bahreyn	3.33	6.00	0.95	0.04	1.07	0.58	4.35	6.92	49.70	25.92	11.95	6.44	18.44	0.59	136.28
Danimarka	21.36	6.90	4.67	2.05	0.58	31.64	15.76	4.73	3.66	5.21	8.57	3.63	0.44	5.74	114.94
Singapur	0.00	0.00	0.00	0.00	0.05	29.73	25.83	9.67	14.07	15.03	1.32	18.13	6.17	3.52	123.52
İsveç	0.66	85.00	1.03	6.88	3.97	12.01	15.65	13.96	14.39	6.25	8.70	11.84	22.09	7.25	209.68
İran	12.59	2.78	7.09	8.03	11.17	12.07	5.48	3.23	8.95	5.80	3.69	5.63	5.35	6.13	97.99
I.F.C.	4.46	0.00	0.00	2.13	0.70	5.86	8.57	6.09	10.47	1.70	20.98	9.76	7.30	0.04	78.06
Panama	0.89	0.67	2.36	2.06	16.10	3.73	3.02	1.74	2.55	3.58	2.11	17.53	0.13	0.00	56.47
Avusturya	2.82	0.16	0.90	1.06	4.85	8.15	6.53	8.36	8.83	5.55	3.59	32.92	11.20	1.54	96.46
B.A.E.	16.06	0.00	4.64	1.03	3.14	3.68	6.04	8.04	0.32	3.39	0.31	0.23	0.60	0.04	47.52
Suriye	4.42	1.70	1.71	2.65	5.53	4.21	11.13	3.56	0.99	2.69	1.69	1.49	10.47	3.59	55.83
Diğer Ülk.	102.82	93.04	59.94	92.40	43.68	105.17	157.00	184.63	123.27	91.25	131.94	195.04	142.32	99.38	1,621.88
Toplam	975.61	334.48	346.00	655.24	820.52	1,511.94	1,861.16	1,967.26	1,819.96	2,063.99	1,477.34	2,938.32	3,836.97	785.07	21,393.86

Kaynak: Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Yabancı Sermaye Raporu, Aralık 1996.

Tablo 12’de görüldüğü üzere izin verilen yabancı sermayenin ülkelere göre dağılımına gelince 1980-1997 yılları arasındaki dağılımında Fransa’nın ilk sırada yer aldığı görülmektedir. İkinci sırada A.B.D.ve Hollanda gelmektedir. Bu tarihler arasında ülkemizde izin verilen yabancı sermaye toplamı 21.393.86 milyon doları bulmuştur.

D. İzin verilen Yabancı Sermayenin Sektörlere Göre Dağılımı

Yabancı sermaye yatırımlarının ülke ekonomisine katkısını belirleyen faktörlerden birisi şüphesiz ki yatırımların faaliyet alanları ile yakından ilişkilidir.

Tablo 14’de 1980’lerde izin verilen yabancı sermayenin % 91’i imâlat sanayiinde, % 8’i hizmetler kesiminde faaliyet göstermişlerdir. 1980’li yılların ortalarına dek 6224 sayılı yasaya tabi yabancı sermaye stokunun sektörel dağılımında imalat sanayi % 90’lık bir artışla başta gelmekte, bunu hizmetler sektörü ile madencilik ve tarım sektörleri izlemektedir.

Ancak 1985 yılı sonlarında imalat sanayi yatırımları hızla gerileyerek 1985-1987 yılları arasında % 50’lere kadar düşmüştür. Fakat daha sonra tekrar yükselişe geçmiştir. 1990-1995 yılları arasında ise ağırlıklı olarak imalat sanayiini seçen yabancı yatırımcılar, siyasi istikrarsızlık sonucunda imalat sanayiine olan ilgileri azalmış, hizmet sektörüne yönelmişlerdir. Bu değişimin başka bir nedeni de izin verilen yabancı sermaye yatırımlarının daha çok bankacılık, turizm ve sigortacılık alanları ile ilgili olmasından ileri gelmektedir. Özellikle bankacılık sektöründe uluslararası ticaret bankalarının Türkiye’ye ilgi göstermelerinde, ülkenin hızla artan dış ticaret hacmi ve bu gelişimin gerektirdiği finansal hizmetleri sunmada yerli bankaların yeterli tecrübe ve kadroya sahip olmalarının yanısıra yüksek kâr marjı ve finans sektörünün hizmet sunma açısından henüz bakir olması gibi faktörler önemli rol oynamaktadır.

1996 yılında Türkiye’ye gelen yabancı sermayenin 3.1 milyar doları hizmet sektöründe faaliyet göstermiş olup, yılın sonlarında toplam 3.8 milyar dolarlık sermayeden % 81.41’lik pay almıştır.

1997 yılına gelindiğinde imalat sanayiindeki yabancı sermaye yatırımları tekrar çıkış göstermiştir. 1997 Mayıs ayı sonu itibariyle faaliyette bulunan yabancı sermayeli kuruluşların alt sektörlere dağılımı Tablo 13 'de verilmiştir.

Tablo 13'de ise görüldüğü üzere 1954-1997 yılı Mayıs ayı sonu itibariyle yabancı sermayenin sektörlere göre dağılımında 162.6 trilyon toplam yabancı sermaye içindeki payları % 0.51'i tarım sektöründe, % 0.52'si madencilik, % 43.17'si imalat, % 55.80'i de hizmetler sektöründe bulunmaktadır.

Yine imalat sanayiinde faaliyette bulunan yabancı sermayeli kuruluşların sektörlere dağılımına gelince toplam yabancı sermaye içindeki % 9.21'lik payla taşıt araçları imalat sanayi geliyor. Daha sonra gıda sanayii % 7.58, tütün sanayi % 3.66, diğer kimyasal ürünler % 3.06, elektrik makine teçhizat % 2.51 payla gelmektedir. Otomotiv sanayiide ülkemizde önem taşıyan sektörler arasına alınarak teşvik unsunlarından öncelikle yararlandırılması amaçlanmaktadır⁽¹³²⁾.

1997 yılında hizmetler sektörünün yabancı sermaye yatırımların da payı imalat sektörüne nazaran azalış göstermiştir. Verilen izinler sermaye artışı ve portföy yatırımlarına yöneliktir. Alt sektörlerdeki dağılımına gelince yoğunluk ticaret, bankacılık ve yatırım finansmanı sektörlerindedir. Uluslararası deniz ve hava trafiğinde de artış görülmüştür⁽¹³³⁾.

Tarım ve madencilik sektörlerinin yabancı sermaye yatırımlarından aldıkları pay çok düşüktür. Tablo 14'de 1980-1997 haziran ayı sonu itibariyle verilen 9.6 milyar dolarlık iznin 1.6 milyar dolarlık bölümünü tarım, 1.1 milyar dolarlık bölümünü madencilik sanayiindeki firmalar almıştır. Tarım sektöründeki yabancı sermaye yatırımlarının aldığı payın düşük olması, GAP projesi ile önemli değişikliklere uğrayabileceği gözlenmektedir.

¹³² DPT, **Yabancı Sermaye Raporu**, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara Aralık 1996, s.4.

¹³³ KEPENEK, s.305.

Tablo 13: Türkiye’de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kuruluşlarının 1954-1997

Tarihi İtibariyle Sektörlere Göre Dağılım

Sektörler	Firma Adedi	Mevcut Yab. Sermaye	Top.Tab.Ser. İçindeki Payı(%)	Şirketlerin Toplam Sermayesi	Top. Ser. İçin. İçindeki Yab.Ser. Payı (%)
TARIM					
Bitkisel Üretim	22	85,031	0.05	104,994	80.99
Hayvancılık	19	364,567	0.22	1,343,672	27.13
SU Ürünleri	14	72,832	0.04	216,967	33.57
Ormancılık	2	1,988	0.00	6,160	32.27
Tarım Hizmetleri	34	309,739	0.19	161,021	67.19
Tarım Toplamı:	91	834,157	0.51	2,132,811	39.11
MADENCİLİK					
Ham Petrol ve Doğal Gaz Üret.	1	100	0.06	100,000	25.00
Metan Madenciligi	3	11,079	0.03	11,911	98.00
Diğ Madencilik	17	706,396	0.13	1,072,105	65.87
Madencilik Toplamı:	51	817,175	0.52	1,511,316	55.96
İMALATSANAYİ					
Gıda Sanayi	116	12,325,332	7.58	16,639,631	74.07
İçki Sanayi	7	71,333	0.05	152,113	50.73
Tütün Sanayi	10	5,916,610	3.66	6,765,712	87.89
Dokuma, Giyim ve Deri San.	2	881	0.00	1,090	81.10
İplik, Dokuma, Örne ve Apre San.	39	218,191	0.13	1,163,556	18.80
Hazır Giyim Sana.	125	1,335,561	0.82	3,286,081	1065.00
Deri ve Deri Mamülleri San.	18	53,296	0.03	11,950	36.77
Ayakkabı Sanayi	2	1,388	0.00	15,067	19.03
Orman Ürünleri	8	35,120	0.02	629,082	5.63
Mobilya Sanayi	9	20,600	0.01	27,331	75.37
Kağıt ve Basım Yayın San.	1	17,500	0.01	35,000	50.00
Kağıt Sanayi	10	361,816	0.22	935,263	39.01
Basım-Yayın Sanayii	9	117,868	0.07	132,902	88.69
Kimya Sanayii	35	3,101,180	1.91	1,012,510	76.79
Endüstriyel Kimyasal Ürünler San.	29	2,165,213	1.33	3,320,681	65.20
Diğer Kimyasal San.	11	1,911,051	3.06	5,893,573	81.10
Diğer Petrol ve Kömür Ürün.San.	6	330,580	0.20	119,658	18.77
Kauçuk San.	1	20,128	0.01	20,750	97.00
Plastik San.	31	1,537,153	0.95	2,653,813	57.95
Lastik San.	5	2,659,538	1.63	1,789,778	55.53
Gübre San.	3	13,996	0.01	23,885	58.60
Metal Dışı Madeni Ürün.San.	2	166,519	0.10	166,600	99.97
Seramik Piş., Kil ve Çiz. Ger.	16	352,531	0.22	1,695,901	20.79
Cam San.	10	711,867	0.11	11,116,371	4.82
Çimanto San.	8	2,518,158	1.55	6,200,551	40.61
Diğer Metal Dışı Madenler	1	2,100	0.00	1,500	60.00
Temel Metal Sanayii	5	288,916	0.18	557,616	51.81
Demir-çelik Sanayii	11	2,115,370	1.50	18,797,730	13.01

Sektörler	Firma Adedi	Mevcut Yab. Sermaye	Top.Yab.Ser. İçindeki Payı(%)	Şirketlerin Toplam Sermayesi	Top. Ser. İçin. İçindeki Yab.Ser. Payı (%)
Demir Dışı Metal Sanayii	14	862,019	0.53	1,508,962	57.13
Makina İmalat Sanayii	12	25,766	0.02	16,381	55.55
Madene Eşya Sanayii	36	187,315	0.12	2,387,799	7.81
Elektriksiz Makina İmalat San.	22	65,142	0.04	272	23.73
Elektrikli Makina Tec. San.	50	1,083,138	2.51	5,518,232	73.59
Elektronik Sanayii	43	2,120,115	1.19	1,632,800	52.24
Taşıt Araçları İm. Sanayii	23	15,025,365	9.21	31,901,380	47.10
Taşıt Araçları Yan Sanayii	67	2,609,191	1.60	6,328,927	11.23
Ölçü-Kont ve Optik Do.İm.San.	13	110,512	0.09	261,853	53.06
Uçak Sanayii	2	539,158	0.33	1,120,930	18.10
Diğer İmalat Sanayii	78	2,150,775	1.51	1,367,926	56.11
İmalat Sanayii Toplamı:	929	70,221,896	43.17	151,674,737	16.30
HİZMETLER					
Ticaret	1514	17,861,335	10.98	22,812,912	78.19
Restorant, Cafe, Yeme-İç. Yer.	110	1,854,319	1.14	2,356,737	78.68
Otel, Pansiyon ve Camping İşl.	270	6,575,137	1.04	15,373,239	42.77
İnşaat Taahhüt Hizmetleri	90	812,103	0.50	1,072,022	75.75
Kara Taşımacılığı	20	71,725	0.01	132,617	51.08
Deniz Taşımacılığı	36	330,183	0.20	399,461	82.66
Hava Taşımacılığı	13	127,206	0.08	210,516	52.88
Taşımacılıkla İlgili Diğ. Hiz.	66	113,628	0.25	630,708	65.58
Haberleşme	1	1,383,122	0.85	1,137,700	31.17
Bankacılık ve Diğ. Fin. Hiz.	32	21,156,136	15.22	35,116,132	10.50
Yatırım Finansmanı	28	11,101,861	1.19	13,067,037	89.55
Sığortacılık	28	1,076,006	0.66	3,817,117	27.97
Kİralama	3	96,526	0.06	112,500	85.80
Özel Eğitim	10	22,205	0.01	25,900	85.73
Araştırma ve Geliştirme Faal.	11	3,275,207	2.01	3,277,160	99.93
Sağlık Hizmetleri	18	323,700	0.20	1,239,005	26.13
Diğer Toplumsal Hizmetler	115	10,952,115	6.73	18,130,301	60.41
Sinema ve Diğ. Eğlence Yerl.	3	7,519	0.00	19,300	38.96
Çamaşır ve Kuru Temiz Hiz.	2	3,000	0.00	16,600	18.07
Diğer Çeşitli Şahsi Hiz.	8	89,688	0.06	101,075	86.18
Diğer Faaliyetler	212	9,029,151	5.55	11,727,608	61.31
Hizmetler Toplamı:	2683	90,763,108	55.80	137,169,010	66.17
GENELTOPLAM	3754	162,666,639	100.00	292,190,877	55.61

Kaynak: Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Yabancı Sermaye Raporu, Mayıs 1997.s.1-2.

Tablo'da da görüldüğü gibi, yabancı sermaye'nin sektörlere göre dağılımında imalat sanayi 151 trilyon sermayesi ile ilk sırada, 137 trilyon sermayesi ile ikinci sırada hizmetler, 2.1 trilyon ile tarım ve 1.5 trilyon ile madencilik gelmektedir. Buna karşın Türkiye'de toplam sermaye içinde yabancı sermaye payıyla (%66.17) hizmetler ilk sırada imalat sanayi ise (%16.30) ikinci sırada görülmektedir. Böylece ülkemizde faaliyet gösteren yabancı sermayeli sektörlerin toplam sermaye içindeki payı %55.61'dir.

Tablo 14: İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı (Milyon \$)

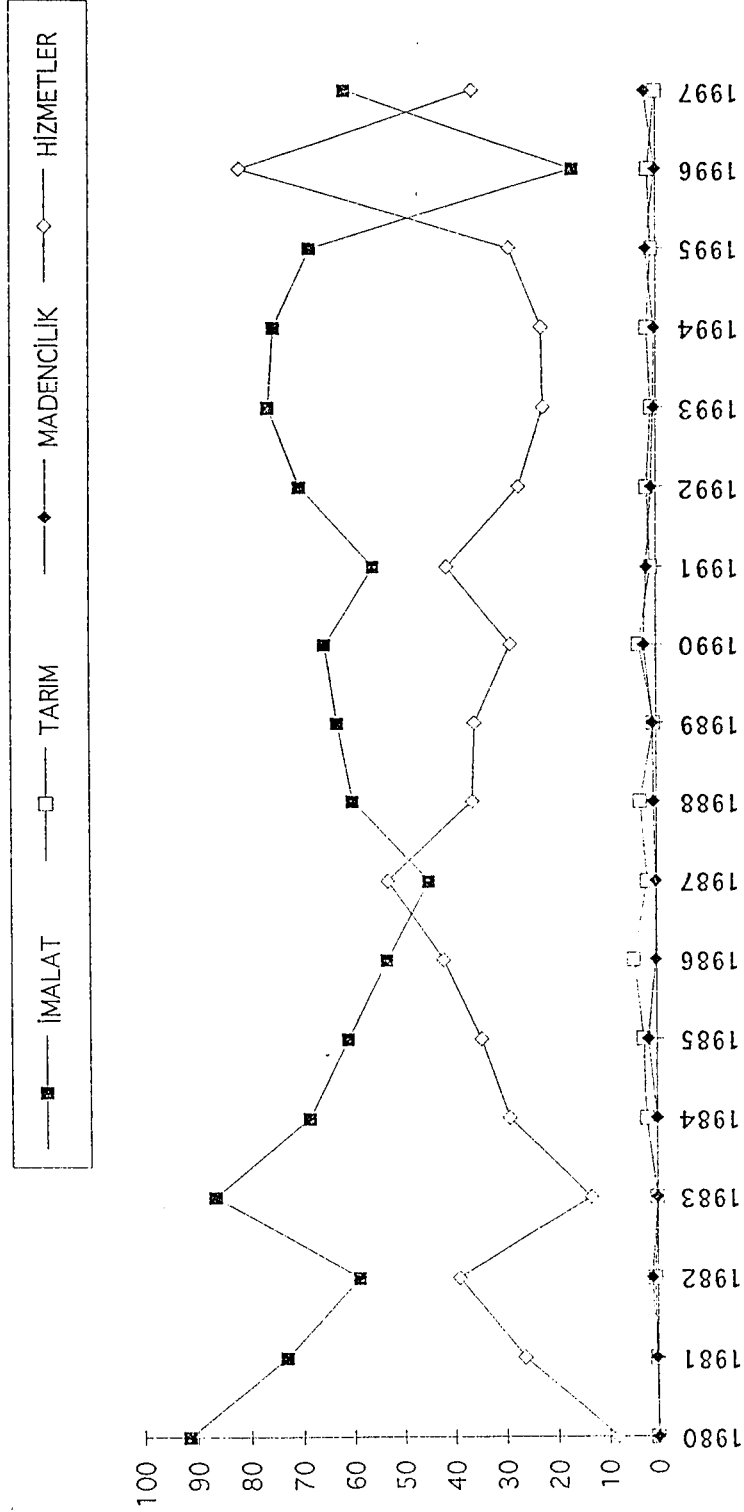
Yıllar	İmalat	%	Tarım	%	Madenc.	%	Hizmetler	%	Toplam	F.Giriş
1980	88.76	91.51	0.00	0.00	0.00	0.00	8.24	8.49	97.00	35
1981	246.54	73.05	0.86	0.25	0.98	0.29	89.13	26.41	337.51	141
1982	98.54	59.01	1.06	0.63	1.97	1.18	65.43	39.18	167.00	103
1983	88.93	86.56	0.03	0.03	0.02	0.02	13.76	13.39	102.74	87
1984	185.92	68.51	5.93	2.19	0.25	0.09	76.26	29.21	271.36	162
1985	142.89	60.94	6.37	2.72	4.26	1.82	80.97	34.53	234.49	158
1986	193.47	53.15	16.86	4.63	0.86	0.24	152.81	41.98	364.00	170
1987	293.91	44.86	13.00	1.98	1.25	0.19	347.08	52.97	655.24	239
1988	490.68	59.80	27.35	3.33	5.62	0.68	296.87	36.18	820.52	488
1989	950.13	62.84	9.36	0.62	11.86	0.78	540.59	35.75	1511.94	855
1990	1,214.06	65.23	65.56	3.52	47.09	2.53	534.45	28.72	1861.16	1,005
1991	1,095.48	55.69	22.41	1.14	39.82	2.02	809.55	41.15	1967.26	1,041
1992	1,274.28	70.02	33.59	1.85	18.96	1.04	493.13	27.10	1819.96	1,242
1993	1,568.59	76.02	21.05	1.02	11.37	0.55	462.38	22.41	2063.39	1,016
1994	1,107.29	74.94	28.27	1.91	6.20	0.42	335.85	22.73	1477.61	830
1995	1,996.48	67.95	31.74	1.08	60.62	2.06	849.48	28.91	2938.32	1,127
1996	640.59	16.70	64.10	1.67	8.54	0.22	3,123.74	81.41	3836.97	964
1997	480.89	61.25	1.92	0.24	18.87	2.40	283.39	36.10	785.07	
Toplam	12,157.43	57.05	349.46	1.64	238.54	1.12	8,566.11	40.19	21311.54	9.663

Kaynak: Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Yabancı Sermaye Raporu, Aralık 1996, Haziran 1997.

Tablo'da da görüldüğü gibi 1980-1997 tarihleri arasında ülkemizde izin verilen yabancı sermaye'nin sektörel dağılımında 12.157.43 milyon dolarla ve % 57.05'lik payıyla imalat sanayii ilk sıradadır 8.566.11 milyon dolarla %40'lık payıyla hizmetler 349.46 milyon dolarla 1.64'lük payıyla tarım, 238.54 milyon dolarla ve 1.12'lik payıyla madencilik gelmektedir. İzin verilen yabancı sermaye de en fazla giriş 1.996.48 milyon dolarla 1995 yılında imalat sanayii, 3.123.74 milyon dolarla 1996 yılında hizmetler sektörü olmuştur. Fiil giriş rakamı ise en yüksek 1.2 milyar dolarla 1992 yılında olmuştur. 1980-1997 yılları arasında sektörler itibariyle toplam girişler % 9.6 milyar doları bulmuştur.

Grafik 1'de 1997 Haziran sonu itibariyle ülkemizde faaliyette bulunan yabancı sermayeli kuruluşların sektörel dağılımı incelendiğinde 4 ana sektör içinde 1980 yılından 1986 yılının ortalarına kadar imalat sanayiinde düşüş buna karşın hizmetler sektöründe yükseliş görülmektedir. 1987-95 yılları arasında hizmetler sektöründe düşüş buna karşın imalat sanayiinde artış görülmektedir. Ancak 1995 yılının sonlarına gelindiğinde yabancı sermaye yatırımlarında imalat sanayiinde hızla bir düşüş, hizmetler sektöründe yükseliş yaşanmıştır. 1997 yılında ise tekrar imalat sanayiinde artış görülmektedir.

Grafik 1: 1980-1997 döneminde Türkiye'de mevcut yabancı sermayenin sektörlere dağılımı

Veri Kaynağı: Yabancı Sermaye Raporu, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 1997

E. İzin Verilen Yabancı Sermayenin Yıllara Göre Dağılımı

Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası'nın çıktığı 1954 yılından 1980'e kadar olan 26 yıllık dönemde sadece 195 milyon dolarlık yabancı sermaye izni verilmiştir. Nedenine gelince, 1980 öncesi dönemde yabancı sermayenin girebileceği faaliyet alanları, kâr ve teknoloji transferleri, yabancı şirketlerle ortaklık gibi konularda hareket alanı daraltılmıştı. Bürokratik işlemler caydırıcı nitelikteydi. İç piyasanın yabancı yatırımcılara karşı korunmasında, sözkonusu dönemde uygulanan ithal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisinin rolü büyüktür. Bu stratejide, ülke sanayiini yabancı rekabetine karşı korumaya yönelik birtakım araçlar geliştirilmiştir. Aşırı değerlenmiş döviz kuru, ithalat yasakları, kotalar, yüksek gümrük vergileri, sıkı kambiyo kontrolü bu araçlardan bazılarıdır.

Bunların sonucunda 1970'li yılların sonunda ekonomide hem fiyat istikrarı bozulmuş hem de GSMH büyüme oranı % 1'e kadar düşmüş, Enflasyon % 100'ü aşmıştır. Ekonominin bunalıma girmesi nedeniyle 24 Ocak 1980 istikrar programı uygulamaya konulmuştur. İstikrar programında ekonomik büyümenin sağlanmasında dış kaynaklara büyük önem verildiğinden yabancı sermayeyi teşvik politikası 1980 sonrası dönemde önem kazanmıştır. Ülkede sağlanan politik istikrar ve yeni önlemler sonucunda yabancı sermayenin aradığı ortamın bir bölümü oluşturulmuştur. Kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi kur garantili kredi, kaynak kullanımını destekleme primi, yabancı yatırımcılara kâr transferi olanaklarının sağlanması, bürokratik işlemlerin azaltılması, yerel şirketlerle kuracakları ortaklıklara herhangi bir sınırlama getirilmemesi gibi düzenlemeler yabancı sermaye girişimi olumlu yönde etkilemiştir. Alınan bütün bu önlemler sonucunda 1981 yılında 338 milyon dolarlık yabancı sermaye giriş iznine karşılık 141 milyon dolarlık fiili giriş olmuştur. İzleyen yıllarda yavaşlayan yabancı sermaye başvuruları, özellikle

1986 sonrasında ivme kazandığı yıllar olmuş ve izin verilen yabancı sermaye stoku 1.8 milyar doları bulmuştur.

1989 yılında döviz girişini teşvik etmek amacıyla alınan önlemler yabancı sermaye girişini olumlu yönde etkilemiş, fiili giriş 855 milyon dolar olmuştur. Ancak tablo 15’de dikkat çeken unsur, verilen izinlerle fiili giriş arasındaki dengesizliktir. Türkiye fiili yabancı sermaye girişinde 1 milyar doları 1990 yılında yakalamıştır. Ancak bu tarihten sonra ülkemize giren yabancı sermayenin genellikle spekülâtif amaçlı olması, ekonomide dengesizliklere neden olmuştur.

Özellikle 1990’da yabancı sermaye izinlerinin artmasının bir nedeni de iki yeni otomobil üretim projesine yabancı sermaye izni verilmesiydi. Sabancı Grubunun Japon Toyota şirketi ile Gebzedede Çukurova Nadir Ortaklığının da Fransızların Peugeot şirketiyle “Intermotiv” adı altında İzmir’de otomobil üretmeyi hedefleyen projelerine verilen izinler 1990’da yabancı sermaye izinlerinin kabarmasına yol açmıştır. Özelleştirmeler de doğrudan yabancı sermaye yatırımları artışının bir başka gerekçesiydi.

1991 yılında ise 1.9 milyar dolar olarak gerçekleşen yabancı sermaye izinleri, 1992 yılının ilk dokuz ayında bir önceki yıla göre % 16.1 oranında azalarak 1.8. milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

1980-92 döneminde verilen yabancı sermaye izinleri toplamı 9.3 milyar dolara ulaşmıştır. 1993 yılına gelindiğinde yaşanan mali kriz sonucunda 5 Nisan 1994 yılında ekonomideki dengesizlikleri gidermek amacıyla bazı kararlar alınmıştır. Ancak alınan bu kararlar yabancı yatırımcıları tatmin etmemiştir. 1995 yılında görülen olumlu gelişme ile yabancı sermaye izinlerinde yaklaşık 3 milyar dolar ile iki misli bir artış kaydedilmiştir. Bu rakam bir önceki yıla göre % 97.9’luk bir artışa tekabül etmektedir. 1959 yılından

1995 yılına dek verilen kümülatif 16.758 milyon dolarlık izin içinde 1995 yılının payı % 18'dir. Bu yıl 1992 yılında olduğu gibi fiili girişlerinde olağan seviyesini aştığı bir yıldır. Fiili giriş rakamı 1 milyon doların üzerinde kaydedilen en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 1980-1992 yılları arasında 12 yıllık dönemde verilen yabancı sermaye izinleri 10.2 milyar dolar olmasına karşın, 1993-1995 yılları arasındaki üç yıllık dönemde verilen izinler 6.5 milyar dolara ulaşmıştır. Bu durum yabancı sermayenin ülkemize çekilmesinde son yıllarda gösterilen büyük gayretlerin bir yansımasıdır.

Ancak aynı yılda diğer gelişmekte olan ülkelere giren yabancı sermaye miktarı Çin'de 37.7 milyar dolar, Malezya'da 5.8 milyar dolar, Singapur'da 5.3. milyar dolar, Polonya'da 2.5 milyar dolar olmuştur. Türkiye'nin yabancı sermaye yatırımlarından aldığı pay yukarıda saydığımız ülkelerle kıyaslandığında çok düşüktür (134).

Ülkemizde 1996 yılında yabancı sermaye yatırımlarının durumuna gelince, bu dönemde fiili giriş 483 milyon dolardır. Bu yıl gelen yabancı sermaye oldukça az miktardadır. 1994 yılı hariç 1990 yılından beri Türkiye'de yıllık yabancı sermaye girişi 1 milyar doların altına düşmemiştir. 1994 yılının kriz ortamında bile 830 milyon dolarda kalmıştır.

1997 yılına gelindiğinde Ocak ayında 195 milyon dolarlık yabancı sermaye giriş izni verildi. Bir önceki yılın ayına göre % 69 oranında artan yabancı sermaye giriş izninin 155.5 milyon dolarlık bölümünü sermaye artışı oluşturmuştur. Tablo 15'de 1950-1997 Haziran sonu itibariyle izne bağlanan yabancı sermaye tutarları ve fiili giriş rakamları verilmiştir (135).

134 DPT, **1997 Yılı Programı**, Ankara 1996, s.155-158.

135 Dünya Gazetesi, 8 Ocak 1997, s.13.

Tablo 15: Türkiye'de Yıllara Göre Yabancı Sermaye

TÜRKİYE'DE YILLARA GÖRE YABANCI SERMAYE			
YILLAR	İZİN VERİLEN YAB. SERMAYE (MİLYON \$)	FİRMA SAYISI	FİİLİ GİRİŞ (MİLYON \$)
1950	1	8	5
1960	10	46	24
1970	88	12	58
1980	97	78	35
1981	337.51	109	141
1982	167.00	147	103
1983	102.74	166	87
1984	271.36	235	162
1985	234.49	408	158
1986	364.00	619	170
1987	655.24	836	239
1988	820.52	1.172	488
1989	1,511.94	1.525	855
1990	1,861.16	1.856	1005
1991	1,967.26	2.123	1041
1992	1,819.96	2,330	1242
1993	2,063.39	2.554	1016
1994	1,477.61	2,830	830
1995	2,938.32	3,161	1127
1996	3,836.97	4	483
1997	785	172	
TOPLAM	21410.47		9269

Kaynak: HDTM Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 1997 Yılı Haziran ayı sonu itibariyle.

F. Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yatırım Türleri, Yerleri ve Kuruluş Tarihlerine Göre Dağılımı

Son yıllarda yabancı sermayeli şirketlerin portföy yatırımlarına olan ilgisi giderek artmaktadır. Portföy yatırımlarının 1981-1989 yılları arasında imalat sektöründe

yoğunlaştığı görülmektedir. En çok portföy yatırımı yapan ülke İsviçre'dir. Bunun nedeni İsviçre'nin bankacılık ve menkul kıymet alanında hareketli bir ülke olmasının yanında, dünyada sayılı para aktarım merkezlerinden biri olmasının portföy yatırımındaki artışta etken olduğunu söylemek mümkündür (136).

Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayeli şirketlerin 1980-1995 döneminde doğrudan yatırımlarda girişler 15 yılda ancak 8 milyar dolara yaklaşırken esas yükseliş portföy yatırımlarında olmuştur. 1990-1994 yılları arasında devlet tahviline, borsaya gelen yabancı sermaye 9.6 milyar doları bulmuştur. Buna karşılık doğrudan yabancı sermaye yatırımları 4.5 milyar dolayında kalmıştır (137).

Tablo 16: (1995 Ocak - Ekim Dönemi)

Sektörler	İzin Adedi	İzin Verilen Yabancı Sermaye (Milyon \$)	Yatırım Cinsi			
			Yeni	Tevsii	Ser.Artışı	Portföy
Tarım	27	18.36	6.74	1.31	5.5	4.81
Madencilik	14	59.54	17.06	0	9.83	32.65
İmalat	312	936.53	251.84	121.14	364.69	198.86
Hizmetler	612	672.56	371.81	34.12	253.93	12.39
TOPLAM	965	1686.99	647.45	156.87	633.95	248.71

Kaynak: Rıdvan Karluk, Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye, Ankara 1997, s.404.

Tablo'16 İzin verilen yabancı sermayenin yatırım cinsine göre dağılımı verilmiş olup, 1995 yılında izin verilen yabancı sermaye toplamı 1.686 milyon dolardır. Bunun 27 adedi tarım, 14 adedi madencilik, 312 adedi imalat, 612 adedi hizmetler sektöründedir. 1996 yılında 29 adet tarım 13 adet madencilik, 269 adet imalat, 601 adet hizmetler sektöründe olmak üzere toplam 912 adet sermaye artışı, portföy izni, izin belgesi ve ilgili teşvik belgesi düzenlenmiştir. Verilen yabancı sermaye izinlerinin toplamı ise 1.155 milyon dolardır (138).

¹³⁶ ULUDAĞ, Türkiye Yab.Ser.Uyg..., s.61.

¹³⁷ HDTM, Yab.Ser.Rap..., s.3.

¹³⁸ S.Rıdvan KARLUK, **Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye**, Ankara 1997, Turhan Kitabevi Yayınları, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar: 8, 1.Basım, Mart 1997, s.404.

Tablo 17: (1996 Ocak - Ekim Dönemi)

Sektörler	İzin Adedi	İzin Verilen Yabancı Sermaye (Milyon \$)	Yatırım Cinsi			
			Yeni	Tevsii	Ser.Artışı	Portföy
Tarım	29	38.02	33.43	2.57	1.98	0.35
Madencilik	13	7.53	3.3	0.25	0.78	3.2
İmalat	269	548.06	88.35	156.77	138.45	149.49
Hizmetler	601	561.43	144.31	0.69	203.76	212.67
TOPLAM	912	1155.04	269.39	160.28	344.97	365.71

Kaynak: Rıdvan Karluk, Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye, Ankara 1997, s.404.

1997 yılı Ocak ayında 195 milyon dolarlık yabancı sermaye giriş izninin 155 milyon dolarlık bölümünü sermaye artışı 23.9 milyon dolarlık bölümünü portföy, 3.8 milyon dolarlık bölümünü tevsii ve 3.8 milyon dolarlık bölümünü yeni yatırımlar oluşturmuştur. Aynı yılın Nisan ayında 3721'e ulaşan şirket sayısı içinde sermaye büyüklüğü dikkate alındığında en büyük 500 yabancı sermayeli şirketin ilk onunda dikkati çeken, üçünün altyapı projelerine yatırım yapmış şirketlerden oluşması. Listenin ilk sırasını sermayesi 13 trilyon TL. yabancı payı % 50 ile Birecik enerji alıyor. İkinci sırayı 9.5 trilyon TL ile çimento set grubu yabancı payı %100. Üçüncü sırada bir diğer altyapı kuruluşu İzmit Su yabancı payı %50. Oyak Renault, Toyotasa, Osmanlı Bankası, Castrol, Trakya Elektrik, Akçansa ve Citibank, ilk 10'a giren şirketlerdir⁽¹³⁹⁾.

Yıllık bir milyar dolar düzeyinde artış gösteren yabancı sermaye yatırımının önemli bir kısmını, halen Türkiye'de varolan mevcut yabancılar gerçekleştirmekte, bunun yanında yatırımlar içinde kapasite artırımı ve yeni yatırımlarda fazla bir artış görülmemektedir⁽¹⁴⁰⁾.

¹³⁹ Mustafa SÖNMEZ, Ekonomik Forum, "Yabancı Sermayede ilk 500 Firma", TOBB Aylık Dergisi, Yıl:4, Sayı:10, 15 Ekim 1997, s.12.

¹⁴⁰ Dünya Gazetesi, Yabancı Sermaye Eki, Ekonomi-Politikası Dergisi, 9 Ocak 1997, s.14.

Yabancı Sermaye Yatırımların, Yatırım Yerlerine Göre Dağılımını

Yabancı sermayenin 1980'li yıllarda çekim merkezi olan Asya Kaplanları, 1990'larda yerini, Asya'nın gelişen diğer ekonomileri olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine bırakmıştır.

Güney Kore ve Tayvan'da son 4 yılda, yılda ortalama 1.2. milyar dolarlık yabancı sermaye kaçıışı olması ve bu ülkelerdeki ekonomik durgunluk, yatırımcıların başka bölgelere yönelmesine neden olmaktadır.

Asya'da 1993 yılından bu yana en fazla yabancı sermaye çeken ülke olan Çin'in 1997'de az da olsa performans kaybetmesi beklenmektedir. Güneydoğu Asya ülkelerinden Malezya, Filipinler ve Endonezya son yıllarda bölgede yabancı sermayenin yeni çekim merkezleri durumuna geldiler. Malezya yılda ortalama 4.1 milyar dolar yabancı yatırım yapılan bir ekonomiyi temsil ederken, Filipinler sürekli yükseliş trendiyle bu yıl 1.5 milyar dolarlık dış kaynaklı sermaye girişinin gerçekleşmesini bekliyor. Öte yandan, eski Doğu Bloku ülkelerinin bir kısmı da son yıllarda yatırımcıların gözdesi haline geldi. Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyet'i başarılı özelleştirme politikaları ve istikrarlı ekonomik yapıları sayesinde Avrupalı şirketlerin yatırımlarını yönelttiği önemli bir bölge durumunda bulunuyor.

Latin Amerika ülkelerinden Meksika ve Brezilya da ekonomik istikrar sağladıkları sürece yatırımcıların ilgisini çeken devasa ekonomileri oluşturmaktadırlar. Meksika'nın özelleştirme programındaki başarı, yabancıların ülkeye girişini kolaylaştıran en önemli etken haline geldi. Brezilya ise son yıllarda özellikle otomotiv devlerinin Güney Amerika'daki yatırım üssü konumuna gelmesiyle yabancı sermaye girişinde düzenli artış sağlamaya başladı. Rusya ve Orta Asya Cumhuriyetleri de yabancı yatırımcı çekme yarışına son katılan ülkeler olarak yoğun çaba harcıyorlar. Ancak, petrol üreticisi ülkelerin dışında henüz ciddi sermaye girişi sağlayabilmiş bölge ülkesi bulunmamaktadır.

Tablo 18: Bazı ülkelere yıllar itibariyle giren yabancı sermaye miktarları (Milyar \$)

<u>Ülkeler</u>	<u>1993</u>	<u>1994</u>	<u>1995</u>	<u>1996</u>	<u>1997 (*)</u>
Arjantin	6.3	2.5	1.0	2.0	3.5
Brezilya	0.4	1.9	3.0	4.0	3.0
Şili	0.4	0.8	1.0	1.0	0.8
Çin	23.1	31.7	37.3	40.0	35.0
Hindistan	0.7	1.4	1.8	1.7	2.5
Endonezya	2.0	2.1	4.6	4.5	4.5
Kolombiya	0.7	1.2	2.5	2.5	2.0
Malezya	5.1	4.5	4.0	3.5	4.0
Meksika	4.4	10.0	6.9	6.5	8.0
Filipinler	0.8	1.0	1.1	1.2	1.5
Polonya	1.7	1.9	1.0	1.8	2.4
Sıngapur	3.2	3.4	3.4	3.3	3.2
Güney Kore	-0.5	-1.3	-1.4	-1.2	-1.2
Tayvan	-1.5	-1.1	-1.7	-1.0	-1.0
Tayland	2.0	0.2	0.3	0.7	1.3
Çek Cumhuriyeti	0.7	0.9	2.4	2.8	3.0

(*) 1997 yılı tahmini verilerdir.

Kaynak: Dünya Gazetesi "Yabancı Sermaye Eki" Ekonomi-Politikası Dergisi, 20 Şubat 1997, s.4.

Ülkemize gelince, 1980'li yılların başlarında Türkiye'nin Sanayi haritası incelendiğinde yabancı sermayeli şirketler kişi başına gelirin en yüksek olduğu özel yerli sermayenin yoğunlaştığı ve geleneksel yatırım yerleri olarak İstanbul, Kocaeli, İzmir, Bursa ve Adana'yı yatırım yeri açısından en cazip bölgeler olarak görmektedirler. Yine bu şirketler için gelişmiş bölgelerde yatırım yapmanın diğer nedenleri de hammaddeye ve pazara yakın olmak, profesyonel yöneticiler, sosyal hayatı güçlü olan, çocuklarının eğitimi sürdürebileceği gelişmiş bölgeler olmalarıdır.

Tablo 19: Türkiye’de faaliyette bulunan yabancı sermayeli şirketlerin illere göre dağılımı

(milyon TL)

Sıra No	İller	Firma Adeti	Yabancı Sermaye (Milyon TL)	Sıra No	İller	Firma Adeti	Yabancı Sermaye (Milyon TL)
1	İstanbul	2,130	74,137,150	30	Trabzon	9	18,522
2	Kocaeli	75	15,479,529	31	Uşak	6	15,575
3	İzmir	258	9,723,255	32	Afyon	7	14,819
4	Bursa	78	9,636,133	33	Sivas	1	12,000
5	Ankara	360	7,991,211	34	İsparta	5	11,801
6	Şanlıurfa	1	6,540,000	35	Zonguldak	4	10,497
7	Sakarya	15	2,783,327	36	Edirne	4	8,115
8	Tekirdağ	42	2,626,819	37	Burdur	4	7,361
9	Manisa	24	2,536,149	38	Samsun	5	7,215
10	Çanakkale	9	1,977,187	39	Erzincan	1	5,460
11	Muğla	116	1,464,654	40	Van	1	5,000
12	Antalya	174	1,446,239	41	Karabük	1	4,950
13	Eskişehir	14	1,082,923	42	Erzurum	4	4,158
14	Denizli	6	764,790	43	Malatya	3	4,106
15	Adana	39	702,445	44	Yalova	2	3,913
16	İçel	98	682,586	45	Amasya	1	3,366
17	Balıkesir	10	590,446	46	Mardin	2	3,326
18	Kırlareli	4	559,460	47	Yozgat	2	3,234
19	Rize	4	530,877	48	Aksaray	1	1,980
20	Hatay	38	339,127	49	Bitlis	1	1,659
21	Bilecik	13	284,537	50	Ordu	3	724
22	Konya	9	260,232	51	Tokat	1	635
23	Çankırı	2	139,549	52	Kütahya	1	425
24	Gaziantep	14	127,683	53	K.Maraş	2	288
25	Giresun	5	123,346	54	Diyarbakır	1	196
26	Bolu	10	67,433	55	Elazığ	1	110
27	Aydın	20	59,957	56	Siirt	1	65
28	Nevşehir	9	23,499	57	Çorum	1	32
29	Kayseri	6	18,996				

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 1996 sonu itibarıyla.

Ancak 1980’lerden sonra Türkiye bir değişim sürecine girmesiyle girişimçilik ruhu arttı. Özel sektör yatırımları hızlandı. Marmara bölgesinde yoğunlaşan yabancı sermaye, artık Anadolu sathına yayılmaya başladı.

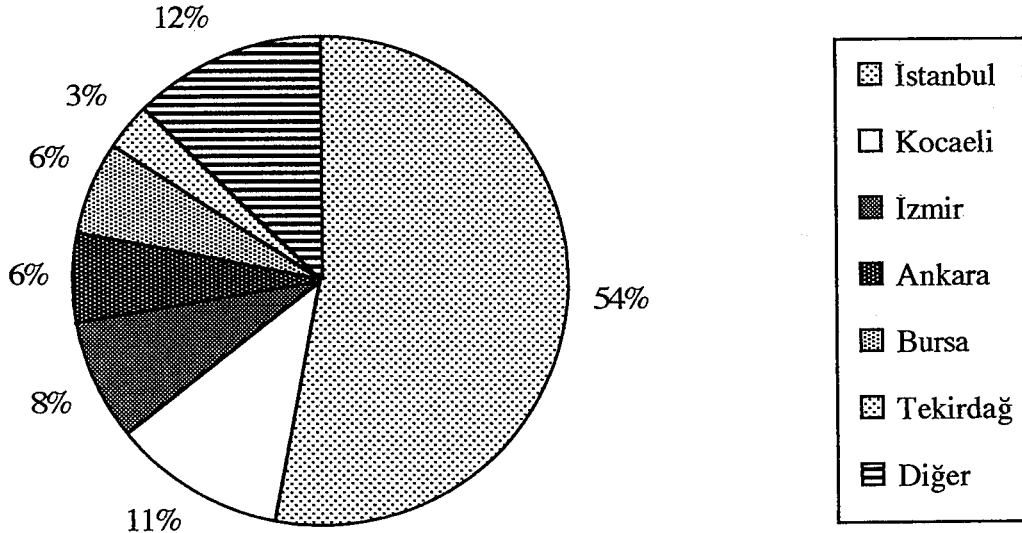
1990’ların başında belirginleşen bu trend yabancı sermayenin Türkiye haritasını değiştirdi. Denizli, Gaziantep, Kahramanmaraş, Manisa, Uşak gibi illerde sanayinin temelleri atıldı. Eskişehir’de 1995 yılında yabancı sermayeyi çekmek için başlatılan

çalışmalar kapsamında, Romanya ve Çin ile dış ticareti geliştirmek için girişimlerde bulunulmuş, Portekiz, Çek cumhuriyeti ve Polonya gibi ülkelere bedava arazi, ucuz devlet kredisi veya hibe şeklindeki desteklerle yabancı sermaye çekilmeye çalışılmıştır.

Eskişehir Sanayi Odasına üye altı adet yabancı sermayeli kuruluş bulunmaktadır. Bunlar Otosan A.Ş., Demirer Kablo A.Ş., Comay A.Ş., Terrako A.Ş. ve Magnesit A.Ş.'leridir.

Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi'nde doğal gaz, elektrik, su, altyapı ve drenaj sistemleri tamamlanmış ayrıca nakliyyeyi kolaylaştırmak için trend yolu organize sanayi bölgesinin içine kadar getirilmiştir. Ayrıca Organize Sanayi Bölgesi hazır olan alt yapısı ile yabancı yatırımcılar için büyük imkanlar ve fırsatlar sağlamaktadır⁽¹⁴¹⁾.

Grafik 2: Yabancı Sermayeli Şirketlerin Yatırım Yerlerine Göre Dağılımı (%)

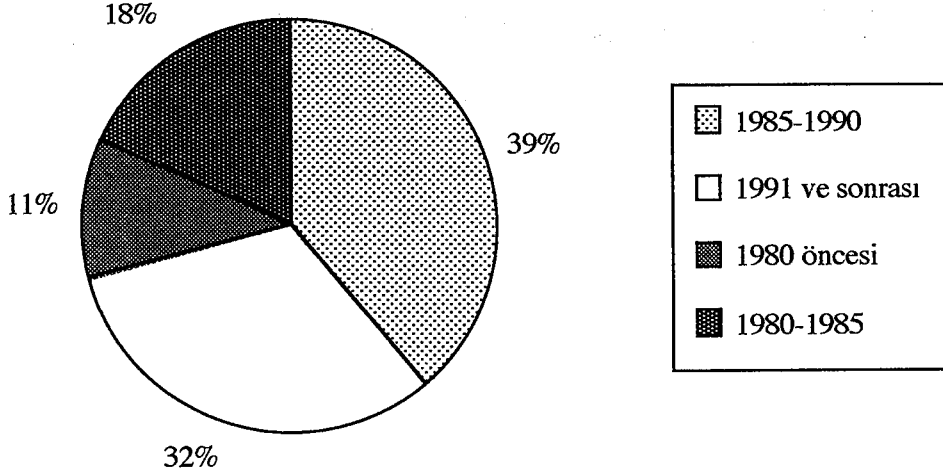
Kaynak:Ekonomik Forum, TOBB Aylık Dergisi, sayı:10, Ekim 1997, s.13.

Son yıllarda Güneydoğu Bölgesi de Güneydoğu Anadolu Projesinin hayata geçirilmesinden sonra bölgede gelişmelerden yararlanmak isteyen yerli ve yabancı yatırımcıların ilgi odağı oldu. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığının verdiği bilgiye göre 1 Ocak 1994'den itibaren 18 adet yabancı işadamı projeyi tanımak ve yatırım yapmak amacıyla bölgede incelemede bulunmuştur.

¹⁴¹ Sanayide Yeni Ufuk, Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, (ESO) Eskişehir Sanayi Odası Dergisi, Temmuz-Ağustos 1997, Sayı:4, s.19.

Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kuruluş Tarihlerine Göre Dağılımı

Grafik 3: Yabancı Sermaye Şirketlerin Kuruluş Tarihlerine Göre Dağılımı (%)

Kaynak: Ekonomik Forum, TOBB Aylık Dergisi, sayı:10, Ekim 1997, s.13.

6224 sayılı kanun kapsamında faaliyette bulunan yabancı sermayeli kuruluşları tarihlerine göre sınıflandırdığımızda 1980 öncesinde kurulanların toplamda %18'lik payı bulunmaktadır. Bu durumda 500 büyük şirketin 5'te 4'ü son 15 yılda kurulmuş şirketler olduğu söylenebilir. Bu da 1980 sonrası dünya ekonomisiyle bütünleşme çabalarının bir yansımasıdır. En büyüklerin, özellikle de 1985 sonrası kuruldukları dikkati çekmektedir. 1980 yılının sonlarına doğru sermaye hareketlerindeki niceliksel artışın ürünü olarak ve bir birleşme, satınalma salgınının devamı olarak yabancı sermayeli büyük şirket girişlerinde son yıllardaki önemli artışlar olmuştur. Bunda, Türkiye'nin 1987 yılında Avrupa Birliği'ne üyelik başvurusunda bulunmasının ve 1996 yılı başında Gümrük Birliği'ne geçmesine etkisi bulunmaktadır⁽¹⁴²⁾.

¹⁴² Dünya Gazetesi, 20 Şubat 1997, s.4.

G. Türkiye'nin 500 Büyük Şirketi Arasında Yer Alan Yabancı Sermayeli Şirketlerin Türk Ekonomisine Katkılar (1995-1996 Yılları)

Bu bölümde Türkiye'de 1997 Eylül ayı itibariyle 6224 sayılı kanun çerçevesinde faaliyette bulunan yabancı sermayeli şirketlerin İstanbul Sanayi Odası tarafından gerçekleştirilen "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" isimli araştırmasına dayanılarak ülke ekonomisi içindeki yerleri belirlenmeye çalışılmıştır. Türkiye'deki "üretimden satışlar" kriterine göre ilk 500 şirket arasında 1995 yılında 104, 1996 yılında ise 105 yabancı sermayeli şirket yer almaktadır. Bununla beraber Haziran 1997 yılı itibariyle Türkiye'de faaliyette bulunan 3754 yabancı sermayeli şirketten geride kalan 3649'unun ekonomiye katkıları önemli bulunmaktadır. Bununla beraber 1996'da ilk 500 şirket arasında yer alan 105 yabancı sermayeli şirket için yapılacak analiz, çok büyük eksiklik yaratmadan Türk ekonomisinde yabancı sermayenin önemi konusunda genel bir fikir verebilecek niteliktedir. Bu açıdan 105 yabancı sermayeli şirketin ilk 500 şirket içindeki nisbi önemleri, Türkiye'de 6224 sayılı kanun kapsamındaki şirketlerin ekonomi içindeki yerleri ve önemleri hakkında genel bir bilgi sahibi olmamıza imkan verebilecektir.

1. Üretimden Satışlar

Üretimden satışlar, yıl içinde veya daha önceki dönemlerde şirket ve müessese tarafından bizzat üretilen mallardan sağlanan hasılatı ifade etmektedir⁽¹⁴³⁾. 1995 yılında Türkiye'de ilk 500 şirketin üretimden satışlar tutarı 2.425.645.879.202 Trilyon TL'dir. Yabancı sermayeli 104 şirketin üretimden satışlar tutarı ise 558.399.946.236 milyar TL'dir.

Bu durum 1996 yılı için ise, Türkiye'nin 500 şirketinin üretimden satışlar tutarı 4.569.092 trilyon TL, 105 yabancı sermayeli şirketlerin üretimden satışlar tutarı ise 1.091.660 trilyon TL'dir. Bu durumda 6224 sayılı kanun kapsamında faaliyette bulunan yabancı sermayeli şirketlerin payı 1995 yılı için % 23 ve 1996 yılı için % 23.9'dur.

¹⁴³ KARLUK, Türkiye.Yab.Ser.Yatırım.....s.150.

1996 yılında 500 büyük şirketin üretimden satışlar tutarı cari fiyatlarla %86.9 oranında artmıştır. Bir önceki yılda artış hızı aynıdır. Yabancı sermayeli şirketlerin satışları %93 oranında bir gelişim göstermiştir. Fakat bu durum şirketlerin 1996 yılında daha fazla satış yaptıkları anlamına gelmez. Çünkü gerek 500 şirkete ve gerekse yabancı sermayeli şirketlere yeni katılanlar ve ayrılanlar olmuştur. Diğer bir deyişle listeler aynı şirketlerden oluşmamaktadır.

Türkiye’de ilk 100 şirket içinde yaklaşık üçte birini oluşturan 34’ü yabancı sermayeli şirket’dir. 1996 yılı itibariyle yabancı sermayeli şirketler arasında en fazla satış 73.704.752 milyar TL ile gerçekleştirilmiştir. Yabancı sermayeli ilk 10 şirket arasındaki ilk 5 şirket otomotiv sanayiinde, 1 tanesi demir-çelik sanayiinde, 1 tanesi sigara ve tütün sanayiinde, 1 tanesi elektrik gereçler, diğer 2’sinden ve 1’i lastik diğeri de aygaz dalında faaliyette bulunmaktadır.

Üretimden satışlarda, 1996 yılında 500 büyük sanayi kuruluşunda ilk sıra Tüpraş’ındır. İkinci sıra Teaş, üçüncü sırada Tekel, dördüncü Demir-Çelik fabrikaları, beşinci Petkim altıncı sırada Arçelik yer almaktadır. Yabancı sermayeli kuruluşlarda ilk beşte sırasıyla Demir-Çelik Fabrikaları, Tofaş, Sigara ve tütün Sanayi, Oyak-Renault ve Otosan Otomobil almaktadır.

Tablo 20: YSK’ların Üretimden Satışlar İtibariyle 500 Firma İçindeki Dağılımı

Sıra No	1995		1996	
	YSK Sayısı	YSK'larn Firma Büyük-lüğüne göre Dökümü (%)	YSK Sayısı	YSK'larn Firma Büyük-lüğüne göre Dökümü (%)
0-100	33	16.1	34	15.8
101-200	21	3.1	25	3.8
201-300	22	2.1	17	1.5
301-400	16	1.1	15	1.1
401-500	12	0.7	14	0.72
TOPLAM	104	23.1	105	22.92

Kaynak İSO, Dergisi, Eylül 1996-1997, Sayı:366-378.

2. Satışlar Hasılatı

1995 yılı verilerine göre Türkiye’de üretimden satışlar kriterine göre yapılan sıralamada ilk 500 şirketin toplam satış hasılatları 2.980.565.542.604 trilyon TL, 104 yabancı sermayeli şirketin toplam hasılatları 745.132.090.570 milyar TL’dir. 1996 yılında ilk 500 şirketin toplam satış hasılatı 5.775.097.254.000 trilyon TL, 105 yabancı sermayeli şirketin satış hasılatları toplamı ise 1.444.833.874 trilyon TL’dir. Diğer bir deyişle ülkemizde en büyük 500 şirket arasında yabancı sermayeli olanların payı %25’dir. Bir önceki yıla göre Türkiye’nin en büyük 500 şirketinin toplam satış hasılatındaki artış oranı %93 iken, aynı yıl 500 şirket arasına giren yabancı sermayeli şirketlerin satış hasılatındaki artış, Türkiye’de ilk 500 şirketin satış hasılatındaki artışa oranla (%94) daha fazla olmuştur.

Satış hasılatı yönünden 100 milyar TL’lik sınırın üzerinde bulunan yabancı sermayeli şirket sayısı 1’dir. Ancak 50 milyardan üstünde 6 tane şirket bulunmaktadır. Bunlardan 2’si otomotiv, 1’i demir-çelik ve 1’de sigara ve tütün, geriye kalan 2 şirket petrol dalında faaliyet göstermektedir.

Bu altı şirketin toplam satış hasılatı 240.348 milyar TL’dir. Diğer bir deyişle 105 yabancı sermayeli şirket içindeki satış hasılatları payı %27.1, 500 şirket içinde ise %4.2 oranında yer tutmaktadır.

10-50 milyar TL arasındaki satış hasılatına ulaşan yabancı sermayeli şirket sayısı 32’dir. 10 milyar TL’nin altında satış hasılatı yapan yabancı sermayeli şirket sayısı ise 66’dır.

3. Bİlanço Kârı

1996 yılı itibariyle ülkemizin en büyük 500 şirketinin vergiden önceki brüt bilanço kârları toplamı 457.548.079 milyar TL'dir. 105 şirketin brüt kârları 153.340.695 milyar TL'dir. Bu durumda ilk 500 şirketin toplam bilanço kârları içinde yabancı sermaye şirketlerinin payları %33.5'dir. 1995 yılında ise 500 büyük şirketin vergiden önceki brüt bilanço kârları toplamı 248.579.041 455 milyar TL, bunun içindeki yabancı sermayeli kuruluşların bilanço kârında 84.109.622.649 milyar TL'dir. 1995 yılı için ilk 500 şirketin toplam bilanço kârları içindeki yabancı sermaye şirketlerinin payı %33.8'dir. Bu durumda 500 şirketin toplam bilanço kârında ve yabancı sermayeli kuruluşların toplam içindeki bilanço kârında aşağı yukarı aynı oranda bir artış sağlanmıştır.

1996 yılında vergiden önce 5-10 milyar TL arası kâr sağlayan yabancı sermayeli şirket sayısı 5'dir. Bunlar arasında 10 milyar TL'nin üstünde kâr eden 3 şirketten biri Lastik, geri kalan ikisi ise otomotiv sektöründe faaliyet göstermektedir. Bu 3 şirket ilk 500 şirket arasında genel sıralama içindeki yeri 9,15 ve 24'ncüdür.

1995 yılında vergiden önce 5-10 milyar TL arası kâr eden yabancı sermayeli şirket sayısı ise 1'dir. Bunlar içinde de 10 milyar TL'nin üstünde kâr eden 1 şirket demir-çelik sektöründe faaliyet göstermektedir.

1995 yılında 500 büyük şirket arasında 451 şirket kâr ederken, 49 şirket zarar etmiştir. 104 yabancı sermaye kuruluşundan 9 tanesi zarar etmiştir. 1996'da 500 büyük şirket içinde kâr edenlerin sayısı 453, zarar edenlerin sayısı 47'ye düşmüş, yabancı sermayeli kuruluşların da herhangi bir değişiklik olmamıştır.

1996 yılında 500 büyük şirketin özsermaye kârlılığı bir önceki yıla göre %25'den %24'e düşmüştür. Aynı şekilde yabancı sermaye kuruluşlarında da bu oran %39'dan %37'ye düşmüştür. Satış kârlılığında ise 1995 yılına göre 1996'da gerileme görülmüş,

500 büyük şirket için bu oran %8.3'den %7.9'a gerilerken, aynı durum yabancı sermayeli kuruluşlarda da oran %11'den %10'a inmiştir. Özsermaye ve satış kârlılığında bir gerilemede görülürken özsermaye devir hızında herhangi bir değişiklik olmamış, 1995'de 500 büyük şirket için %3.0 iken yabancı sermayeli kuruluşlarda da değişmemiş ve %3.4 olarak kalmıştır.

500 büyük şirket için 1996 yılında vergi öncesi bilanço kârında da ilk üç büyük kamu kesiminden gelmiştir. İlk sırayı 44.3 trilyon TL ile Petkim almıştır. 1995'de de kâr rekortmeni Petkim olmuştu. 23.1 trilyon TL kârla Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı ikinci sırayı alırken, 19.8 trilyon TL ile Petrol Ofisi A.Ş. üçüncü sıradadır. Özel sektörde dönem kârında ilk üç şirket 1995'e göre değişmiştir. Kârda ilk özel büyük şirket 14.2 trilyon kârla Otosan'dır. 12.8 trilyon kâr'la Oyak-Renault ve 10.8 trilyon TL ile de Arçelik A.Ş. sıralanmaktadır.

Yabancı sermayeli şirketlerde 1996 yılında vergi öncesi bilanço kârında ilk sırayı 14.164 milyar TL ile Otosan Otomobil Sanayii almaktadır. İkinci sırada 12.762 milyar TL ile Oyak Renault Otomobil fabrikaları ve üçüncü sırada Birisa Bringestone Sabancı Lastik sanayi gelmektedir.

Tablo 21: 500 BBF ve YSK'ların Kârlılık Durumları

		500 Büyük Firma (%)	YSK (%)
Özsermaye Kârlılığı	1995	25	39
	1996	24	37
Satış Kârlılığı	1995	8.3	11.0
	1996	7.9	10.0
Özsermaye Devir Sürati	1995	3.0	3.4
	1996	3.0	3.4

Özsermaye kârlılığı, bilanço kârının özsermayeye bölünmesi ile bulunur ve satış kârlılığı ile özsermaye devir süratine bağlıdır. Satış kârlılığı, bilanço kârının satış hasılatına bölünmesiyle bulunur ve % olarak belirtilir. Özsermaye devir sürati özsermayenin kaç misli satış hasılatı sağladığını gösterir. Satış hasılatının özsermayeye bölünmesi ile bulunur.

Tablo 22: 1995 Yılında Türkiye'nin 500 Büyük Firması Arasında Yabancı Sermayeli Kuruluşların Yeri ve Önemi

500 Büyük Firma		Kamu	Özel	Üretimden	Satış Hasılatı	Öz Sermaye	Bilanço	İhracat Tutarı		Ücretle	
Sıra	Sıra	Firma ve Müesseseler	Firma	Firma	Satışlar	(KDV Hariç)	Tutarı	Kâr [V.Ö.]	[1.000 TL]	Çalışan.	
No I	No II		No:	No:	(KDV Hariç)	Tutarı	[1.000 TL]	[1.000 TL]	[1.000 \$]	Adeti	
					[1.000 TL]	[1.000 TL]	[1.000 TL]	[1.000 TL]	[1.000 TL]		
1	6	Tofaş Türk Otomobil Fabrikası A.Ş.	-	2	40.208.966.329	41.597.672.543	15.983.517.786	4.702.211.975	214.242	11.337.197.580	5.709
2	7	Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş.	5	-	33.626.141.000	33.626.141.000	25.482.637.000	10.326.026.000	60.000	2.678.467.000	7.176
3	9	Oyak-Renault Otomobil Fabrikaları A.Ş.	-	3	29.265.167.068	29.266.140.634	9.668.938.968	3.506.889.653	41.373	2.059.540.066	3.654
4	10	Philsa Philip Morris Sabancı Sig. ve Tüt. San. ve Tic. A.Ş.	-	4	22.797.159.735	22.797.159.735	4.942.491.235	(-788.255.114)	-	-	461
5	15	Otasan Otomobil Sanayii A.Ş.	-	8	17.665.819.000	17.665.819.000	5.262.671.000	3.938.290.000	12.928	754.461.000	1.601
6	16	Mercedes-Benz Türk A.Ş.	-	9	16.953.678.322	21.015.504.455	1.755.155.809	441.332.969	125.987	6.502.767.636	2.340
7	19	Peg Filo Elektrikli Gereçler San. A.Ş.	-	12	15.222.053.608	15.540.140.889	2.357.169.848	1.068.649.258	43.591	2.249.464.120	3.070
8	20	Çukurova Çelik Endüstrisi A.Ş.	-	13	14.909.521.813	15.815.219.113	6.923.049.782	9.661.525	221.325	10.118.640.360	550
9	23	Goodyear Lastikleri T.A.Ş.	-	15	14.083.183.217	14.837.276.222	3.182.642.601	3.240.237.572	-	-	1.591
10	24	Birisa Bridgestone Sabancı Lastik San. ve Tic. A.Ş.	-	16	12.484.055.000	12.782.931.000	7.761.501.000	3.956.984.000	85.567	4.345.354.000	1.332
11	25	Aygaz A.Ş.	-	17	11.712.460.606	16.565.454.262	4.183.747.175	2.221.647.578	-	-	598
12	26	Marsa Kraft Jacobs Suchard Gıda San. ve Tic. A.Ş.	-	18	11.365.916.672	12.179.071.304	1.376.200.019	551.181.911	76.127	3.618.975.792	836
13	29	Türk Traktör ve Ziraat Mak. A.Ş.	-	20	11.067.451.872	11.084.028.254	2.803.766.256	2.528.565.104	5.391	262.244.081	1.077
14	33	Türk Pirelli Lastikleri A.Ş.	-	24	10.428.708.068	10.750.257.500	3.027.281.111	1.597.793.033	65.383	3.125.852.657	1.218
15	42	BMC Sanayi ve Ticaret A.Ş.	-	31	8.795.859.000	9.207.202.000	2.297.617.000	107.427.000	12.525	572.025.000	2.014
16	43	Borusan Birleşik Boru Fabrikaları A.Ş.	-	32	8.482.905.000	9.254.678.000	1.977.295.000	1.511.817.000	71.285	3.182.440.644	858
17	45	Trakya Cam Sanayii A.Ş.	-	34	8.393.968.995	8.516.705.841	9.207.296.304	4.229.239.853	41.201	1.879.125.257	1.466
18	47	Vestel Elektronik San. ve Tic. A.Ş.	-	36	7.981.813.048	8.146.818.695	1.390.387.361	588.759.048	87.062	4.386.408.935	1.296
19	50	İpragaz A.Ş.	-	38	7.698.642.533	7.936.715.176	2.798.513.476	831.002.778	-	-	577
20	51	Profilo Telra Elektronik San. ve Tic. A.Ş.	-	39	7.687.868.192	7.810.980.938	805.327.273	62.528.199	50.175	2.432.030	974
21	53	İzmir Demir Çelik Sanayi A.Ş.	-	41	7.321.297.064	7.365.413.230	6.951.259.928	142.371.714	100.764	4.621.130.346	588
22	54	FMC Nurol Savunma Sanayii A.Ş.	-	42	6.982.506.346	6.982.506.346	2.986.235.459	4.919.714.302	-	-	365
23	56	Kırklareli Cam San. A.Ş.	-	44	6.948.500.701	6.948.500.701	5.356.134.325	1.511.086.341	59.024	2.755.321.000	1.527
24	57	Türk Siemens Kablo ve Elektrik San. A.Ş.	-	45	6.853.527.800	6.853.527.800	2.152.327.880	1.681.228.589	48.910	2.016.760.800	729
25	62	Simko Ticaret ve San. A.Ş.	-	49	6.522.917.729	7.960.471.328	1.195.798.539	995.067.987	23.562	935.985.857	2.300
26	71	Netaş Northern Electric Telekomünikasyon A.Ş.	-	56	6.197.796.789	7.384.092.816	5.817.644.354	5.194.018.645	31.675	1.473.158.559	1.501

500

Büyük
FirmaKamu
FirmaÖzel
FirmaÜretimden
SatışlarSatış Hasılatı
(KDV Hariç)

Öz Sermaye

Bilanço

Kâr [V.Ö.]

İhracat Tutarı

Ücretle
Çalışan.Sıra Sıra
No I No II Firma ve MüesseselerSıra
No:Sıra
No:[KDV Hariç]
[1.000 TL]Tutarı
[1.000 TL]Tutarı
[1.000 TL]

[1.000 TL]

[1.000 \$]

[1.000 TL]

Adeti

27	74	Otoyol San A.Ş.	-	59	6.124.703.736	6.124.703.736	1.789.544.886	1.175.952.059	9.564	462.143.144	868
28	75	Roche Müstehzarları San. ve Tic. A.Ş.	-	60	6.038.629.652	7.766.841.360	827.941.279	(-399.773.963)	3.297	156.545.206	580
29	82	Opel Türkiye Ltd. Şti.	-	67	5.642.018.789	8.107.489.898	1.715.244.780	795.820.705	1.372	69.892.680	258
30	88	Çukurova Sanayi İşletmeleri T.A.Ş.	-	72	5.356.849.272	5.748.839.844	1.234.699.992	77.618.910	74.106	3.517.283.633	1.446
31	92	AEG Eti Elektrik Endüstrisi A.Ş.	-	76	5.229.341.464	5.229.341.464	1.270.670.995	255.109.223	55.829	2.672.792.582	726
32	97	Unikom Gıda Sanayi ve Tic. A.Ş.	-	81	5.081.661.131	5.203.338.944	873.172.876	40.472.059	3.444	149.062.330	242
33	98	Barlan Metal Pazarlama San. ve Tic. A.Ş.	-	82	5.080.559.493	5.259.603.206	167.570.636	117.736.422	28.377	1.321.437.907	700
34	101	Mis Süt Sanayii A.Ş.	-	85	4.988.074.802	5.271.301.872	642.749.156	8.365.134	608	36.204.752	1.180
35	110	Türk Henkel Kimyevi Maddeler San ve Tic. A.Ş.	-	93	4.750.917.864	4.805.129.844	1.165.151.630	608.121.972	2.245	106.266.193	404
36	127	Packard Elektrik Sistemleri Ltd. Şti.	-	108	4.278.378.212	4.442.518.758	1.040.387.350	619.548.713	84.286	3.854.410.030	988
37	132	Tat Konserveler Sanayii A.Ş.	-	112	4.164.389.131	4.339.262.378	2.180.540.313	1.599.781.974	35.323	1.701.557.233	1.169
38	133	Volkswagen Elektrik Sistemleri A.Ş.	-	113	4.107.720.569	4.107.720.569	658.832.236	205.417.525	81.253	3.708.787.488	1.101
39	139	Alcatel Teletaş Telekomünikasyon Endüstri Tic. A.Ş.	-	119	4.031.707.000	4.031.707.000	1.412.070.000	770.245.000	14.03	735.611.000	806
40	141	R.J. Reynolds Tütün Sanayi A.Ş.	-	121	3.907.623.885	3.907.623.885	1.751.233.770	(-723.107.404)	23.520	1.138.278.423	170
41	145	Türk Hoechst San. ve Tic. A.Ş.	-	125	3.848.714.711	4.205.100.551	1.229.545.926	812.851.250	8.111	427.807.833	789
42	155	Ciba Geigy İlaç ve Kimya Ürünleri San. ve Tic. A.Ş.	-	133	3.620.773.119	4.388.891.445	388.320.229	11.321.365	1.936	90.151.808	518
43	156	Anadolu Isuzu Otomotiv Sanayii ve Tic. A.Ş.	-	134	3.620.085.344	4.348.195.957	1.799.999.426	1.147.101.196	4.321	201.083.185	410
44	157	Bozkurt Mensucat San. A.Ş.	-	135	3.605.063.205	4.100.082.681	493.210.392	116.186.724	42.035	1.945.277.589	806
45	163	Med Union Containers A.Ş.	-	140	3.495.549.903	4.238.782.841	900.618.675	416.153.144	75.623	3.464.749.294	806
46	165	Bosch San. ve Tic. A.Ş.	-	142	3.494.084.869	5.244.618.250	2.400.911.265	-	61.993	2.832.496.715	982
47	166	Mako Elektrik San. ve Tic. A.Ş.	-	143	3.459.895.000	3.459.895.000	1.434.065.261	908.615.876	4.921	231.327.000	757
48	172	Elbo Gaz Mamülleri ve Kontrol Cihazları San. ve Tic. A.Ş.	-	148	3.286.609.566	3.311.558.802	738.033.790	27.733.670	50.000	2.275.072.741	491
49	180	Tuşaş Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş.	-	155	3.113.561.580	3.145.054.175	4.088.473.720	1.919.738.116	67.832	2.746.395.594	2.266
50	182	Türk Tuborg Bira ve Malt Sanayii A.Ş.	-	156	3.092.239.792	3.092.239.792	1.514.051.807	115.644.913	2.417	108.582.257	443
51	185	Sandoz Ürünleri İlaç Gıda Kimya ve Tohum San. A.Ş.	-	159	3.016.008.000	4.404.623.000	953.153.000	408.357.000	10.151	479.771.000	514
52	190	İpek Kağıt Sanayi ve Ticaret A.Ş.	-	163	2.952.128.136	3.076.989.121	2.012.194.885	84.078.607	15.576	712.866.000	323
53	194	Erkablo Sanayi ve Ticaret A.Ş.	-	167	2.916.644.029	3.232.563.575	366.766.000	-	24.853	1.225.165.937	225

500																	
Büyük																	
Firma																	
Sıra	Sıra	Kamu	Özel	Üretimden	Satış	Öz. Sermaye	Bilanço	İhracat	Ücretle								
No I	No II	Firma	Müesseseler	Firma	Firma	Satışlar	(KDV Hariç)	Tutarı	(KDV Hariç)	Tutarı	Kâr [V.Ö.]	İhracat	Tutarı	[1.000 TL]	[1.000 TL]	Çalışan.	Adeti
		No:	No:	[1.000 TL]	[1.000 TL]	[1.000 TL]	[1.000 TL]	[1.000 TL]	[1.000 TL]	[1.000 TL]	[1.000 TL]	[1.000 TL]	[1.000 TL]	[1.000 TL]	[1.000 TL]	[1.000 TL]	[1.000 TL]
54	196	BP Petrolleri A.Ş.	-	169	2.908.659.399	24.211.546.090	1.074.903.180	486.531.633	-	-	-	-	-	-	-	-	242
55	215	ÇBS Boya-Kimya San. ve Tic. A.Ş.	-	186	2.665.362.000	3.226.498.000	824.127.000	310.899.000	2.625	119.674.000	188						
56	216	The Shell Comany of Turkey Ltd. Türkiye Şubesi	-	187	2.644.661.666	45.682.345.220	-	-	929	46.789.000	419						
57	221	Aslan Çimento A.Ş.	-	191	2.609.547.000	2.624.059.000	778.406.000	73.859.661	3.753	166.435.000	438						
58	227	Dyo ve Sadolin Sentetik Selül. Boya ve Vernik Fab. A.Ş.	-	196	2.541.053.205	2.596.985.862	371.272.242	119.413.068	4.953	251.462.432	395						
59	228	M.A.N. Kamyon ve Otobüs San. A.Ş.	-	197	2.538.451.378	2.620.645.610	2.223.338.957	19.366.217	899	58.668.732	706						
60	233	Colgate-Palmolive Hacı Şakir Sabun San. ve Tic. A.Ş.	-	201	2.440.329.625	2.461.439.532	726.150.846	418.964.743	12.800	718.872.813	205						
61	235	P.İ.M.A.Ş. Plastik İnşaat Malzemeleri A.Ş.	-	203	2.424.769.689	3.016.818.490	457.924.845	150.713.525	4.869	234.756.977	348						
62	237	Coats (Türkiye) İplik Sanayii A.Ş.	-	205	2.405.360.955	2.532.171.635	749.954.805	832.793.409	2.770	106.174.560	1.000						
63	239	Demirer Kablo Tesisleri A.Ş.	-	207	2.400.013.030	2.484.196.893	1.675.632.986	25.477.057	23.900	1.324.817.281	272						
64	241	Türkkablo Anonim Ortaklığı	-	209	2.385.024.069	2.385.024.069	293.177.600	242.260.782	8.359	385.094.529	236						
65	242	Merloni Elettrodomestici Beyaz Eşya San. ve Tic. A.Ş.	-	210	2.382.241.974	2.886.061.542	(-64.848)	(-570.314.051)	23.319	1.072.384.382	712						
66	244	Ortadoğu Rulman San. ve Tic. A.Ş.	-	211	2.369.233.976	2.497.902.188	1.454.125.324	1.018.982.539	10.644	501.771.721	707						
67	250	Turcas Petrolcülük A.Ş.	-	217	2.318.231.079	31.339.047.527	3.888.849.778	1.626.542.931	1.692	86.633.212	260						
68	261	Bayer Türk Kimya San. Ltd. Şti.	-	225	2.228.609.909	5.080.195.489	1.375.162.766	909.099.389	5.120	228.060.532	600						
69	275	EKS Eczacıbaşı Kora Seramik San. ve Tic. A.Ş.	-	239	2.111.971.511	2.136.971.511	1.740.427.520	108.757.421	9.325	489.595.209	598						
70	278	Stanwood Orkan Ürünleri Sanayi A.Ş.	-	242	2.073.451.150	3.896.097.367	1.126.530.829	117.027.209	3.240	145.476.326	382						
71	279	Dinarsu İmalat ve Tic. T.A.Ş.	-	243	2.060.178.875	2.060.178.875	887.514.461	84.870.088	7.718	371.795.859	1.027						
72	282	Bayer İlaç Fabrikaları A.Ş.	-	246	2.048.161.260	2.048.632.352	647.508.959	130.469.998	22	929.100	310						
73	283	Levi Starauss İstanbul Konfeksiyon San. ve Tic. A.Ş.	-	247	2.046.282.365	2.684.298.756	833.112.430	731.759.556	17.858	807.467.193	487						
74	284	Mobil Oil Türk A.Ş.	-	248	2.041.015.176	53.973.388.978	1.594.989.895	353.718.404	523	28.690.472	310						
75	292	Delphi Teknik Oto Yan San. Ltd. Şti.	-	255	2.001.020.529	2.001.020.529	609.496.231	975.551.691	43.250	1.743.159.286	170						
76	294	Spierer Tütün İhr. Sanayi Ticaret A.Ş.	-	257	1.983.886.311	2.167.542.277	541.318.131	329.173.345	25.185	1.569.430.566	1.308						
77	304	Universal Yaprak Tütün Sanayi ve Tic. A.Ş.	-	266	1.954.386.304	2.199.959.056	373.475.740	55.272.697	31.803	2.006.511.949	502						
78	322	Filiz Gıda Sanayi ve Tic. A.Ş.	-	282	1.805.810.909	1.813.007.259	224.806.656	(-335.818.695)	7.337	357.234.167	110						
79	334	Magnesit A.Ş.	-	293	1.760.385.000	1.847.289.000	756.184.000	555.662.000	34.000	1.539.072.000	237						
80	343	Doğu İlaç Fab. A.Ş.	-	302	1.691.780.069	1.867.973.835	140.252.519	138.630.581	-	-	327						

500					Kamu	Özel	Üretimden	Satış Hasılatı	Öz Sermaye	Bilanço	Ücretle		
Büyük					Firma	Firma	Satışlar	(KDV Hariç)	Tutarı	Kân [V.Ö.]	Çalışan.		
Firma					Sıra	Sıra	(KDV Hariç)	Tutarı	Tutarı	İhracat Tutarı	Adeti		
Sıra	Sıra	Firma ve Müesseseler			No:	No:	[1.000 TL]	[1.000 TL]	[1.000 TL]	[1.000 TL]	[1.000 TL]	[1.000 TL]	
No I	No II				No:	No:	[1.000 TL]	[1.000 TL]	[1.000 TL]	[1.000 TL]	[1.000 TL]	[1.000 TL]	
81	352	Teknik Malzeme Ticaret ve San. A.Ş.			-	309	1.659.070.747	1.697.518.063	431.444.963	480.534.699	11.000	570.011.832	266
82	358	Konya Çimento Sanayii A.Ş.			-	315	1.637.577.930	1.643.949.309	993.586.453	243.822.418	-	-	182
83	360	Uki Uluslararası Konfeksiyon İmalat ve Tic. A.Ş.			-	317	1.628.160.860	1.640.040.860	395.691.857	243.016.827	28.198	1.435.650.981	1.236
84	361	Tam Gıda Sanayii ve Ticaret A.Ş.			-	318	1.627.776.710	1.693.192.766	401.009.981	372.769.619	2.464	119.568.476	470
85	364	Beksa Çelik Kord San. ve Tic. A.Ş.			-	321	1.615.457.386	1.648.666.707	2.997.299.040	506.508.627	9.297	472.374.866	203
86	366	Entaş Entegre Tavukçuluk San. ve Tic. A.Ş.			-	325	1.586.075.431	1.614.559.028	565.905.307	32.364.989	-	-	446
87	376	Glaxo Wellcome İlçları Sanayi A.Ş.			-	332	1.551.321.582	1.552.063.523	745.351.839	112.416.555	4.784	180.538.965	300
88	385	Dyo Sadolin Matbaa Mürekkepleri Sanayi ve Tic. A.Ş.			-	340	1.515.531.112	1.737.528.793	192.517.697	187.068.925	927	48.781.979	165
89	386	Baştaş Başkent Çimento Sanayi ve Tic. A.Ş.			-	341	1.513.126.264	1.513.126.264	1.092.977.304	537.343.100	-	-	243
90	393	Eczacı Başı Baxter Hastanesi Ürünleri San. ve Tic. A.Ş.			-	346	1.473.011.502	1.631.682.814	217.731.098	(-107.344.117)	1.037	55.928.000	311
91	396	Akzo Nobel Kemipol Kimya San. ve Tic. A.Ş.			-	349	1.447.896.524	1.652.981.018	298.692.579	197.638.789	126	7.575.243	307
92	397	Trakya Çimento Sanayii T.A.Ş.			-	350	1.445.766.029	1.445.766.029	1.188.073.648	(-173.685.816)	-	-	212
93	405	Transtürk Fren Donanım End. San. ve Tic. A.Ş.			-	356	1.403.762.149	1.485.185.916	306.685.809	89.319.596	1.291	58.905.356	225
94	406	ABB Elektrik Sanayi A.Ş.			-	357	1.394.404.458	2.031.479.763	219.537.722	(-24.822.809)	7.108	284.347.576	425
95	413	Oerlikon Kaynak Elektroları ve San. A.Ş.			-	364	1.370.646.300	1.411.329.640	412.282.594	403.679.169	1.450	68.077.525	440
96	415	Selkasan Kağıt ve Paketleme Malz. İmal San. ve Tic. A.Ş.			-	366	1.366.949.757	1.402.745.647	1.013.490.937	333.539.127	1.376	60.582.796	110
97	447	Özhen Entegre Tavukçuluk Ticaret ve Sanayi A.Ş.			-	398	1.244.161.075	1.306.874.979	287.286.336	55.316.582	25	1.019.125	193
98	449	Dimon Türk Tütün A.Ş.			-	400	1.238.422.780	1.256.707.851	257.281.810	(-48.936.960)	26.391	1.213.851.866	700
99	458	Beypi Beypazarı Tarımsal Üretim Paz. San. ve Tic. A.Ş.			-	406	1.202.606.261	1.794.992.051	397.858.039	127.319.479	-	-	312
100	460	İzka Kablo Metal Endüstri ve Tic. A.Ş.			-	408	1.190.781.730	1.239.348.730	447.375.000	-	4.500	204.110.656	170
101	466	İstanbul Motor Piston ve Pim Sanayi A.Ş.			-	414	1.159.651.233	1.159.651.233	825.974.461	543.031.088	2.073	103.070.108	425
102	473	Nursan Elektrik Donanım Sanayi ve Ticaret A.Ş.			-	421	1.138.359.763	1.166.976.712	201.628.912	69.353.208	7.412	357.297.085	525
103	488	Tusaş Motor Sanayii A.Ş.			54	-	1.104.500.000	1.440.611.959	1.858.245.943	613.930.910	21.245	973.782.789	399
104	493	Noksel Çelik Boru Sanayi A.Ş.			-	438	1.083.232.479	1.139.367.243	357.541.312	191.207.335	10.926	525.053.327	212
Genel Toplam							558.399.946.236	745.132.090.570	214.169.874.105	84.109.622.648	2.681.016	128.780.065.123	86.137

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Sayı:366, Eylül 1996 tarihli dergiden yararlanılarak tarafımızdan düzenlenmiştir.

(*) Sıralama üretimden satışlara göre yapılmıştır.

Tablo 23: 1996 Yılında Türkiye'nin 500 Büyük Firması Arasında Yabancı Sermayeli Kuruluşların Yeri ve Önemi

Sıra No I	Sıra No II	Firma ve Müesseseler	Kamu Firma Sıra No:	Özel Firma Sıra No:	Üretimden Satışlar (KDV Hariç) [1.000 TL]	Satış Hasılatı (KDV Hariç) Tutarı [1.000 TL]	Öz Sermaye Bilanço Tutarı [1.000 TL]	Kâr [V.Ö.] [1.000 TL]	İhracat Tutarı [1.000 \$]	İhracat Tutarı [1.000 TL]	Ücretle Çalışanların Adet
1	4	Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş.	4	-	73.704.752	73.704.752	38.551.538	7.207.133	150.000	13.688.800	6.832
2	7	Tofaş Türk Otomobil Fabrikası A.Ş.	-	2	61.830.799	63.400.093	24.344.967	6.980.099	245.341	18.826.860	5.497
3	9	Philsa Philip Morris Sabancı Sig. ve Tüt. San. ve Tic. A.Ş.	-	3	52.499.102	52.499.102	10.529.250	1.500.471	96	1.982	535
4	10	Oyak-Renault Otomobil Fabrikaları A.Ş.	-	4	45.443.358	45.589.715	19.391.204	12.761.499	35.535	3.219.273	3.366
5	11	Otasan Otomobil Sanayii A.Ş.	-	5	45.214.832	45.214.832	14.414.684	14.163.774	27.746	2.553.079	2.128
6	14	Mercedes-Benz Türk A.Ş.	-	7	39.555.717	50.745.853	5.367.557	4.543.282	194.795	18.288.462	2.720
7	22	Aygaz A.Ş.	-	14	25.238.422	28.916.215	8.431.066	4.834.340	1.040	89.608	735
8	23	Toyotasa Toyota Sabancı Otomotiv San. ve Tic. A.Ş.	-	15	24.514.316	29.247.671	21.436.281	2.267.137	2.882	248.414	796
9	25	Birisa Bridgestone Sabancı Lastik San ve Tic. A.Ş.	-	17	23.789.458	24.571.051	16.217.696	10.746.010	67.533	5.896.037	1.335
10	26	Peg Filo Elektrikli Gereçler San. A.Ş.	-	18	23.487.725	29.939.186	4.751.011	1.851.908	37.662	3.116.873	3.137
11	27	Goodyear Lastikleri T.A.Ş.	-	19	23.189.800	25.149.421	5.824.423	5.745.895	-	-	1.621
12	29	BMC Sanayi ve Ticaret A.Ş.	-	20	21.723.292	22.709.950	4.577.951	198.691	8.530	728.786	2.300
13	30	Türk Traktör ve Ziraat Mak. A.Ş.	-	21	21.491.414	21.511.674	6.562.599	6.343.355	15.878	1.523.170	1.225
14	35	Türk Pirelli Lastikleri A.Ş.	-	25	18.967.655	20.005.587	6.014.099	3.391.882	62.858	5.295.667	1.261
15	37	Vestel Elektronik San. ve Tic. A.Ş.	-	26	18.759.125	24.002.189	3.715.551	2.951.525	132.591	12.201.379	1.382
16	39	Marsa Kraft Jacobs Suchard Gıda San. ve Tic. A.Ş.	-	28	17.683.218	19.296.380	2.981.562	2.167.607	70.358	5.763.211	731
17	44	Netaş Northern Electric Telekomünikasyon A.Ş.	-	33	16.259.787	19.158.602	9.066.099	6.567.566	46.300	3.984.150	1.539
18	48	İzmir Demir Çelik Sanayi A.Ş.	-	37	15.911.314	16.185.452	12.74.309	294.289	148.196	12.149.621	584
19	51	İpragaz A.Ş.	-	40	15.174.851	15.574.790	5.425.735	1.715.810	-	-	589
20	53	Trakya Cam Sanayii A.Ş.	-	42	15.116.054	15.116.054	13.414.216	2.134.770	38.351	3.169.070	1.552
21	57	Paşabahçe Cam Sanayii ve Tic. A.Ş.	-	46	13.141.213	13.383.483	11.988.035	845.473	66.000	5.104.972	4.240
22	61	Borusan Birleşik Boru Fabrikaları A.Ş.	-	50	12.811.624	14.084.548	2.607.050	1.280.555	58.632	4.729.398	945
23	62	Simko Ticaret ve San. A.Ş.	-	51	12.618.586	16.723.606	2.525.669	1.720.043	20.433	1.503.028	2.500
24	63	Profilo Telra Elektronik San. ve Tic. A.Ş.	-	52	12.600.897	12.707.279	2.062.640	250.191	39.178	3.868.349	967
25	64	Delphi Packard Elektrik Sistemleri Ltd. Şti.	-	53	12.586.179	12.786.997	4.948.373	4.302.247	132.116	10.994.863	2.194
26	65	Alcatel Teletaş Telekomünikasyon Endüstri Tic. A.Ş.	-	54	12.579.572	12.579.572	3.842.495	2.458.128	20.600	2.214.603	654
27	69	Roche Müstehzarları San. ve Tic. A.Ş.	-	57	12.510.100	15.666.462	1.731.866	544.128	5.486	422.851	620

500

500			Kamu	Özel	Üretimden	Satış Hasılatı	Bilanço			Ücretle	
Büyük			Firma	Firma	Satışlar	(KDV Hariç)	Öz Sermaye	Kâr [V.Ö.]	İhracat Tutarı	İhracat Tutarı	Çalışanların
Sıra	Sıra	Firma ve Müesseseler	Sıra	Sıra	(KDV Hariç)	Tutarı	Tutarı	[1.000 TL]	[1.000 \$]	[1.000 TL]	Adet
No I	No II		No:	No:	[1.000 TL]	[1.000 TL]	[1.000 TL]	[1.000 TL]	[1.000 \$]	[1.000 TL]	
28	70	Opel Türkiye Ltd. Şti.	-	58	12.500.084	32.380.286	-	-	-	-	-
29	73	Otoyol San A.Ş.	-	60	12.291.485	12.291.485	3.191.637	1.842.746	11.444	963.541	1.131
30	76	Kırklareli Cam San. A.Ş.	-	63	12.097.529	12.097.529	5.597.792	537.117	44.077	3.433.630	1.346
31	82	Akçansa Çimento Sanayii ve Tic. A.Ş.	-	69	11.529.513	11.736.379	13.390.090	3.154.811	44.291	4.326.702	807
32	85	Türk Siemens Kablo ve Elektrik San. A.Ş.	-	72	11.240.411	11.240.411	3.874.603	2.467.050	55.457	3.803.117	694
33	94	Çukurova Çelik Endüstrisi A.Ş.	-	79	10.158.382	12.212.902	10.845.383	17.409	63.550	4.885.217	397
34	99	Mis Süt Sanayii A.Ş.	-	84	9.742.935	10.053.595	934.556	33.781	660	70.953	1.415
35	103	Türkiye Yağ ve Mamulâtı A.Ş. (Henkel-Turyağ)	-	88	9.347.587	9.554.034	954.149	43.763	6.815	633.401	457
36	105	Türk Henkel Kimyevi Maddeler San ve Tic. A.Ş.	-	90	9.310.425	9.468.277	2.111.817	1.396.813	5.500	512.915	418
37	108	M.A.N. Kamyon ve Otobüs San. A.Ş.	-	92	9.200.221	9.431.302	3.220.625	557.904	38.943	3.400.000	950
38	116	R.J. Reynolds Tütün Sanayi A.Ş.	-	100	8.698.400	8.698.400	4.331.473	88.165	67.104	5.626.061	250
39	120	AEG Eti Elektrik Endüstrisi A.Ş.	-	104	8.433.341	8.433.341	843.182	(-1.167.779)	63.750	5.366.932	804
40	122	Ciba Geigy İlaç ve Kimya Ürünleri San. ve Tic. A.Ş.	-	106	8.170.245	9.696.315	-	-	-	-	-
41	123	Anadolu Isuzu Otomotiv Sanayii ve Tic. A.Ş.	-	107	8.158.576	9.212.509	3.090.805	2.473.881	3.462	284.743	470
42	132	Volkswagen Elektrik Sistemleri A.Ş.	-	115	7.620.669	7.623.627	1.083.018	363.479	94.308	7.620.669	1.238
43	134	Sandoz Ürünleri İlaç Gıda Kimya ve Tohum San. A.Ş.	-	117	7.552.500	8.209.240	1.650.644	858.715	12.808	1.036.187	516
44	138	Çukurova Sanayi İşletmeleri T.A.Ş.	-	121	7.400.541	9.042.086	4.455.819	169.768	34.669	4.119.284	1.727
45	147	Türk Hoechst San. ve Tic. A.Ş.	-	129	6.918.196	7.734.113	1.984.433	1.104.107	10.059	951.240	812
46	163	Dusa Endüstriyel İplik Sanayi ve Tic. A.Ş.	-	141	6.170.824	6.170.824	3.779.023	957.240	34.638	2.757.884	294
47	164	Elbo Gaz Mamülleri ve Kont. Cihz. San. ve Tic. A.Ş.	-	142	6.150.552	6.344.614	1.290.228	8.825	43.778	4.001.318	490
48	165	Bosch San. ve Tic. A.Ş.	-	143	6.121.598	10.427.788	3.897.947	-	58.096	4.837.120	1.038
49	173	Tat Konserveler Sanayii A.Ş.	-	150	5.938.230	5.973.011	3.151.805	666.185	35.323	3.304.794	1.203
50	180	Mobil Oil Türk A.Ş.	-	157	5.763.629	102.018.279	3.005.729	1.526.323	353	27.451	253
51	181	Mako Elektrik San. ve Tic. A.Ş.	-	158	5.727.909	5.727.909	2.085.130	910.829	4.309	426.951	756
52	183	ÇBS Boya-Kimya San. ve Tic. A.Ş.	-	160	5.695.091	7.878.328	955.540	334.851	18.071	1.552.234	178
53	184	Tusaş Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş.	-	161	5.689.532	5.735.121	6.669.774	2.661.391	62.344	4.984.742	2.241
54	185	Spierer Tütün İhr. Sanayi Ticaret A.Ş.	-	162	5.655.445	5.696.238	1.164.237	1.119.548	37.641	4.241.840	892

Sıra No I	Sıra No II	Firma ve Müesseseler	Kamu Firma Sıra No:	Özel Firma Sıra No:	Üretimden Satışlar (KDV Hariç) [1.000 TL]	Satış Hasılatı (KDV Hariç) Tutarı [1.000 TL]	Öz Sermaye Bilanço Kârı [V.Ö.] [1.000 TL]	İhracat Tutarı [1.000 \$]	İhracat Tutarı [1.000 TL]	Ücretler Çalışanların Adet	
55	186	BP Petrolleri A.Ş.	-	163	5.628.900	59.073.509	3.781.188	1.683.438	-	281	
56	188	Glaxo Wellcome İlaçları Sanayi A.Ş.	-	165	5.591.568	5.592.197	1.349.616	421.206	6.014	476.444	353
57	195	İpek Kağıt Sanayi ve Ticaret A.Ş.	-	172	5.318.014	5.626.159	3.739.093	698.828	15.339	1.409.803	317
58	197	Stanwood Orkan Ürünleri Sanayi A.Ş.	-	174	5.262.196	6.950.394	1.136.764	(-268.706)	1.532	137.985	487
59	198	Universal Yaprak Tütün Sanayi ve Tic. A.Ş.	-	175	5.228.567	5.829.024	722.746	183.005	-48.201	5.138.915	502
60	211	The Shell Comany of Turkey Ltd.	-	185	4.966.149	92.060.045	2.190.663	1.068.440	920	79.450	292
61	214	Mannesmann Sütmerbank Boru Endüstrisi T.A.Ş.	-	188	4.928.377	5.127.598	1.149.574	560.170	12.515	1.046.244	490
62	222	Dimon Türk Tütün A.Ş.	-	195	4.823.138	4.966.332	357.896	(-240.687)	44.619	4.677.725	444
63	226	Med Union Containers A.Ş.	-	198	4.767.400	5.724.785	1.583.393	29.638	60.313	4.667.998	676
64	230	Aslan Çimento A.Ş.	-	202	4.682.789	4.809.534	1.686.564	436.958	-	88.037	445
65	233	Levi Starauss İstanbul Konfeksiyon San. ve Tic. A.Ş.	-	205	4.651.548	5.135.492	1.027.654	1.479.980	20.532	1.642.598	575
66	235	Demirer Kablo Tesisleri A.Ş.	-	207	4.603.365	4.844.591	2.646.662	99.173	26.511	2.172.761	280
67	237	Alcatel Kablo Endüstri ve Ticaret A.Ş.	-	209	4.556.857	5.194.756	721.104	-	20.961	2.107.186	267
68	240	Filiz Gıda Sanayi ve Tic. A.Ş.	-	212	4.472.864	4.472.864	1.933.571	(-290.684)	11.298	982.558	130
69	254	Türk Tuborg Bira ve Malt Sanayii A.Ş.	-	225	4.249.849	4.249.849	3.045.771	101.498	2.669	238.646	483
70	257	EKS Eczacıbaşı Kora Seramik San. ve Tic. A.Ş.	-	228	4.141.315	4.151.315	2.662.601	44.129	12.054	1.228.254	800
71	261	Bayer Türk Kimya San. Ltd. Şii.	-	231	4.110.350	9.593.286	2.374.121	1.510.449	5.773	441.244	587
72	265	Colgate-Palmolive Hacı Şakir Sabun San. ve Tic. A.Ş.	-	235	4.062.244	4.062.244	1.135.790	591.709	16.814	1.462.103	214
73	270	Ortadoğu Rulman San. ve Tic. A.Ş.	-	239	3.943.536	4.193.430	2.745.183	1.349.344	11.080	978.334	843
74	284	Dinarsu İmalat ve Tic. T.A.Ş.	-	252	3.780.075	3.780.075	1.416.587	313.708	8.313	694.244	1.050
75	288	Bayer İlaç Fabrikaları A.Ş.	-	255	3.709.131	3.710.181	1.083.763	198.688	-	-	290
76	292	Coats Türkiye İplik Sanayii A.Ş.	-	258	3.646.269	3.808.518	1.216.179	1.014.440	2.411	184.046	907
77	301	Eczacıbaşı-Baxter Hastane Ürünleri San. ve Tic. A.Ş.	-	266	3.559.786	3.998.256	331.458	114.718	1.838	182.103	340
78	304	FMC Nurof Savunma Sanayii A.Ş.	-	269	3.555.442	3.555.442	1.291.000	1.192.023	-	-	315
79	314	Konya Çimento Sanayii A.Ş.	-	276	3.386.194	3.392.911	1.726.439	698.509	-	-	175
80	321	Teknik Malzeme San. ve Tic. A.Ş.	-	283	3.342.673	3.380.038	624.089	585.018	20.000	1.960.838	237
81	323	Vertab Tütün Sanayi ve Tic. A.Ş.	-	284	3.322.012	3.355.623	575.519	447.419	38.953	3.138.577	534

500

Büyük

Firma

Sıra No I	Sıra No II	Firma ve Müesseseler	Kamu Firma Sıra No:	Özel Firma Sıra No:	Üretimden Satışlar (KDV Hariç) [1.000 TL]	Satış Hasılatı (KDV Hariç) Tutarı [1.000 TL]	Öz Sermaye Tutarı [1.000 TL]	Bilanço Kârı [V.Ö.] [1.000 TL]	İhracat Tutarı [1.000 \$]	İhracat Tutarı [1.000 TL]	Ücretle Çalışanların Adet
82	333	Sanofi-Doğu ilaç A.Ş.	-	293	3.229.748	3.626.600	113.947	(-18.420)	4	334	330
83	339	Denizli Çimento Sanayii T.A.Ş.	-	299	3.201.262	3.388.524	2.031.341	(-98.772)	138	10.660	215
84	342	Merloni Elettrodomestici Beyaz Eşya San. ve Tic. A.Ş.	-	301	3.171.418	6.537.034	2.500.915	111.656	16.949	1.406.260	426
85	355	Tam Gıda San. ve Tic. A.Ş.	-	313	3.023.177	3.072.539	840.592	981.644	3.959	327.907	572
86	363	Beypi Beypazarı Tarımsal Üretim Paz. San. ve Tic. A.Ş.	-	321	2.948.197	4.328.481	549.456	(-24.824)	-	-	361
87	382	Magnesit A.Ş.	-	338	2.764.456	2.928.798	728.948	135.815	30.000	2.402.582	214
88	383	Beksa Çelik Kord San. ve Tic. A.Ş.	-	339	2.763.126	2.844.113	4.685.646	405.254	8.894	748.378	213
89	387	Delphi Teknik Oto Yan San. Ltd. Şti.	-	343	2.745.443	3.010.361	739.673	1.096.247	27.935	2.260.536	156
90	392	Sezginler Gıda Sanayi ve Tic. A.Ş.	-	348	2.713.014	11.330.320	2.388.468	501.089	22.747	2.154.372	531
91	393	Akzo Nabel Kemipol Kimya San. ve Tic. A.Ş.	-	349	2.710.805	3.148.344	712.815	537.180	134	14.498	342
92	401	Baştaş Başkent Çimento Sanayii ve Tic. A.Ş.	-	356	2.620.965	2.634.101	1.946.320	832.210	-	-	245
93	422	Perfetti Gıda Sanayi ve Tic. A.Ş.	-	376	2.476.341	2.534.307	529.827	100.810	15.438	1.254.680	391
94	426	DYO Sadolin Matbaa Mürekkepleri Sanayi ve Tic. A.Ş.	-	380	2.444.208	2.503.370	463.356	359.147	960	82.849	177
95	430	Çelikord A.Ş.	-	384	2.422.290	2.422.290	1.727.134	415.078	12.233	1.082.266	240
96	433	Oerlikon Kaynak Elektrodları ve San. A.Ş.	-	387	2.400.901	2.591.423	796.483	401.079	2.745	215.348	475
97	435	Özhen Entegre Tavukçuluk Tic. ve San. A.Ş.	-	389	2.387.644	2.450.871	439.965	27.587	-	-	200
98	440	Tuşaş Motor Sanayii A.Ş.	-	394	2.325.053	2.711.339	3.555.672	1.375.789	24.156	2.238.278	415
99	443	Van Leer Saf Plastik San. ve Tic. a.Ş.	-	396	2.305.319	2.305.319	1.171.298	70.111	8.430	676.735	473
100	456	Jantaş Jant Sanayi ve Ticaret A.Ş.	-	407	2.262.293	2.382.497	709.736	208.813	8.026	705.318	600
101	461	Entaş Entegre Tavukçuluk San. ve Tic. A.Ş.	-	411	2.249.387	2.256.539	650.353	-	-	-	410
102	464	Noksel Çelik Boru Sanayi A.Ş.	-	414	2.226.487	2.446.211	704.502	338.115	10.506	825.302	200
103	482	Besan Besin San. ve Tic. A.Ş.	-	432	2.126.202	2.360.131	586.703	(-444.814)	1.260	106.288	419
104	490	Progıda Tarım Ürünleri San. ve Tic. A.Ş.	-	440	2.106.104	2.719.843	52.340	(-29.656)	29.175	2.058.119	262
105	500	Nursan Elektrik Donanım Sanayi ve Tic. A.Ş.	-	449	2.058.531	2.103.612	548.609	142.416	14.448	1.075.039	540

GENEL TOPLAM

1.091.659.991 1.444.833.874 412.986.452 153.340.695 3.106.384 267.533.274 93.483

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Sayı:378, Eylül 1997.tarihli dergiden yararlanılarak tarafımızdan düzenlenmiştir.

(*) Sıralama üretimden satışlara göre yapılmıştır.

Varlık Devir Hızı

Şirketlerin toplam varlıkları, toplam satışlarına oranlandığında bir yıl içinde şirketlerin parayı kaç kere döndürdüğü ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de finans giderlerinin yüksek olmasının nedenlerinden biride bu oranın küçük olmasından, yani şirketlerin faaliyetlerine bağladıkları paraların yeterli hızla döndürülememesinden ileri gelmektedir. Para ne kadar hızlı dönerse maliyetler o kadar düşer. Bu orana varlık (aktif) devir hızı denmektedir. 500 büyük şirket içinde özel büyük şirketler için 1983-1996 arası devir hızları ortalaması 1.5 civarındadır. 1996’da BBF genelinde varlık devir hızı bir önceki yıla göre 1.36’dan 1.40’a yükselmiştir. Yıllık devirlerin ortalamadan sapmadıkları, yani istikrarlı olduğu görülmektedir. Devir hızlarındaki istikralı görüntü, olumlu bir görüntü değildir. Aktif devir hızının çok yavaş olması ve yılları itibariyle bir artış sağlanamaması sonucu finansman giderlerinin ağırlaşmasına neden olmakta ve şirketlerin rekabet güçlerini olumsuz olarak etkilemektedir.

4. Özsermaye

Türkiye’de ilk 500 şirketin 1996 yılındaki özsermayeleri toplamı 1.863.291.751 milyar TL’dir. Bunun %22.1’ini oluşturan 412.986.452 milyon TL’si yabancı sermayeli kuruluşlara aittir. 1995 yılına göre 500 şirketin özsermayeleri %92.4 oranında gelişirken, yabancı sermayeli kuruluşların özsermayelerindeki artış %92.5 olmuştur. 1995 yılında Türkiye’nin ilk 500 büyük şirketi arasına giren yabancı sermayeli şirketler toplamı özsermayenin ancak %42.6’sını karşılarken, 1996 yılında bu oran %22.1’e düşmüştür.

1996 yılında özsermaye bakımından 10 milyar TL'nin üzerinde bulunan yabancı sermayeli şirket sayısı 11 tanedir. Bu şirketlerin toplam özsermayeleri 194.722.807 milyon TL'dir. Bu miktar 105 yabancı sermayeli şirketin toplam sermayelerinin %47'sini 500 şirketin toplam özsermayelerinin ise %1'ini teşkil etmektedir. Bu durum Türk ekonomisinde özsermayesi 10 milyar TL'nin üzerinde bulunan yabancı sermayeli şirketlerin kendi içinde önemli bir yere sahip olduğunu ancak ilk 500 şirket arasında oldukça düşük olduğu görülmektedir. Özsermayeleri 10 milyar TL'nin üstünde olan 11 şirket özsermaye sıralamasında 500 büyük şirket arasında ilk 100 arasına girmektedir.

5. İstihdam

Türkiye'nin en büyük 500 şirketinde 1995 yılında 539.238 bin kişi istihdam edilmektedir. Bunun %16'sını teşkil eden 86.137 bin kişisi yabancı sermayeli şirketlerde çalışmaktadır. 1996 yılında ise 500 şirkette toplam 545.988 bin kişi istihdam edilirken, bunun %17.1'ini teşkil eden 93.483 bin kişide yabancı sermayeli şirketlerde dir.

Gerek 500 büyük sanayi kuruluşunda, gerekse yabancı sermayeli kuruluşlarda belirli bir artış sağlanmış olup, 500 büyük şirkette istihdam %1.2 oranında artış gösterirken, yabancı sermaye kuruluşlarında %8 oranında bir artış gözlenmiştir. Bütün bu veriler yabancı sermayeli şirketlerin genel istihdam seviyesi üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir.

500 büyük şirkette 1996 yılı istihdam dağılımında gıda, içki ve tütün sanayii %26.31 ile ilk sırayı almıştır. 1995 yılında da aynı sektör %27.35 payla ilk sırayı almıştı. İkinci sırada %25.01 ile tekstil sektörü bulunmaktadır. Üçüncü sırada dayanıklı tüketim ve yatırım malı üreten sektör %18.95'lik pay almaktadır. Yabancı sermayeli şirketlerde ise istihdam dağılımında ilk sırayı Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları, ikinci sırayı Tofaş Türk Otomobil Fabrikası, üçüncü sırayı ise Paşabahçe Cam Sanayii A.Ş. almaktadır.

6. İhracat

1996 yılında Türkiye'nin en büyük 500 şirketinin gerçekleştirmiş olduğu ihracat 10.250.472 milyon ABD dolarıdır. Bunun %31'ini oluşturan 3.106.384 milyon dolarlık kısmı yabancı sermayeli şirketler tarafından yapılmıştır. 1996 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı 24.500 0 milyon dolar olmuştur. 500 büyük şirket toplam ihracatın %41.9'unu karşılarken yabancı sermayeli şirketler ise, toplam ihracatın %12.7'sini oluşturmaktadır.

Tablo'24 de görüleceği üzere, 1996 yılında 1995 yılına göre 500 büyük şirketin görelî üstünlüğünü yitirmekte olduğudur. 1995 yılında sanayii ürünleri ihracatının %46'sını gerçekleştiren 500 büyük şirket 1996 yılında %44 ile yetinmek zorunda kalmıştır. Ancak yine de sanayi ürünleri ihracatında gerek Türkiye, gerekse 500 büyük şirkette artış olmuştur. Buna karşın 500 büyük şirketin toplam ihracatındaki payı düşmüştür. Yabancı sermayeli kuruluşlar için belirli bir artış görülüyor ise de, bu oranlar Türk ekonomisinde yabancı sermayeli şirketlerin ihracat içindeki paylarının oldukça küçük olduğunu göstermektedir.

Tablo 24: Türkiye’de 500 Büyük Şirket ve Yabancı Sermayeli Kuruluşların İhracat

Karşılaştırması		
	Sanayi İhracatı	Toplam İhracat
	(Madencilik+İmalat)	
	(Milyon \$)	(Milyon \$)
<u>1995</u>		
Türkiye	20,689,000	21,636,000
BBF	9,539,326	9,539,326
YSK	2,681,016	
BBF/Türkiye	46.1	113.3
YSK/Türkiye	13	12.4
<u>1996</u>		
Türkiye	23,300,000	24,500,000
BBF	10,250,472	10,250,472
YSK	3,106,384	
BBF/Türkiye	44	41.9
YSK/Türkiye	13.3	12.7

Kaynak: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 1997 Yılı Programı.

1996 yılında en fazla ihracat yapan şirketler arasında 347.8 milyon dolarla, Tekel ilk sırayı almıştır, 1995 yılı ihracat birincisi, Çolakoğlu Metalurji kuruluşu 270.2 milyon dolarla 1996’da ikinci sıradadır. Üçüncü sırada 245.3 milyon dolarla Tofaş bulunmaktadır. Tofaş 1996’da da üçüncü sırasını korumuştur.

Yabancı sermayeli şirketlerde durum, 245.3 milyon dolarla Tofaş ilk sırayı, 194.8 milyon dolarla Mercedes-Benz ikinci sırayı, 150.0 milyon dolarla da üçüncü sırayı Ereğli Demir-Çelik Fabrikaları almaktadır.

7. 500 Büyük Şirket İçindeki VSK İle İlgili Göstergeler

Tablo 25: Yerli şirketler ve YSK'ların 1996 yılı faaliyetlerinin karşılaştırılması

	YSK Değişme (%)	Yerli Firmalar Değişme (%)	Değişme Hızları Arasındaki Fark (%)=(1)-(2)
Üretimden Satışlar	95	63	32
Satış Hasılatı	94	93	1
Bilanço Kârı	82	85	-3
Özsermaye	92	92	0
Çalışan Sayısı	8	1	7
Net Aktif Toplamı	93	87	6
Brüt Katma Değer	97	109	-12
İhracat	16	4	12

Kaynak: İSO İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Çeşitli Sayıları.

Tablo :25'de Yabancı sermaye şirketlerde brüt katma değer ve bilanço kârı dışındaki bütün kalemlerde % olarak artış görülmektedir.1996 yılında yerli şirketlere oranla YSK'ların lehinde bir gelişme kaydedilmiştir. En önemli gelişmeler üretimden satışlar ve ihracat kalemlerinde gözlenmiştir. Bunun yanında çalışanların sayısının aynı dönemde yerli şirketlerde sadece %1 artarken, YSK'larda %8 artmış olması ayrıca dikkate değer bir husustur. Brüt Katma Değer kaleminde yerli şirketlerde artış buna karşın YSK'larda düşüş görülmektedir. 1996 yılında BBF'nın yarattığı brüt katma değer bir önceki yıla göre, cari fiyatlarla % 108.9 oranında artarak 868.796 milyar TL'den 1.815.085 milyar TL'ye yükselmiştir⁽¹⁴⁴⁾.

YSK'ların sanayi sektöründe tesadüfi bir dağılım izlemediği ve belirli sektörlerde yoğunlaştığını gözönünde tutmak gerekir. Yerli şirketlerle YSK'ların arasında sağlıklı bir karşılaştırma yapabilmek için yerli şirketler arasındaki ağırlıklı dağılımı YSK'larla uyum gösteren bir örneğin belirli kriterlere göre seçilmesi ve bu örnek ile YSK'lar arasında bir karşılaştırma yapılması gerekir.

¹⁴⁴İSO, 500 Büyük Sanayi Kuruluşu, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Eylül 1996-1997, Sayı:366-387.

Tablo 26: 500 Büyük Firma ve YSK İle İlgili Göstergeler

(1997 Milyon TL.)

Yıllar	Firma Sayısı	Üretimden Satışlar	Satış Hasılatı	Brüt Katma Değer	Özsermaye	Net Aktif Toplamı	Bilanço Kârı	İhracat	Ücretli Çalışan Sayısı
1990									
BBF	500	125.064.944.4	156.597.006.8	44,228,933.8	45,227,551.3	133,962,359.1	7,316,176.6	15,625,708.4	703,323
YSK	82	25.422.9	32.113.2	40.457.7	7.293.9	19,043.3	2,745.3	3.825.8	90,494
1991									
BBF	500	213,756,022.1	261,434,981.3	72,519,018.7	59,102,465.3	214,889,501.1	-5,930,805.8	25,804,290.8	680,833
YSK	83	64,043.2	73,125.6	31,121.4	13,256.2	42,125.6	5,214.4	16,487.7	80,306
1992									
BBF	500	382,142,200.6	468,941,012.8	131,217,437.7	97,290,438.8	358,160,361.1	967,896.1	44,436,601.1	651,339
YSK	86	82,402.3	101,968.8	25,270.7	20,596.3	60,544.4	9,015.1	13,252.7	85,585
1993									
BBF	500	688,721,867.4	850,495,798.8	236,998,135.4	152,273,047.8	668,448,280.3	18,663,182.3	74,555,828.6	626,701
YSK	89	122,914.6	173,112.1	52,125.6	27,001.8	69,811.8	16,206.2	16,117.7	73,861
1994									
BBF	500	1,297,550,009.3	1,566,126,628.1	425,485,875.2	356,619,217.4	1,434,834,067.9	72,900,782.8	268,628,002.7	596,251
YSK	102	263,598.3	274,137.4	77,594.1	98,116.2	264,630.4	61,158.2	87,695.9	85,893
1995									
BBF	500	2,425,645,879.2	2,980,565,542.6	868,796,074.1	968,492,662.8	2,492,066,723.3	248,579,041.5	449,704,987.8	539,238
YSK	104	558,399.9	745,132.1	197,545.2	214,169.9	524,348.2	84,109.6	128,780.1	86,137
1996									
BBF	500	4,569,091.8	5,775,097.2	1,815,085.4	1,863,291.8	4,676,414.6	457,548.1	871,293,741.0	545,988
YSK	105	1,091,659.9	1,444,833.8	388,426.2	412,986.5	1,174,623.2	153,340.7	267,553.3	93,483

II. YABANCI SERMAYE KONUSUNDAKİ SORUNLAR BEKLENTİLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

A. Sorunları

Türkiye’de yabancı sermayenin 39 yıllık bir geçmişi olmasına rağmen, bu konuda yapılan uluslararası incelemeler de yeterli ilerlemenin kaydedilmediğini görüyoruz. Türkiye’de yabancı sermaye yatırımlarına tanınan teşviğin, dünyanın en liberal teşviklerinden birisi olduğunu düşünürsek, yabancı sermayede öngörülen hedefe ulaşamaması düşündürücüdür. Öyleki 1980 yılı sonrası, Türkiye’de yerli yatırımın teşvik edildiği her alanda yabancı sermaye yatırımlarının da teşvik edilmesi, yabancı sermaye yatırımlarını önemli ölçüde artırmış, fakat bu artış, İspanya, Portekiz, Yunanistan gibi, Türkiye ile aynı kategorideki ülkelere gelen yabancı sermaye miktarı ile kıyaslanamayacak kadar az gerçekleşmiştir⁽¹⁴⁵⁾.

Ülkemizin iç pazar büyüklüğü, coğrafi konumu nedeniyle çevresindeki gelişmekte olan pazarlar, satın alma gücü, altyapısı, yönetici düzeyinde iyi yetişmiş insan gücü, eğitilebilir ve çalışkan işçisi ve de liberal yabancı sermaye mevzuatı gözönüne alındığında yabancı sermaye girişinin çok daha yüksek seviyelerde gerçekleşmesi beklenmektedir. Ancak, başta enflasyon olmak üzere yıllardır makro ekonomik dengenin sağlanamamış olması, ekonomik istikrarsızlık yaratmakta ve yabancı sermaye için caydırıcı olmaktadır⁽¹⁴⁶⁾.

¹⁴⁵ YASED, İnceleme Yarışması II. Avrupa Ekonomik Topluluğu İle Bütünleşmede Yabancı Sermaye Yatırımlarının Rolü, Yayın No.34, 1989, s.82.

¹⁴⁶ Çiğdem TÜZÜN, Ekonomik Forum “Yabancı Sermaye ve Gümrük Birliği” TOBB Aylık Dergisi, Yıl:3, Sayı:2, 15 Şubat 1996, s.28.

1990'ların başından beri, dünyada yabancı yatırımlar artmakta Türkiye'ye rakip sayılabilecek pekçok ülkeler ise bu yatırımlardan önemli paylar alırken, Türkiye yerinde saymakta, hatta geriye gitmektedir. Özellikle Eski Doğu Bloku ülkelerinin çok atak özelleştirme programları uygulaması ile Türkiye'nin önem sıralamasındaki yerini eski Pasifik ve Doğu Bloku ülkeleri almıştır. 1995 ve 1996 yıllarında ise Türkiye'de ilk kez yeni yabancı yatırımlar durma noktasına gelmiş, mevcut yabancı yatırımlar arasında yeni yatırım kararlarını erteleyenler olmuştur⁽¹⁴⁷⁾.

Bunun nedenini gerek yurt içinde gerekse yurt dışında farklı kurumlarca yürütülen birçok çalışmada Türkiye'nin yabancı sermaye çekememesinin nedenleri araştırılmış rakip ülkelere göre üstünlükleri ve zayıf yönleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Buna göre;

- Türkiye, en başta 60 milyonu aşan dinamik toplam nüfus içinde çalışabilenlerin sayısının fazla olduğu ve kişi başına 5.000 ABD doları dolayındaki satınalma gücü paritesi ile dünyanın en büyük 15-20 pazarından birisi bulunduğu,

- Türk tüketicisinin yeniliğe son derece açık olduğunu ve yeni ürünler alacak satınalma gücüne sahip olduğu ve bu nedenle tüketim pazarı olarak yabancı yatırımcılar için geçerli bir pazar olduğu,

- Türkiye'nin VISA kredi kartı sayısı bakımından şu anda Avrupa'da dördüncü sırada bulunduğu,

- Yeni açılan büyük mağazaların stoklarını hesaplanan sürenin dörtte birinde tükettikleri,

- Türkiye'nin dünyanın siyah beyaz TV'den renkli TV'ye geçiş sürati en yüksek ülkesi olduğu bilinmektedir.

¹⁴⁷ YASED, Yab.Ser.Der.Bülten.....,Temmuz 1996.s.12.

Bu gerçekler Türkiye'nin iç pazarı ile ilgilidir. İç pazarın ötesinde Türkiye, Doğu Avrupa, Orta Asya ve Orta Doğu üçgeninin tam ortasında, bütün bu pazarlara çok yakın ilişki içinde bir ülkedir. Yine Türkiye'de çalışmakta olan yabancıların ifadeleriyle;

- Türkiye kalifiye olmayan işgücünün eğitilebilirliği ve verimliliği açısından, pek çok gelişmiş ülkeden daha iyi durumdadır. Bunun yanında, çok iyi eğitilmiş bir yönetici sınıf ve ortaklık yapmak içinde son derece dinamik bir girişimci sınıfın bulunduğu,

- Telekomünikasyon olanaklarının Batı seviyesinde bulunması ve,

- Enerji yeterliliği, dışa açıklığı,

gibi birçok faktör açısından Türkiye'nin "üstünlüklerinden" (148);

- Ekonomik altyapıdaki yetersizlik,

- Komşularıyla ilişkileri,

- Çağdaş demokrasi anlayışındaki eksiklikler,

- yetersiz teknolojik düzey,

gibi faktörler açısından "zayıf" yönlerinden söz edilmiştir.

Şekil 1:'de yabancı sermayenin gelişinde yetersizliğe neden olan eksiklikler, Türkiye ve yabancı sermaye açısından sorun teşkil etmektedir. Bu sorunların çözülmeye başlaması ve GB'nin yerine oturmasıyla, Türkiye'ye yabancı sermaye girişinde şimdi yılda 1 milyar doları zor bulan miktar kolayca 5-10 milyar dolara çıkacağı beklenmektedir. (149).

¹⁴⁸ Abdurrahman ARIMAN, **İşveren Dergisi**, "Türkiye'de Yabancı Yatırımlar", Şubat 1997, s.11.

¹⁴⁹ TUGIAD, **2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımları: XVI-YABANCI SERMAYE**", Simge Ofis Matbaacılık, Yıl 1996, s.6.

Tablo 27: Türkiye'nin Yabancı Sermaye Açısından Değerlendirilmesi

Türkiye'nin Güçlü ve Zayıf Yönleri

GÜÇLÜ YÖNLER

İnsan kaynakları

- Genç nüfus
- Eğitilmiş yönetici
- Ortaklığa olumlu yaklaşan dinamik girişimci
- Ucuz ve verimli iş gücü

İç Pazarın Yapısı:

- Sürekli büyüyen tüketici kitlesi
- Sosyal yaşantı
- Alım gücü

Coğrafi Konum:

- Orta Doğu, Doğu Avrupa ve
- Eski Sovyet Cumhuriyetleri'ne hakim stratejik konumu

Yasal Altyapı:

- Yabancı sermayeyi teşvik kanunu
- Yabancı sermaye çerçeve kararı
- Patent haklarının korunması yasası
- Tüketicinin korunması yasası
- Rekabetin korunması yasası
- Markaların korunması hakkında KHK

Fiziki Altyapı:

- Organize sanayi bölgeleri
- Ulaşım ağı
- Hammadde temini kolaylığı
- Doğal kaynakların fazlalığı

İzlenen Ekonomik Politikalar:

- Uygulanan serbest piyasa ekonomisi
- Yabancı sermayeye uygulanan teşvikler
- Yatırım maliyetlerinin düşüklüğü
- Uygun rekabet ortamı

ZAYIF YÖNLER

Siyasi İstikrar:

- Sık değişen hükümetler ve istikrarsız koalisyonlar

Demokrasi:

- Batı standartlarında demokratik kurum ve kuruluşların yerleşmemiş olması
- Terör

Ekonomik Göstergeler:

- Yüksek enflasyon
- Dış ticaret açığı
- İç ve dış borç politikalarının yetersizliği
- Bütçe açığı
- Kredi maliyetlerinin Yüksekliği
- Yerli üreticiler karşısında prosedürler belgelendirme, vergilendirmede haksız rekabet

Türkiye'ye ve Türk İşletmelerine Duyulan Güven:

- Uluslararası anlaşmalara uyulmaması
- Yönetimin vaatlerini gerçekleştirmemesi
- Geçmişte taahhütlerini yerine getirmeyen, olumsuz imaj bırakan Türk şirketleri

Kurumsal Altyapı:

- Gerçekleştirilememiş özelleştirme
- Sermaye piyasasının yeterince gelişmemiş olması
- Geleceğe yönelik enerji politikalarının bulunmaması
- Sık değişen mevzuat
- Bürokrasinin yıldırıcılığı

Komşularla İlişkiler:

- Çeşitli gerekçelerle gündeme gelen tartışmalar

Kaynak: TUGİAD, "2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımları: XVI-

Yaklaşımları-YABANCI SERMAYE" Yıl 1996, s.65.

B. Beklentiler

01.01.1996 günü başlayan Gümrük Birliği, değişik kesimlerden pekçok değerlendirmeyi de beraberinde getirdi. Gümrük Birliğine girmekle sorunların kendiliğinden hallolacağını düşünene geniş bir kesim olduğu gibi, sorunların artacağını, hatta Türkiye'nin bu artan sorunların altında ezileceğini düşünenerde olmuştur (150).Türkiye gibi gelişme yolunda olan bir ülkenin kendisinden daha zengin ülkeler grubu ile Gümrük Birliği bazında oldukça ileri seviyede bir ekonomik birleşmeye gitmesi, ülkeler ve bölgeler arasındaki gelişme seviyesi farkını daha da arttıracak, kaynakların AB'ne akmasına yol açabilecektir. Bunun sonucunda zengin ülkeler daha zengin, fakirler ise daha fakir bir konuma düşebilecektir. Gümrük Birliği konusunda K.Hansch'ın sözleri gelişkili bir durum olmakla birlikte şu şekilde özetlenebilir:

“Avrupa Türkiye'yi hem istiyor, hem de istemiyor. İstiyor, çünkü yanıtbaşında, hızla büyüyen 63 milyonluk önemli bir pazardan hem ucuz mal almak ve ucuz iş gücünden yararlanmak ve hem de bu pazara mal satmak istiyor. İstemiyor, çünkü kendi kültüründen olmayan 63 milyonluk müslüman bir ülkenin eşit haklarla kendilerine bağlayarak bölgesel ekonomik güç olmaması için ekonomik ilişkilerinin hızla gelişmesini pek arzu etmiyor. Gümrük Birliği, Avrupa için en uygun bir formül olup, sadece sanayi mallarının serbest dolaşımını öngörmesi sebebiyle de Batı'nın bir tercihidir. Malları üreten el emeğinin serbest dolaşımını kapsamaması ise, Türkiye'nin aleyhinedir”(151).

AB ile Türkiye arasında gerçekleşen ve tavsiye niteliğinde olan bu anlaşma sadece ticaret anlaşması değil, rekabet yasalarıyla, adalet sistemiyle, denetim, muhasebe, finans sistemiyle Avrupa Birliği ile uyum sağlanması gereken bir anlaşmadır. Bu anlaşmanın sonucunda Türkiye ve AB tarafı ekonomilerinin farklı kesimlerini değişik ölçüde etkileyebileceği düşünölmüştür. Etkilenecek kesimlerden bir tanesinde yatırım amaçlı

¹⁵⁰ Yavuz CANEVİ, Ekonomik Forum, “GB Yetmez, Yabancılar İstikrara Bakacak”, **TOBB Aylık Dergisi**, Yıl:3, Sayı:2, 15 Şubat 1996, s.22.

¹⁵¹ KARLUK, Güm.Bir.Dön.Türkiye..., s.311.

yabancı sermaye, hem Türkiye hem de yabancı sermaye açısından Türkiye'nin hangi blokta değerlendirilmesi gerektiği yönünde bir "kimlik bunalımı" söz konusuydu. Türkiye Ortadoğu ülkesi mi, İslam ülkesi mi yoksa, Türk Cumhuriyetlerinin liderliğine soyunan bir ülke mi? Gümrük Birliği Anlaşması ile kısmen de olsa Türkiye'nin en azından Avrupa'nın ticari bloğu içinde yer alan bir ülke olduğu yönündeki düşünceler pekişti veya en azından bu konudaki belirsizlik ve soru işaretleri bir ölçüde kalktı (152).

Türkiye'nin Avrupa Birliğine girmesi ile yabancı sermaye girişinde önemli artış olacağı beklentisi mevcuttur. Ancak bu beklentinin gerçekleşmesi çeşitli koşullara bağlıdır, otomatik değildir. Beklentinin arkasında Türkiye'de AB üyesi ülkelere oranla daha düşük sayılabilecek işgücü ve diğer maliyetlerin yanı sıra, Türkiye'nin Orta Doğu ve Orta Asya pazarlarına yakınlığının ulaştırma maliyetlerini önemli ölçüde düşürmesi ve çeşitli malların bu pazarlara doğrudan AB üyesi ülkelerden sevki yerine Türkiye'nin üretim ve ihracat merkezi gibi kullanılarak kârlılık ve rekabet gücünün artırılması hedefi bulunmaktadır

Öte yandan, Gümrük Birliği nedeniyle Topluluk mevzuatına uyum sonucu fikri ve sınai mülkiyet haklarının sağlanması, yüksek teknoloji bazı alanlarda da Amerikan ve Japon sermayesinin Türkiye'ye bakış açısını olumlu yönde etkilemiştir. Gümrük Birliği gerek fiyat ve gerek kalite olarak Türk şirketlerini rekabete zorlar iken yabancı ortaklıklara itmiştir. Avrupa Birliği'nin Tek Pazara geçişi sürecinde Avrupa şirketleri arasında sıkça yaşanan şirket evlilikleri, teknolojik işbirliği ve AR-GE ortaklıkları, çeşitli üretim pazarlama ve diğer stratejik konularda ortaklıklar, Avrupa malları ile gümrüksüz ortamda fiyat ve kalite rekabetine maruz kalacak ve Türk sanayii kuruluşları için kaçınılmaz olacaktır. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'ye doğrudan yabancı sermaye girişinin % 68.

152 CANEVİ, Ekonomik Forum....., s.23.

oranında imalat sanayii ağırlıklı olması, Türk üreticilerinin hali hazırda yabancı teknoloji ile üretilmiş malların kalite düzeyine aşına olmalarına ve gerek iç pazarda, gerek ihraç pazarlarında fiyat rekabetine devam ettirerek bu kaliteyi yakalamalarına önemli ölçüde yardımcı olacaktır.⁽¹⁵³⁾.

Yabancı sermaye Türkiye açısından özellikle dört noktada önem taşımaktadır. Bunlar; Finansman gücü, teknoloji transferi, yönetim becerisi ve dış pazar imkanları⁽¹⁵⁴⁾.

Bundan başka Türkiye'nin akılcı bir politika ve uygulamayla yabancı sermayenin sakıncalarını bertaraf ederek yararları ve avantajlarından yararlanmak suretiyle beklentileri genel olarak şu şekilde sıralanabilir;

- Türkiye'nin ihracatını artırması ve çeşitlendirmesi,
- Yatırımları artırıp istihdam olanaklarını önemli ölçüde artırması,
- Geri kalmış yörelerin kalkınmasına katkıda bulunması,
- Üstün ve gerçekten yararlı üretime yol açan teknolojinin transferi,
- Verimliliği ve rekabeti artırması,
- Bankacılık ve finans kuruluşlarının gelişmesine yardımcı olması,
- Kalkınma yolundaki iki engelin "tasarruf ve döviz darboğazı"nın aşılmasında ek imkanlar sağlanması ve ülke kalkınmasına bu yoldan katkıda bulunması,
- Yeni pazarlara girişin kolaylaştırması,
- Dünya ekonomisiyle hem ticaret hem de sermaye hareketleri açısından bütünleşmenin hızlandırılması⁽¹⁵⁵⁾.

¹⁵³ TÜZÜN, Ekonomik Forum.....,s.25.

¹⁵⁴ Türkiye MİNİBAŞ, **Az gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye**, İstanbul Der. Yayın. 1992, s.70.

¹⁵⁵ YASED, Yab.Ser.Der.Bülten....., Eylül 1996, s.7.

Büyük ümitlerle ve en liberal şartlarla çağrılan yabancı yatırımcıların da Türkiye'den beklentileri bulunmaktadır. Bunları şöyle sırayabiliriz;

- Yabancı yatırımcılar her şeyden önce istikrar ve güvenli bir siyasi ortamı tercih ederler.

- Dış ticaret hacmi, faiz uygulamaları ve tüketim gibi konularda daha çok bilgilendirmek,

- Yüksek büyüme hızı ve güçlü bir özel sektör,

- Fon transferlerinde tam bir serbesti,

- Maksimum vergi muafiyeti, uluslararası muhasebe standartlarında raporlama ve makayese edebilme imkanı, diğer gelişmiş ülkelerdeki şirketlerin bilançolarıyla mukayese edilebilir bir sistem oluşmasını ve gelişmiş bir dış denetimin olmasını,

- Kapsamlı bir sermaye piyasası mevzuatının oluşmasını, güçlü düzenleme ve denetleme organlarının oluşmasını tercih etmektedirler..

Güçlü yerli kurumsal yatırımcıların varlığını aramaktadırlar. Çözümün temelinde, yabancı sermaye yatırımının yatırımcı ile yatırım yapılacak ülke arasında uzun vadeli bir ortaklık olarak görülmesi ve her ortaklıkta olduğu gibi iki tarafında ihtiyaçlarının tatmin edildiği bir ortamın yaratılması vardır⁽¹⁵⁶⁾.

C. ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

1- Türkiye yabancı sermayeye çok önemli bir dönemde ihtiyaç duymuş, 1950'de yabancı sermaye ile ilgili yasayı çıkararak çok önemli bir göstergesini ortaya koymuştur. Ancak süreç içinde Türkiye'nin yabancı sermaye ile işbirliği konusunda beklentileri istenilen ölçüde gerçekleşmemiştir. Nedeni de uzun süre süregelen kapitülasyon şüphesi ve ideolojik değerlendirmelerdir. Bugün ise yabancı sermaye "zararlı mı, yararlı mı?" düşüncesinden vazgeçilmeli Türk ekonomisinin daha kısa sürede dışa açılması için

¹⁵⁶ Dünya Gazetesi, 8 Ocak 1997, s.12.

kalkınma ve sanayileşme aracı olarak kullanılmalıdır. Ülke kalkınmasında yararlı bir “araç” ve “kaynak” olabilecek bu sermayenin tedarikinde her iki tarafın karşılıklı yarar sağlayabileceği unutulmamalıdır.

2- Ekonomik yönden geri kalmış ülkelerin “geri kalmışlık zincirini” biran önce kırabilmeleri, yatırımlarını arttırmakla mümkündür. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınma süreçlerinde karşı karşıya buldukları tasarruf-yatırım darboğazı, diğer bir deyişle sermaye yetersizliği, bir ölçüde dışarıdan ülkeye yapılacak transfer ile ortadan kaldırılabılır. Bunun için akılcı bir politika ile dışarıda biriken sermayeyi ülkeye çekmek ve ekonomik kalkınmadaki tasarruf darboğazını genişletmek mümkündür.

3- Yetersiz tasarrufu kısmen gideren bir kaynak olarak değerlendirilen yabancı yatırımlar yeni iş sahaları açar işsizliği giderir. Genişleyen yatırımlar günümüzün başlıca sorunlarından birisi olan, kısmen değerlendirilemeyen işgücünden (işsizlik) kaynaklanan “terör” ve “anaşi”nin gelişmesini ve yaygınlaşmasını önleyen önemli ve yapısal bir faktördür.

4- Yabancı sermayenin bir ülkeye yardım için veya onu kalkındırmak amacıyla değil, sırf ticari çıkarlarını maksimize etmek için geldiğini ve yabancı sermaye ile olan ilişkinin “karşılıklı çıkar” ilişkisi olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir. Bu açıdan konuya yaklaşıldığında yatırımcıların kârı ile bizim kârımızın kesiştiği optimum noktayı iyi hesaplamak, bu konuda üzerinde önemle durulması gereken bir noktadır. Geldiği ülkede faaliyet gösteren diğer yerli şirketler gibi bu ülkenin kaynaklarından normal şartlar altında yararlanması, ortak menfaat ilişkisinin tabii sonucudur.

5- Yabancı sermaye, yatırım yaptığı ülkede verimlilik ve kârdan önce “istikrar” arar, bu ortamı müsait bulursa gelir. İstikrar deyimine “İdari İstikrar” da dahildir. Nitekim , iktisadi ve siyasi istikrarsızlık dönemlerinde ülkemize yabancı sermaye girişleri azalmıştır. (Örneğin 1958 ve 1970 devalüasyonlarından sonraki dönemler, askeri bir müdahale dönemi olan 1960-61 yılları) Bu nedenle siyasi ve iktisadi istikrarsızlık yanında “idari istikrarsızlık” da caydırıcı etki yapan diğer bir faktördür.

6- Yabancı sermayenin bir ülkeye gelişi, o ülkede “uygun bir ortam” bulunmasına bağlıdır. Yatırım yapılan ülkedeki siyasi partilerin yabancı sermayeye karşı olumsuz tutumları, devletleştirme ve millileştirme politikasının gündeme getirilmesi, anarşinin, terörün ve yaygın grevlerin bulunması yabancı yatırımcıları olumsuz etkileyecektir. Zira yabancı sermayenin güvenliği ne kadar az olursa yapılan yatırımlar da, o ölçüde kısa vadeli, kâr oranı ve transfer arzusu yüksek yatırımlar olacaktır Türkiye'nin ekonomik durumu kalkınma ve sanayileşme hedefi ile uzun vadeli projeleri, gerek sermaye, gerekse teknoloji bakımından yabancı sermayeden yararlanmayı gerektirir niteliktedir. Yabancı sermaye zaten ülkemize çok az miktarda gelmiştir. Ayrıca ülkemiz döviz darboğazı ve döviz ihtiyacı içindedir. Bu bakımdan yabancı sermaye bir dış finansman kaynağı olarak da düşünülmelidir (157).

7- Yabancı sermaye yatırımları konusunda dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan biri de; yatırımı yapacak şirketin getireceği teknolojinin, ülke için en uygun teknoloji olmasıdır. Sanayi sektöründe herhangi bir üretim teknolojisinin tüm koşullarda en uygun olduğunu söylemek mümkün değildir. Yerel koşullardaki farklılıklar, üretim teknolojisi seçeneklerini farklı biçimlerde etkilemekte ve böylece belirli bir teknolojinin uygunluk derecesini değiştirebilmektedir. Ayrıca bu şirketlerce getirilen teknolojilerin, ekonominin diğer kesimleri ile bütünleşmesi ve diğer sektörlerde yeni teknolojiler yaratılmasında uyarıcı etki yapması gerekir. Dolayısıyla, ancak bu nitelikteki yatırımlar sayesinde, teknolojik bakımdan dışa bağımlılığın zaman içinde giderek azalması mümkün olur. Teknoloji yalnızca makina ve teçhizat demek değildir. Makina ve teçhizatla birlikte, bunları gerektiği gibi kullanabilecek yetişmiş insangücüne de ihtiyaç vardır. Ülkemizde yatırım yapan yabancı sermayeli şirketlerin, yerli personel eğitimine daha fazla önem vermeleri ve bu amaçla şirketlerde mümkün olduğunca çok yerli eleman istihdam etmeleri sağlanmalıdır (158).

¹⁵⁷ Enver GÜNEY, “Yabancı Sermaye Üzerine Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Müdürü ile Yabancı Sermaye Konusunda Yapılan Görüşme”, **Finans Dergisi**, Ankara, Mart 1996, s.65.

¹⁵⁸ YASED, **İnceleme Yarışması III. Üretim Teknolojisinin Yenilenmesinde Dış Yatırımların Rolü**, Yayın No:37, 1990, s.5.

8- Yabancı sermaye için en önemli unsurlardan birisi de makul kâr elde etme ve bunun transferini sağlama olduğu için bunlara gölge düşürecek uygulamalardan kaçınılmalıdır⁽¹⁵⁹⁾

9- Ülkemiz için yeni ve yüksek teknoloji getiren, istihdam sağlayan, verimliliği ve rekabeti arttıran, bankacılık ve finans kuruluşlarının gelişmesine yardımcı bir unsur olarak gördüğümüz yabancı sermayenin ülkemize çekilebilmesi için, siyasi istikrarın yanında yatırım kararlarının verilmesinde önemli rol oynayan enflasyon, faiz oranı ve döviz kuru gibi makro değişkenlerin uygun para ve kur politikaları izlenerek istikrara kavuşturulması da gerekmektedir⁽¹⁶⁰⁾.

10- Kısa vadede çözüm bekleyen sorunlara baktığımızda ise enflasyonun sermaye üzerindeki olumsuz etkisinin hafifletilmesinin yabancı sermaye üzerinde avantajlar sağlayacağını düşünüyoruz. Haksız rekabeti önlemek için yapılacak fiyat kontrolleri yararlı olacaktır.Oluşturulması uzun zaman alan Rekabet Kurulu ve Bedelsiz ithalat da önemli bir sorun teşkil etmiştir. Özelleştirmeye hız verilmesi de yabancı sermayenin ülkeye çekilebilmesi açısından yararlı olacaktır⁽¹⁶¹⁾.

11- 6224 sayılı kanun ve teşvik kararına aykırı uygulama yapılmamalı, çeşitli izin ve incelemeler vesilesiyle özellikle geriye yönelik, mevcut hakları kısıtlayıcı hükümlere yabancı sermaye hukukuna riayet edilmediği görüntüsü verilmemelidir. Yatırım şevki kınılmamalı, ve buna süreklilik kazandırılmalıdır.

12- Yabancı sermayeye olumsuz tutum ve uygulamaları terk ettirmek açısından, gerek mevzuatla, gerekse neşriyat ve eğitim yolları sistemli bir biçimde programlanmalı ve uygulanmalıdır. Bu konuda gerekirse rehberler hazırlanmalıdır.

¹⁵⁹ DPT, **Yabancı Sermaye Mevzuatı Yapılabilirlik Raporu Esasları**, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara Kasım 1988, s.4.

¹⁶⁰ AKTAN, *Kalkınma Dergisi*....., s.13.

¹⁶¹ YASED, **Yabancı Sermaye Derneği Bülteni**. Ocak 1997, s.12.

13- Yabancı sermayenin celbedilmesine önem veren ve bunun başarılı uygulamalarını yaşayan ülkelerin mevzuatları ve uygulamaları yakından izlenmelidir. O ülkelerdeki avantaj ve kolaylıkların bizim tarafımızdan da gerçekleştirilmesi sağlanmalı, başarı nedenleri üzerinde durulmalıdır.

14- Yabancı sermaye açısından ülkemizin tanıtımına özel bir önem verilmelidir. Bu konuda Devlet, YASED ve yabancı sermayeli kuruluşlarla işbirliği yapmalı ve her kuruluşun kendi ölçüsünde yapabilecekleri programlar değerlendirilmelidir. Tanıtma açısından sadece kanun çıkarmakla yetinmemeli, en yetkili ağızlardan bunlar televizyon, basın, reklam ve ilan yoluyla dış çevrelere tanıtılmalı, ülkenin yabancı sermayeye sağlayacağı kolaylık ve avantajlar bildirilmelidir. Gerek dışta, gerekse içte yabancı sermayeye yatkın kamuoyu yaratılmalıdır. Dış çevrelere güven verilmelidir.

15- Yerli ve yabancı sermayeler arasında muamele eşitliğine büyük önem verilmeli ve bu eşitliği bozacak her türlü uygulamadan kaçınılmalıdır. 6224 sayılı kanunla kurulan her şirketin bir "Türk Şirketi" olduğu unutulmamalıdır. Şirketin bünyesinde yabancı ortak olduğu için gerek denetim, gerekse yönetim ve gelişme açısından bir farklılığa maruz bırakılmamalıdır.

16- 24 Ocak 1980'den önceki dönemlerde, genellikle yabancı sermayeye bakış tarzının müsbet olmadığı bir ortam oluşmuş olup, gerek 6224 sayılı kanunun amacına, gerekse bugün hakim olan piyasa ekonomisi, uluslararası ilişkileri geliştirme ve liberal anlayışa, yabancı sermayeyi celb, teşvik düşünce ve uygulamasına ters düşen bazı "idari karar" onay, tebliğ gibi hususların da gözden geçirilmesi ve günün koşullarına uydurulması gerekir⁽¹⁶²⁾. Bunun için;

- Mevcut yasal düzenlemeler dolayısıyla caydırıcı olan (yüksek öğrenim, sosyal sigorta, kentsel geliştirme ve benzeri) alanların yabancı yatırımlara açılması,

¹⁶² DPT, Yab.Ser.Mev.Yapı.Rap.Esas....., s.5.

- Hizmet bedellerinin masraf yazılabilmesi imkanının tanınması,
- Orta ve uzun vadede enflasyon ve faizler düşürülmeli enflasyonun sermaye üzerindeki etkisini hafifletmek için enflasyon muhasebesi sisteminin getirilmesi,
- Yap-işlet modeline işlerlik kazandırılarak aşınmakta olan enerji, ulaşım ve haberleşme sistemlerine özel sektör yatırımlarının katılmasının sağlanması,
- Kamu kesimi reformu, sosyal güvenlik sistemi reformu gerçekleştirilmesi,
- Bütçe açıklarını kapatmak amacıyla yaygın bir vergi reformuna gidilerek kayıtdışı ekonominin kayıt altına alınması,
- Sosyal sigorta sisteminin islah edilmesi,
- Adalet sisteminin islah edilmesi ve fikri haklar, rekabet ve tüketicinin etkin bir biçimde korunabilmesi için ihtisas mahkemelerinin kurulması,
- Koordinasyon yetki ve sorumluluğuna sahip bir yabancı yatırım dairesinin ihdası,
- Gümrük Birliği kararına işlerlik kazandırılması ve genel anlamda Avrupa Birliği mevzuatı ile uyumun sağlanmasını gerektirmektedir⁽¹⁶³⁾.

17- Türkiye’de yatırım ortamının vakit kaybetmeksizin yeniden yabancı yatırımcı için cazip bir hale getirilebilmesin de hükümete de bu açıdan büyük görev düşmektedir. Unutulmamalıdır ki, bir ülkede yatırımı bulunan uluslararası kuruluşlar, o ülkenin yurtdışında propagandasını yapacak fahri elçileridir. Bu nedenle atılacak en önemli adım Türkiye’de yatırımı bulunan kuruluşlara daha rahat ve güvenle faaliyet gösterebilecekleri bir ortamı hazırlamaktır. Bunun için enflasyonun düşürülmesi, olmazsa olmaz koşuludur.

¹⁶³ YASED, Yab.Ser.Der.Bülten...., Ocak 1997.s.9.

Yabancı sermayenin, Türkiye de geleceğine güvenle bakabilmesini sağlayacak unsurların başında zaten, Türkiye'nin kendini bu konuda taahhüt altına soktuğu Avrupa Birliği mevzuatı ile harmonizasyonu ve buna paralel olarak uygulamanın uluslararası standartlara kavuşturulması gelmektedir. Türkiye'nin bu açıdan mesafe alması ile yabancıların güveni biraz daha pekişerek ertelenen yatırımlar teker teker devreye sokulacaktır. Türkiye coğrafyasıyla, sürekli deregülasyon ve entegrasyona açık pazar ekonomisiyle, en önemlisi öğrenmeye kaliteye, yaratmaya ve rekabete yatkın insan unsuruyla bölgenin vazgeçilmez bir anahtar ülkesidir⁽¹⁶⁴⁾.

2000'li yılların bilgi yoğun toplumları arasında saygın bir yer edinme iddiasında olan ülkemiz için de teknoloji, mutlak sahip olunması gereken bir unsurdur. Ülkemizin geleceği ileri, bilimsel ve teknolojik yatırımlara vereceği önceliğe ve yüksek teknolojik mallara yapacağı yatırımlara bağlıdır. Konunun bilincinde olan ülkemiz, bu alanda gayret sarfetmekte ancak ileri teknoloji gerektiren yatırımların getirdiği mali yük nedeniyle fazla yol alamamaktadır. Ancak, ülkemizin karşı karşıya kaldığı bu sorunun çözümünde en rasyonel yol olarak görülen dış yatırımlar üzerinde önemle durması gereken bir konudur.⁽¹⁶⁵⁾.

Değişen dünya düzeninde uluslararası sermaye hareketleri, Orta Doğu barış süreci ve Bağımsız Devletler Birliği ile Doğu Bloku'nun yeniden yapılanması neticesinde yeni hedefler belirleyecektir. Bu global fonlar için gelişmekte olan ülkeler arasında olan rekabette, ülkelerin dış tasarrufları çekebilme becerisi fonların hacminin büyüklüğünde etkili olacaktır⁽¹⁶⁶⁾.

¹⁶⁴ YASED, Yab.Ser.Der.Bülten..., Mayıs-Haziran 1997.s.3.

¹⁶⁵ YASED, İnceleme Yarış.II.Avrupa.....s.76.

¹⁶⁶ İLKİN, s.66.

Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelere Yabancı Sermayenin Gitmesinin Nedenleri.

a) Gelişmiş olan ülkelere yabancı sermayenin gitmesinin nedenlerini şöyle sıralayabiliriz;

- Gelişmiş ülkelerde yabancı sermayeye peşin bir “sömürücü” önyargı ile yaklaşmadığı için, ondan mümkün olduğu ölçüde yararlanılmaya çalışılmaktadır. Yatırımlar için gerekli teknik eleman ve nitelikli personel ile üretim için ihtiyaç duyulan girdiler herhangi bir sorunla karşılaşmadan kolayca karşılanabilmektedir. Üretim amacıyla gerekli ithalat rahatlıkla yapılabilen, bu konuda “döviz tahsisi” gibi sorunlarla karşılaşmamaktadır. Bütün bu sebeplerden ötürü yabancı sermaye, büyük ölçüde sanayileşmiş ve gelişmiş ülkelere yönelmektedir.

Bunun dışındaki nedenler şu başlıklar altında toplanabilir;

- Bu ülkelerde altyapı boşluğu ve sorunu yoktur.

- Ekonomik ve politik istikrarsızlık söz konusu değildir. Bu konularda önceden değişmez kararlar yetkili organlarca verilmiştir. Devletleştirme, kamulaştırma, millileştirme konuları gündemlerde pek yer almaz. Bunlar veya bunlara ait sloganlara daha ziyade gelişmekte olan ülkelerin meydanlarında ve meclislerinde rastlanır.

- Yüksek seviyede endüstrileşme nedeni ile, teknik işgücü ihtiyacı bir sorun olmadığı gibi, üretim girdilerinin sağlanmasında güçlük görülmez. İhracat kısıtlaması vs. kısıtlamalara rastlanmaz.

- Bürokratik güçlükler asgari düzeye inmiştir.

- Kâr veya yatırılan sermayenin geriye dönmesinde katı bir tutumları söz konusu değildir.

- Ulaştırma ve haberleşme kolaylığı mevcuttur.

- Gelişmiş bir yan sanayii hazır bulunmaktadır.

b) Gelişmekte olan ülkelere yabancı sermayenin gitmesinin nedenleri ise şu şekilde sıralanabilir;

- Yabancı sermayenin üreteceği ürün için pazar bulma sorunu yoktur. Genellikle karşılarında iç rakip bulunmamaktadır.

- Hammadde dahil, pekçok kaynak işlenmemiş, el sürülmemiş haldedir.

- Vasıfsız işgücü bol ve ucuzdur.

Bunlar üretim maliyetinin düşük ve kâr marjının yüksek olmasına imkan verir.

Döviz kaynaklarının kıtlığı veya idari kararlarla sık sık ithalat kısıtlamasına gidilmesi sakıncaları yanında yabancı sermayeyi çekebilmek için vergi muafiyeti, yatırım indirimi, mal ithalinde avantaj gibi bazı kolaylıkların sağlandığına da rastlanır⁽¹⁶⁷⁾.

¹⁶⁷ GÜNEY, s.65.

SONUÇ

19. yüzyılın sonlarına doğru sömürgeciliğin çözülmeye başlamasıyla yabancı sermaye hareketleri de yeni bir döneme girmiştir. Dünya savaşları nedeniyle yüzyılın ilk yarısında en az düzeyine inen uluslararası sermaye akımları İkinci Dünya Savaşı bitiminden sonra yeni bir anlam kazanmaya başlamıştır. Gerek Avrupa'nın yeniden imarında gerek gelişen ülkelerin kalkınmasında devletler ve uluslararası mali kuruluşlar tarafından açılan krediler ve hibeler yanında, öncelikle yabancı sermaye teşviki ilkesi kabul edilmiştir. Bu dönemde geniş çaplı dış yardım programları düzenleyen ABD'nin öncülüğünde yabancı sermaye akımları 1970'li yıllara doğru çokuluslu şirketlerin kontrolüne geçmiştir

Yabancı sermaye, özel kanallar vasıtasıyla bir ülkeden bir başka ülkeye sektörler arasındaki akış oluşturmakta olup, gelişmekte olan ülkeler tarafından önemli bir tasarruf ithal aracı olarak görülmektedir. Aslında yabancı sermaye, tasarruf ithalinden çok teknoloji ve iş yönetimi becerisiyle değerlendirilmelidir.

Bir kısım iktisatçılar yabancı sermayenin ülke kalkınmasına makro düzeyde olumlu etkilerde bulunabileceğini savunurken iken bazı iktisatçılar, yabancı sermayeye bağımlı sanayileşme modelini benimseyen ülkelerin kalkınmasının geciktirdiğini ekonomideki mevcut düal yapıyı artırdığını ileri sürmektedir.

Türkiye'de 1923 yılından İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar, devletin ön planda olduğu bir ekonomik sistem geçerli olmuştur. Özel sektörünün yetersiz olduğu Cumhuriyetin bu ilk yıllarında devletin böylesine ağırlıklı bir rol oynaması ülke ekonomisi

için gerekliydi. İkinci Dünya Savaşı bitimini izleyen dönemde, yerli ve yabancı sermayenin teşviki ve dış ticaretin liberalizasyonu eğilimi ağır bastı. Ancak, bu liberalizasyondan büyük ödemeler dengesi açığı yüzünden vazgeçilmek zorunda kalındı.

Türkiye'nin yabancı sermayeye yatırımlarına karşı bilinçli ilgisi 1950 yılından sonra başlamış ise de 1954 yılında 6224 sayılı kanunla yabancı sermaye'ye açılmış ancak uygulamanın işlerlik kazanmaması dolayısıyla yabancı sermaye girişi önemli boyutlara ulaşamamıştır. Söz konusu kanunun o zaman ki yönetimler tarafından kısıtlı bir anlayışla uygulanması, yabancı sermayenin yeterli ölçülerde gelmesine imkan vermemiştir. Bu nedenle, 1980'li yıllarda gelişmekte olan ülkelerde yaşanan borç bunalımının kredi veren ülkeleri yeni borç vermede isteksizliğe itmesi, yabancı tasarruflara ihtiyacı olan ülkeleri borç yerine yabancı sermayeyi ülkelerine çekme çabalarına yöneltmiştir. Bunu gerçekleştirebilmek için ekonomilerinde dış ticaret ve döviz kuru rejimlerinde bazı reformları gerçekleştirmişler ve ekonomilerini liberalleştirmişlerdir. Bu reform isteklerinde yabancı sermayenin payı olduğu kadar yerli ihracatçıların da baskılarının payı olmuştur. Bu reformlar sonucunda ülkemiz ekonomisi de yapısal bir değişim geçirmiş ve bu kararlar ışığında yeni bir ekonomi politikası izlemeye başlamıştır. İzlenen politikanın temel noktasını ihracatın ve döviz kaynaklarının artırılması yanında ekonomik krizi önlemek, enflasyonla mücadele etmek olup, sanayileşme hızı arttırılarak yabancı sermayeden maksimum ölçüde yararlanma görüşü benimsenmiştir.

Yabancı sermaye, en iyi gelişme ortamını serbest piyasa ekonomisi içerisinde politik ve ekonomik istikrarın hüküm sürdüğü ülkelerde bulunmaktadır. Türkiye bu istikamette dikkate değer gelişmeler göstermiştir. Bunun yanında dünya ekonomileri ile entegre olma isteği, Avrupa Birliği ile düşünülen Gümrük Birliği dış yatırımların, Türkiye'ye bakış açılarını olumlu şekilde değiştirmektedir. Hükümetimizin yabancı sermayeyi kararlı ve bilinçli şekilde teşvikinin de tesiriyle, Türk özel sektöründe de bu alanda büyük çapta bir ilgi artışı gözlenmektedir. Özellikle ihracata dönük sanayi sektöründe şirketlerimiz ve işadamlarımız şirketlerle işbirliğine girişme ve bu şekilde modern teknoloji ve know-how'dan yararlanma istekleri giderek yaygınlaşmaktadır.

Bütün bu olumlu gelişme ve eğilimlerin pratik alanda da sonuçları alınmaya başlanmıştır. Hukuki ve idari çerçeve açısından, Türkiye yerli sermayeye tanıdığı bütün teşvik muafiyet ve kolaylıkları yabancı sermayeye de tanımaktadır. Uygulanan yatırım ve ihracat teşvik tedbirleri gerçekçi ve etkili tedbirlerdir. Yabancı sermayeye ilişkin mevzuat ve idari uygulamalarımızın belirli unsurlarını daha da iyileştirmek için çaba gösterilmektedir. Ayrıca ülkemizde, çeşitli sanayi sektörlerinin yanında tarım, madencilik ve turizm de dahil hemen hemen her alanın yabancı yatırımcılara açık olduğunu da ilave etmek gerekir. Mevcut siyasi ve ekonomik istikrar ortamı ve Türk kamu özel kesimlerinin olumlu yaklaşımı ile birlikte mütalaa edildiğinde, söz konusu hukuki ve idari çerçeve, Türkiye'yi yabancı yatırımcılar için en cazip ülkelerden biri haline getirmiş denilebilir. Ülkemizin coğrafi konumu, yetişmiş insan gücü, tabii kaynakları ve Orta-Doğu, Kuzey Afrika ülkeleri ile gelişen bağları bu bölgelerdeki ticari ve ekonomik imkanlardan istifadeyi sağlayabilecek, ikili veya üçlü ortak teşebbüsler için geniş ufuklar açmaktadır.

Ayrıca Gümrük Birliği ile beraber Türkiye, Avrupa Birliği açısından merkezi bir pazar durumundadır. 15 üyeden oluşan Avrupa Birliğindeki 400 milyonu aşkın tüketicinin varlığı, ihracat şansımızı ve Türkiye'nin merkezi konumundan gelen değerini artıracaktır. AB içindeki ticaretin, birlik dışına göre daha avantajlı konuma gelmesiyle birlikte, üye ülkeler ihracatı ikame edecek yatırımlara yönelecek ve Türkiye'yi doğal bir üs olarak kullanacaklardır.

Ülkemizdeki siyasi ve ekonomik istikrarın devamıyla ilgili tereddütler ve hâla yabancı sermaye mevzuatındaki bazı kısıtlayıcı öğelerden ötürü Türkiye'ye kısa dönemde yabancı sermaye akımı istenen düzeyde gerçekleşmeyecek gibi görünmektedir.

Son olarak ortak teşebbüslerin çok daha büyük ölçülerde ve sayılarda gerçekleştirilmesi için, yabancı girişimcilere ve Türk özel sektörüne de önemli görevler düşmektedir.

Yararlanılan Kaynaklar

- ALPER Cem : **Çokuluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, AİTİA Yayınları, Ankara 1980.
- ALPER Cem : **Çokuluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, AİTİA Yayınları, No:124, 2.Basım, Ankara 1978.
- AKMAN Ayhan : **Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, YASED Yayınları No:33 İstanbul 1988.
- AKTAN Okan : **Kalkınma Dergisi**, Türkiye Kalkınma Bankası Yayınları, Sayı 46, Kasım 1996.
- ARIMAN Abdurrahman : **“Türkiye’de Yabancı Yatırımlar” İşveren Dergisi**, Şubat 1997.
- AŞIKOĞLU Rıza : **“Uluslararası Yatırım Kararlarında Etkili Olan Faktörler” Anadolu Üniversitesi, Kütahya İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yıllığı**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir 1991.
- BARAN Tuncer : **Türkiye’de Yabancı Sermaye Sorunu**, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1968
- BARNET, Richard ve MÜLLER, Renal : **Çokuluslu Şirketlerin Gücü**, E Yayınları, İstanbul 1976.

- BULUTOĞLU Kenan : **100 Soruda Türkiye’de Yabancı Sermaye**, Gerçek Yayınevi, 1.Baskı, Ocak 1970.
- CANEVİ Yavuz : “GB Yetmez Yabancılar İstikrara Bakacak”, **TOBB Aylık Dergisi**, Ekonomik Forum, Yıl:3, Sayı:2, 15 Şubat 1996.
- DEMİRCAN Daim : **Türkiye’de Yabancı Sermaye**, Dilek Matbaası, İstanbul 1971.
- DOĞAN Hüsnü : **Türkiye’de Yabancı Sermaye II. İktisat Kongresine Sunulan Tebliğ**, 2-7 Kasım 1981.
- GÜNEY Enver : “Yabancı Sermaye Üzerine Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Müdürü ile Yabancı Sermaye Konusunda Yapılan Görüşme”, **Finans Dergisi**, Ankara Mart 1996.
- HAN Ergül : **Az gelişmişlik ve Kalkınma Ekonomisi**, Eskişehir 1994.
- HİÇ Süreyya : **Türkiye Ekonomisi**, Filiz Kitabevi, 2. Baskı İstanbul *AI* 1994.
- İLKİN Akın : **Finans Dünyası**, “Yabancı Sermaye” İstanbul Mart 1995.
- KARLUK S. Rıdvan : **Uluslararası Ekonomi**, Bilim Teknik Yayınevi, 3. Baskı *AI* İstanbul 1991.
- KARLUK S. Rıdvan : **Uluslararası Ekonomi**, Birlik Ofset Yayıncılık, Eskişehir 1994.
- KARLUK S. Rıdvan : **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, Ticaret Odası Taştan Matbaası, İstanbul Temmuz 1983.

- KARLUK S.Rıdvan : **Türkiye Ekonomisi-Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim**, 4.Baskı, Beta Basım.Yayım.İstanbul 1996.
- KARLUK S.Rıdvan : **Çokuluslu Şirketler Üzerine Bir İnceleme**, Eskişehir İTİA Dergisi, Haziran 1977.
- KARLUK S.Rıdvan : **Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye**, Turhan Kitabevi yayınları, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar:8, 1.Basım, Ankara Mart 1997.
- KEPENEK Yakup : **Türkiye Ekonomisi**, 5. B.Verso Yayıncılık, Ankara 1990.
- KUTAL Gülten : **Endüstriyel İlişkiler Açısından Çokuluslu Şirketler**, İÜİF Yayınları, İstanbul 1982.
- MANİSALI Erol : **Gelişme Ekonomisi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1975.
- MİNİBAŞ Türkel : **Az gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye**, İstanbul Der.Yayınları 1997.
- ÖKÇÜN Gündüz : **Türkiye İktisat Kongresi (1923 İzmir) Haberler-Belgeler- Yorumlar**, 2. Baskı, AÜSBF Yayın. Ankara 1971.
- SEYİDOĞLU Halil : **Uluslararası Finans**, Güzem Yayınları, Sirkeci-İstanbul 1994.
- SEYİDOĞLU Halil : **Uluslararası İktisat**, Turhan Kitabevi, Yayın No: 4 2.Baskı, Ankara Kasım 1978.

SÖNMEZ MUSTAFA : “Yabancı Sermaye ve Küreselleşme” **TOBB Dergisi**,
Ekonomik Forum, Yabancı Sermayeli En Büyük 500 Firma,
Yıl:4, Sayı:10, 15 Ekim 1997.

TERLİKSİZ Levent : **Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye**
Yatırımları ve Beklentiler, YASED, Yayın, No:33,
İstanbul 1988.

TÜZÜN Çiğdem : “Yabancı Sermaye ve Gümrük Birliği”, **TOBB Aylık**
Dergisi, Ekonomik Forum, Yıl:3, Sayı:2, 15 Şubat 1996.

ULUDAĞ Ramazan : **Türkiye’de Yabancı Sermaye Uygulaması**, Alf
Matbaacılık, Ankara 1991.

ULUDAĞ Ramazan : “Yabancı Sermayeye Nasıl Bakılmalı”, **Ankara Ticaret**
Odası Dergisi,” Temmuz-Ağustos 1991.

URAS T.GÜNGÖR : **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, Formül
Matbaası, İstanbul 1979.

YILDIRIM Nuri : **Uluslararası Şirketler**, Kaynak Yayınları, 1. Baskı,
Şubat 1983.

ZEYTİNOĞLU Erol : **Türkiyede Yabancı Özel Sermaye Yatırımları ve**
Ekonomiye Yararlı Olması İçin Düşünülen
Tedbirler, İTO Yayın, İstanbul 1967. #

Beşinci Beş Yıllık Planı, DPT, Ankara 1985.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT, Ankara 1990.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT, (1996-2000) 1997 Yılı Programı.

Dünya Gazetesi, Yabancı Sermaye Eki, "Ekonomi-Politika Dergisi", 8 Ocak 1997.

Dünya Gazetesi, Yabancı Sermaye Eki, "Ekonomi-Politika Dergisi", 9 Ocak 1997.

Dünya Gazetesi, Yabancı Sermaye Eki, "Ekonomi-Politika Dergisi", 20 Şubat 1997.

Ekonomik ve Sosyal Sektördeki Gelişmeler, DPT, Ankara 1993.

Eskişehir Sanayi Odası Dergisi, "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları", Sanayide Yeni Ufuk, Sayı:4, Temmuz-Ağustos 1997.

Temel Ekonomik Göstergeler, DPT, Haziran 1997.

İstanbul Sanayi Odası Dergisi, "500 Büyük Sanayi Kuruluşu", Sayı: 366-387, Eylül 1996-1997.

Yabancı Sermaye Mevzuatı ve Yapabilirlik Raporu Esasları, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, DPT, Ankara 1990.

Yabancı Sermaye Mevzuatı ve Yapabilirlik Raporu Esasları, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, DPT, Ankara Kasım 1988.

Yabancı Sermaye Raporu, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, DPT, Ankara Aralık 1996.

Yabancı Sermaye Hakkında Görüşler, YASED, Yabancı Sermaye Koordinasyon Derneği Yayınları, No: 3, İstanbul 1977.

Yabancı Sermaye Derneği Bülteni, YASED, Eylül 1996.

Yabancı Sermaye Derneği Bülteni, YASED, Ocak 1997.

Yabancı Sermaye Derneği Bülteni, YASED, Mayıs-Haziran 1997.

Yabancı Sermaye Raporu, HDTM, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Nisan 1996.

Yabancı Sermaye Mevzuatı, HDTM, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara 1996.

Yabancı Yatırımların Özendirilmesi İşletme Yönetimi ve Kalkınma Araştırmalar Dizisi: EĞİAD 1.UnitedStates Information Agency, Eylül 1992.

II. Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Bütünleşmede Yabancı Sermaye Yatırımlarının Rolü, İnceleme Yarışması, YASED Yayınları, No:34, 1989.

III. Üretim Teknolojisinin Yenilenmesinde Dış Yatırımların Rolü, İnceleme Yarışması, YASED Yayınları, No:37, 1990.

1994 Başında Türkiye Ekonomisi, İstanbul Sanayi Odası Yayınları, 1994-2.

1997 Yılı Programı, DPT, Ankara 1996.

2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: XVI-YABANCI SERMAYE,TÜGİAD, Simge Ofis Matbaacılık, 1996.